This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

ŠANDOR · GJALSKI.

POD STARIMI KROVO

NORTHWESTERN
UNIVERSITY
LIBRARY

The Gift of
Borivoj R. S. Franko-Filipasić

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK LXXXVII—LXXXIX.

ŠANDOR-GJALSKI.

POD STARIMI KROVOVI.

U ZAGREBU.
Tisak Dioničke tiskare.
1886.

Digitized by Google

KSAVER ŠANDOR-GJALSKI.

POD STARIMI KROVOVI.

Zapisci i ulomci iz plemenitaškoga svieta.

U ZAGREBU.
Naklada „Matice Hrvatske".
1886.

Digitized by Google

891.83
G539p

Digitized by Google

POD STARIMI KROVOVI.

Bilo je sedamdesetih godina. Sabor kraljevine Hrvatske-Slavonije-Dalmacije sastao se u prvu sjednicu. Izaslana je deputacija uvela u dvoranu bana kano povjerenika Nj. c. i kr. apošt. Veličanstva, bilježnik je pročitao previšnje ručno pismo, kojim kralj „velemožnoga bana“ poziva, da proglasi u ime njegovo sabor „vazda vjernih kraljevina“ otvorenim; — dvoranom zaori tri puta uznosno „živio“, kad se spomenu previšnje posvećeno ime, zatim pruži Nj. Preuzvišenost gosp. ban, odjeven u bogatoj magnatskoj odori, najbližemu bilježniku omašno zapečaćeno pismo, koje se otvorilo na oči sviju sakupljenih, te bilježnik pročita jasnim i zvučnim glasom na kraju izprave rieči: „Dano u našem kraljevskom glavnom i priestolnom gradu Budimu dana itd.,“ te kad opet pročita previšnje ime, sabornica se na novo potrese od zanosnih uzklika, — a Njegova Preuzvišenost, primiv natrag previšnji reškript, pokrije glavu kalpakom, sjedne na stolicu pod priestolnim baldakinom i uzme nješto drhtavim glasom pred frakovi i crnimi kaputi, sakupljenimi u dvorani, čitati: „Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, velemožni i ugledni, mudri i obzirni, uviek ljubljeni vjerni naši!“

U taj tren otvore se vrata saborske dvorane i u sabornicu unidju tri starca, — sva trojica u svečanih narodnih odorah, doista nješto iznošenih i pobliedjelim

846622

59 + 10

Digitized by Google

zlatom izvezenih; — sva trojica imali goleme sablje demeskinje, a u ruci im samur-kapa s dugim orlovim perom.

Kano da su u ovaj skup novovjekih frakova zabasali glasnici davne — davne njekake dobe, nu — svečani i staroliki naziv sabora, kojim još od davnih davnina pozdravljaju apoštolski kraljevi skupštinu zakonoša svoje drevne kraljevine, — kanda je tek u ovaj par našao pravi smisao i pravu svoju adresu, kad su unišla ova tri starca. Sva njihova prikaza, njihova biela kosa, duge im siede brade i još dulji bieli brkovi, njihova starinska odjeća, njihovo svečano — tek nješto i frondersko — vladanje, — pak njihove duge sablje, obješene o širokih zlatnih i svilenih pojasih — sve je to tako skladno pristajalo dugomu neobičnomu naslovu, i bilo je za čas, kao da nema više tih školskih klupa moderne sabornice, kao da nema u klupah naslaganih crnih kaputa i frakova, a mjesto toga zanišu se pred očima prilike daleke prošle dobe, kada je i tomu nazivu i takim staračkim prikazam cvala prava pravcata sadašnjost.

Tek — kada je kraljevski reškript spomenuo potrebu njekake promjene u domaćem zakonoslovlju, i napomenuo previšnju želju, da se „vazda vjerne kraljevine" izjednače u ovom pitanju sa naprednimi principi zapadnoga svieta, — onda je čar prestao, te su se frakovi dočepali opet svoga prava. A starci zapreme skrajnja mjesta na skrajnjoj desnici.

Kolikogod je momenat bio svečan, u sabornici se ipak pojave ironički povici prema skupini staračkoj. A istom na galerijah! Simpatije su njihove čeznule za skrajnjom ljevicom, — mladim je ljudem na galeriji br. III. bilo nerazumljivo, da može jošte biti ljudi, koji bi mogli sjesti na tako suprotivna mjesta. I za to nije bilo kraja ni konca ruganju i krupnim šalam, kojimi su mladi ljudi popratili trojicu staraca. Još najblaži nazivi bijahu:

Digitized by Google

„predpotopni ostatci“, — „verbecijanske mumije“, — „zagorski šljivari!“

Najviše se izticala njih četvorica. Galerija se gotovo zaorila glasnim smiehom. Najposlije se ostavili šale, te stali posve ozbiljno žestokom, strogom kritikom prekoravati tmine prošloga koljena, a zavodila ih je u taj čas ona obična i tako smiešna nepravednost, s koje svako mladje doba, svaki mladji naraštaj živo vjeruje i misli, da je prava prosvjeta započela istom u njihove dane, a sve, što je od prije, da je zlo i naopako, a valja samo sadašnje. A najposlije — promisliš li pravo — sve je tek neprestan kotač, u kojem ljudska glupost, slabost i predsuda „vrteći se ne prestaje“, ona je jedina vječna, stalna i nepopravljiva; ona je od iskona i ostaje u pročaja. Prema njoj je slaba i nemoćna i lokomotiva i električna iskra i spektralna analiza!

Možda je tako mislio čovjek, sjedeći blizu ove četvorice. On se svakim časom više uznemirivao. Osobito nije na njem bilo ništa, izim što je u licu njegovu bio njekaki „historičan“ tip, te je svatko videći ga morao odmah pomisliti, da je ovo lice već vidio i gledao ma u kojoj ilustrovanoj historiji ili u kakoj galeriji historijskih portreta iz šestnajstog ili sedamnajstog vieka.

Napokon se nije više mogao savladati, te zametne razgovor s onom četvoricom. Za čas bilo živahne debate medju njima.

— Da, da — vama su tek biedni — u svojih predsudah okamenjeni „šljivari“ — klikne ovaj peti, — nisu proučili onih foliantâ knjigâ, koje imate vi u glavi, — ne dosižu visina vaše moderne današnje uljudjenosti, — tako mislite vi. Može biti, te nemate krivo. Svakako nisu ono, što smo mi. Ali — dajte — da vam tek nješto kažem o njima. Gledajte: — onaj tamo suhi stavio je njekoč zarad svoga uvjerenja na kocku i život svoj i

Digitized by Google

svoju obitelj i svoju imovinu; — onaj drugi pokraj njega volio je njekoč, da ga otac razbaštini, nego da prelomi vjeru svojoj vjerenici, siromašnoj prostoj Židovci djevojci; — a onaj treći, — taj kano podžupan nije dao, da se izvrši naredba njegova bana, jer je ta naredba po njegovu mnienju krnjila municipalna prava, on je naime mislio i sumavao „verbecijanski“, da je zakon najveći gospodar; dakako — on nije pojmio novih, modernih načela!

— Zar ih vi poznajete?

— Ne poznam baš ove — ali sam poznavao mnoge od njihovih vršnjaka. Pa da ih vi poznajete ovako, nebiste više tako strogo osudjivali ove prezrene šljivare. Ne poznate ih, — ne poznate.

Sjednica se svršila, — ali ova petorica nisu svršili svoje zabave. Poslije su još dugo hodali po Markovu trgu, a onaj im je peti morao pripoviedati o svojih starih znancih. Najviše je i najčešće spominjao svoga njekoga susjeda Batorića i stari mu dom Brezovicu.

Novovjeka četvorica slušala ga rado, te im morao jednako pripoviedati. Najposlije prestane sâm: — Ne da se to tako u kratko izkazati, — a najzad sam rad, da se i vi upoznate s ovim dielom našega Hrvatstva; — dopustite dakle, da vam do zgode pročitam svoje bilježke i uspomene, što sam ih — ne od obiesti nego od nutarnje potrebe — napisao o svome starome prijatelju Batoriću, o njegovoj Brezovici, i o našem drugovanju. Tek je nješto, — ta tko bi sve! Može biti, te ćete iza toga koje u čemu suditi drugačije!

Za njekoliko dana sjedjelo je svih pet u starodavnom zidanom dvoru onoga petoga, koji im je čitao svoje zapiske.

Evo ih redom.

Digitized by Google

Illustrissimus Battorych.

I.

Nedaleko od moga doma bio star — da tako reknem — iznemógao dvor, onakav drveni, u kakovih su predji naši toli divnom uztrajnosti živjeli za svoju od svih strana mučenu Hrvatsku, i čekali svaki čas smrt: „pro Deo et patria“.[1]

Od njekada — još djetetom — volio sam zalaziti u taj zabitni kut, pod stari taj krov ili — kako ga gizdavo nazivahu stoljetna pisma: — curia nobilitaris Brezovytza[2] A i bijaše u svem nješto neobično. Kano sakrita od svieta, u uzahnu jarku, medju dosta visokimi bregovi, stajala je crna drvena kuća, a tamnoj joj prilici toli je pristajala gusta dubrava dugovječnih dubova, što se je odmah za njom širila u bregove, podavajući joj u jedan mah i nješto od idile i nješto od onih davnih priča, koje smo za mladih dana toli rado slušali. Tik samoga dvorca bila je drvena nizka crkvica, posvećena svetomu Križu, a umah nješto dalje sterao se vrt, onakav veliki vrt naših baba s uzkimi puteljci, ogromnimi lipami, visokimi voćkami, a u sredini s gustim graberjem, prema ukusu prošloga vieka prirezanim; zatim nepregledno dvorište s mnogimi dugimi zgradami, slamom pokritimi, koje su sve na okupu neuredno stajale, i bile

[1] Za Boga i domovinu.
[2] Plemićki dvor Brezovica.

Digitized by Google

odieljene od kućice za kuhinju, od svih jedino zidane. Sve je to podavalo vjernu sliku njekadašnjega života, sve je to ostalo iz davnih vremena. Kad se još spomenem onih tmurnih, crvotočnih stiena stare kurije, sivoga joj drvenoga krova, tamnih soba s neravnim iztrošenim podom, crnih svinutih već tramova, pa k tomu još pocrnjelih od starosti portreta nepamćeno dugo već pokojnih ljudi, naslikanih u odorah pradavnoga, neobičnoga kroja, — tad shvaćam onu zamamnu otajstvenost, kojom bi me uviek savladala starodrevna Brezovica. Usred svega toga, — gdje mi se svagdje pojavljivala prošlost i sve odisalo njenim tajanstvenim dahom, a treptile sjene života, već i na groblju zaboravljena, — bilo mi je svaki put, kao da sam zašao u kakov daleki, jur bajovni sviet i kao da sam pristupio ne više k djedovom, već pradjedovom, pak mi je s toga na srdcu bilo uviek njekako čudnovato, nesigurno, nejasno, dapače i tjeskobno, — al i neizkazano ugodno.

Toj je staroj kući bio gospodar starac Kornel Batorić, umirovljeni veliki župan . . . . . čke županije, muž preko sedamdeset godina, ali čvrste vanjštine i malo ne liep starina. Lice sasvim obrijano bilo mu je puno i rumeno, dok mu je glavu pokrivala još gusta, biela kosa. Fine crte lica odavale su otmen izraz, a uz to dobroćudan i blag. I odielo mu bijaše uviek elegantno i birano, dakako kroja tridesetih godina; košulje je svaki dan mienjao, a i svaki se dan sam brijao

Ako nas je i po dobi mnogo godina dielilo, a nazori se naši razilazili dijametralno mal ne u svem, ipak smo bili ne samo dobri susjedi, nego dapače i iskreni prijatelji. Čitave dane, čitave večeri, dugo u noć uz slabo svjetlo staromodne lampe moderaterke nas bi dva prosjedjeli vrieme za stoljetnim masivnim stolom, uviek uz pun vrč vina. On bi pripoviedao o davnih zgodah, o davnih mislih

Digitized by Google

i davnih časovih, otvarajući rek bi grobove, sav začaran uspomenami i ideali prošlosti; — ja bi pako mirno slušao pod dojmom tih starih misli, starih zgoda i starih priča, koje su toli skladno i povjerljivo romonile u sivoj tami brezovičkih soba, medju timi sablastnimi sjenami, medju bezdanimi crnimi kutovi i onimi gore na zidu — junaci svojimi.

Nezaboravan mi je dojam prvoga našega sastanka, pošto sam svršio nauke, te se nakon višegodišnjega odsuća povratio kući svojoj. Bijaše već u zimu. Vani bilo tmurno, pravo zimsko popodne, sav kraj zavijen u bielo ruho, tek se pomalo izticalo golo drveće, dižući u zrak svoje crne svrži, nad kojimi polietahu uz tužno graktanje ozbiljne vrane i lakoumne svrake. Nad svim tim povlačile se guste mliečne magle, a sitni snieg sipio lagano, bez glasa, neprestance u taj tihi, tihi zimski mir, i toliko tužan i toli čarobno veličanstven u svojoj otajstvenoj gluhoći i dalekoj samoći. Gledajući kroz prozor svoga doma u divni taj kraj, — osjetim želju, da vidim Batorića i njegovu Brezovicu.

Kad sam došao onamo, i preko uzka hodnika i klimavih stuba stupio u blagovaonicu, ili kako mi Zagorci volimo kazati, „u palaču“, nadjem ondje čitavo družtvo. U Batorića se sastali po običaju opet susjedi i prijatelji. Bio tuj domaći župnik Janko Ercigonja, ujedno vicearcidjakon, bio Gjuka Paštrović de Lomna et Gvešće, vlastelin kamenički, zatim Škender Radičević de Glamoč, „consiliarius regius“[1] i vlastelin u Radakovu, nadalje Štefica pl. Petrović, županijski sudac i vlastelin brdovački, napokon Lacko pl. Kuntek de St. Pál, njekad „honorarius jurasor“,[2] a sada obćinski bilježnik; sve same siede glave,

[1] kr. savjetnik.
[2] začastni pristav.

Digitized by Google

udovci, sve takovi, koji moraju tražiti najviše svojih simpatija i uspomena na groblju.

Šum glasne zabave njihove čuo sam već na hodniku. I zaista su sjedjeli oko dugoga, dobro mi poznata stola, prenapunjena vrčevi, bocami i čašami, u kojih se prelieva rumen našega zagorskoga vina, što no toli lako pretvara žalost u radost. I bijahu veseli. U prvi me čas ne prepoznaše. Nu brzo se dosjeti starac Batorić, te skočiv ko mladić zaori: — „Per amorem Deî,[1] jesi li to ti? — Revera,[2] gle, gle ti njega, kako je porastao! Živio, to je liepo, što nisi zaboravio na me!“ I Batorić me ogrli, a u starim upalim mu očima sinuše dvie suze radostnice.

Zabava ne bude prekinuta. U brzo im izpripovjedim svoje zgode i namjere, i prikupim se običajnim načinom u družtvo. Stolaravnatelj — bio to u Brezovici kano „perpetuus“ župnik Ercigonja — pozdravi me govorom i čašicom vina, a uz to mi dade drugaricu. Zaredale zatim i druge zdravice, govorili se govori i ne bi dugo, starci začeli:

„Nikaj nije lepšega niti veselešega
Neg s prijatelji, koji su veseli,
Zestat se . . .“ —

Starinska pjesma sa svojimi bezkrajno dugimi akordi razliegala se čudnim šumom staračkih glasova po tamnih sobah starodavne kurije, odbijajući se o crne tramove svodova, a odavle se gubila u sivu večer, dok nije zamrla njegdje vani u polju, ili u šumi medju stoljetnimi hrastovi.

Svrnuše ko obično i rieč na politiku. Župnik i sudac Petrović bili su narodnjaci, a oni drugi — takodjer

[1] za ljubav božju.
[2] zbilja.

Digitized by Google

dobri Hrvati — branili su staru konstituciju, „et sacram coronam regni Hungariae“.[1]

Možete misliti, da je u čas bilo mnogo buke i vike, i one dobroćudne pravde, koje uviek ima u takvih prilikah u naših ljudi. Batorić, koji bi za sličnih prigoda redovno s dnevne politike sašao na hvalu starih dana, a odatle na djedove svoje, — i sada zavikne:

— Ah šta ćete vi novi patrioti i Ilirci, gledajte ga gore na zidu, eno mu slike: Moj djed Mathaeus, banalis officii protonotarius.[2] Kad su došli kraljevski komesari, te od varmedjije zahtievali porez i novake, izvukao je on u kongregaciji sablju, i zaorio komesarom u brk: „Još jednom rieči zahtievajte štogodj, pa ćemo vas ko skotove sasjeći. A sada izvolite iz dvorane“. — „„Ja sam zastupnik kraljeve osobe““, odvrati komesar. — „Makar i Božje, neka Nj. posvećeno apoštolsko Veličanstvo sazove sabor kraljevine, za varmedjije nije nikoga brige. Recite to vašim gegačem u Beču“. I komesar ode bez dozvoljena poreza i novaka, a djed je to doglasio svim varmedjijam, te se sve u čitavoj Ugarskoj i Hrvatskoj za njim povelo. Bilo je doduše eksekucija, pa i djed je dobio čitavu kumpaniju u Brezovicu; svi su mnogo pretrpjeli, ali fine finaliter[3] kralj je ipak morao sabor sazvati i od njega zahtievati porez i novake. Poslije dapače imenovali su djeda „pro consiliario regio et supremo comite“.[4] Da — to je bila konstitucija, to su bili ljudi; a danas?

I Batorić ne dovrši, zapeo je okom o portret djeda Mateja, koji je još na slici pokazivao stroge crte na široku licu, sa zavinutim ponosnim nosom iznad uzvinutih kratkih brčića, kakove su naši ljudi nosili u joze-

[1] i svetu krunu kraljestva Ugarskoga.
[2] banski prabilježnik.
[3] na kraj konca.
[4] kr. savjetnikom i vel. županom.

Digitized by Google

finsko doba u znak patriotizma. Batorić ga gledaše s najvećim zanosom, i dok je govorio, malene se njegove očice sjajem svojim povećavale, njegov se sitni, od starosti mal ne piskutljivi glasić uzdigao do blagozvučnosti, a mi smo ga svi tiho slušali.

Čim se je ponješto umirio, segne za lulom, pa i mi zapušismo. Ja — na nesreću — zapalih modernu upmanku, a Batorić od svoga domaćega duhana, što ga je njekoč prije „anno 48“ sadio na domaćoj svojoj zemlji, te ga je na neizrečenu radost svoju umio njekoliko centi sakriti od financa. Modri dim moje amerikanke dizao se lagano ko prozirna maglica ljetna, i rek bi sakrivao se od tmasta oblaka, što je zlobno sukljao iz Batorićeve magjarske, srebrom okovane lule, napunivši diljem sve drevne sobe. Znali smo već, da Batorić iza prvih dimova ne voli govoriti, pa smo s toga sjedjeli šuteći. Tek pošto se jur četvrti put izgubio u neprozirnom (i toli sumnjive boje) dimu svoje lule, te se za koji čas pomolilo rumeno mu lice, ko luna iza noćnih oblaka, — prekine šutnju consiliarius Radičević, psujući austrijski, — ili kako on reče „kranjski“ — monopol, — i sadanje cigare. — „Pa kad pomislim, kakve smo dobre cigare imali prije znaš, illustrissime, — okrene se k Batoriću — per exemplum one, što ih je priredjivao viceban Adam Rauch u Lužnici; — da, da — kad se toga sjetiš, još ti se i sada u nosu pričini, da ćutiš onaj ugodni miris, — prave delicije, kako se dijački (latinski) veli; — a ..... ti Kranjci, odkad ih je sam v . . . donio u Hrvatsku, sve su nam uzeli. Ah — što vi mladići znate, što je dobro!“

Ova ekspektoracija consiliariusova bila je voda na Batorićev mlin. Ta koliko toga nije dopuštao novomu vremenu; a kako bi bio mogao tek shvatiti, da mu može država braniti sadjenje duhana na njegovu zemljištu,

Digitized by Google

krvlju djedova stečenu? Pa onda da je bar taj kranjski duhan čemu? Al šta i ta moja upmanka, ma da i nije iz carske trafike, i ona ne valja koliko Batorićev duhan! Čim bi se samo iz daleka kolobarić njena dima približio pl. nosu Batorićevu, umah bi se dostojanstveno i s najvećim prezirom sakrio u još tmastiji, još neprozirniji oblak dima svoje lule. Ta i kako ne bi! Genealogija moje havanke prestaje u adresi Hamburg, a duhan Batorićev, — sveti se ime Božje, — imade cielu historiju, i kroz sto i petdeset godina bilježi mu se častni rod u obiteljskoj kronici Brezovice, — recte u registrih i koledarskih bilježkah dvorskoga.

— Ti misliš — počne Batorić — jer si ju dobio iz Hamburga, da je ta tvoja cigara epigonka one prve biljke, kojom su Indijanci prvi put potvrdili mir. Da, jamstvo ti je jedina adresa; to je hipoteza, kao što i u Židova, koji se zove Kohn, pa se drži potomkom Aronovim. Ja pako znam za cielo, tko sam i odakle sam; tako i znadem za svoj duhan, revera znadem, da je anno domini tisuću sedam sto i prve moj pradjed Dionis, vraćajući se kao mlad čovjek iz turskih bojeva, što ih je pod Eugenom probavio, donio sjeme toga duhana iz južne Ugarske. Dobio ga je na poklon od kolonela i supremusa barona Kiša, koji ga je opet dobio od Jusufpaše, komandanta biogradskoga. Koliko tuj ljeta, koliko koljena, per amorem Dei —; a ja od toga duhana danas dne 19. decembra 18 . . pušim! Moj mladi amice, ti ćeš se možda smijati, al vjeruj mi, nije to smiešno!

Ja se nisam smijao, niti mi se Batorić u taj čas pod drvenim tim krovom pričinio smiešnim. U taj tren ko da sam osjetio nježnost niti, što no spaja kroz viekove davne predje s kasnimi potomci.

S historije brezovačkoga duhana, s panegirika Rauchovih cigara prešli starci spominjati stare dane. Naj-

Digitized by Google

prije su lagodno i mirno natucali o svem i svačem, jedan za drugim neprekidno počimajući: „Znate li još, kako je ono pokojni magnificus . . .“; ili: „Sjeća li se još koji od vas djeda pokojnoga grofa Jurice?“ ili: „Ah, nema, ne, više takove glave, kao što je bio pokojni fiškal N.; njegove alegacije, njegovi apelati; trideset bi godina znao otezati jednu pravdu . . . .“ Ili opet: „Što znate vi sadašnji mladi ljudi, kako se živi. Kad se sjetim, da nas je tisuć mladih jurata u Požunu bilo . . .“; ili: „Bio sam tada ko jurat apud personalem regium — oj — kakvih je tada bilo liepih žena; toga sada više nema! . . .“ — I tako su nastavljali, dok nisu uzdignutim i jačim glasom, a s pravim entuzijazmom uzeli slaviti i hvaliti onu prošlu dobu svoje mladosti i otaca svojih. Napokon se i nazdravilo čašom vina onim dobrim, starim vremenom, a Batorić je latinskim govorom slavio sjaj, plemenštinu i poštenje njegdašnje gospode hrvatske.

Pala je već i tama, ali nitko ne misli na svieće; — u tamnih sobah dozivlju se daleko minuli dani i davni pokojnici. Tek kroz pukotine ogromne, stare peći plazi fantastično vijugajući se nješto svjetla, i pada bez sjene u tankih potezih u tu crnu tamu, medju ove i bez noći pocrnjele tragove drugih vremena, s kojih i zrak dvorane kano da odiše njekim sablastnim dahom. I sred ove guste i crne tmine ne vidiš Batorića, već čuješ samo zanesene mu rieči, posvećene prošlim danom. Ah, — kako mu je bilo staro srce u taj tren puno mladjahna žara, kako mu je glas sve titrao s prevelika čuvstva; — ja sam se divio toj staroj korjenici hrvatskoj!

Kad nam je sluga donio svieće, bilo je jur kasno, a Batorić se začeo baš žestiti na novo doba. Sad mu je glas bio hrapav, a podvinuti, pravi hrvatski nos prezirno mu se širio. Kod večere je grdio već glasno, te malo ne vikao: — „Taj vaš napredak, kultura, civilizacija, libe-

Digitized by Google

ralizam, da, daleko nas dovede! Al dakako, mi stari — kako ono kažu — da, Verbecijanci — mi spadamo u ropotarnicu, odturio nas sviet! Pa što ste boljega učinili? U moje doba imao je svaki moj kmet četiri do šest volova, sad nema cielo selo toliko; bili smo imućni, sada smo siromasi. Tada si u Hrvatskoj jedino kano Hrvat mogao živjeti, i svaki se tudjinac otimao, da ga priznadu Hrvatom. Ali odkada je onaj — da mu Bog griehe prosti — Lujček Gaj izmislio Ilirce, odtada griešiš, ako hoćeš da budeš Hrvat, odtada te svakojaki Mosesi, Bergeri i Teodorovići hoće da upute, da nisi Hrvat, da to nije tvoja hrvatska zemlja, tvoja hrvatska kraljevina. Sve je na gore krenulo! Aristokracija pogiba, — medjutim ja je ne žalim, vi znate, da sam slobodouman; — mi plemići osiromašismo, gradjanstvo isto tako, a seljačtvo? — Podigoste tobož seljaka, a kakav je? Jadan, oderan i gladan, grdno ga izgulilo to novo vrieme. Pod gospodom je bio bogat, a sada pod doktori „universi juris“, svojom djetcom . . . Tä ti amice Štefica znadeš najbolje!“

Ova jeremijada medjutim nije mogla u družtvu razpršiti veselja. Naš stolaravnatelj brzo se dosjetio kojoj šaljivoj zdravici, a i sam Batorić nije bio onaki čangrižljiv starčić, koji bi dugo ostao u zlih riečih; pa kad je Ercigonja nazdravio: „Bog poživi sve ono, što u potaji ljubimo“ — te se s njim kucnuo, starac se opet udobrovoljio. Napokon bi nazdravljeno „za dobre lake noći“, kadno na staroj uri — od onih visokih englezkih — odbije jedanaest sati. Starci se razišli; jedini Batorić i ja ostasmo. Baš je začeo mnogimi bezbrojnimi riečmi pripoviedati o svojih djedovih, kad se vani uzdigla silna mećava. Zimski sjever zviždao i urlikao, te se lomio čudno i zlobno na visokom krovu stare kurije, tresući i zidovi njezinimi i prozori. U takoj se zimskoj

Digitized by Google

noći dade toli ugodno kraj tople peći naklapati. I mi nismo pazili na sat, već smo sveudilj izmjenice govorili i slušali. Odbila i pol dvanaesta, svieće dogorjele, vina nestalo, a mi još nismo mislili na san. Batorić je pako lupio nogom o pod — to je u starih kurijah mjesto zvona evropske kuće — i za čas se dotura stari sluga Ivan, taruci oči, i Bog zna za što koljena.

— Što zapovieda vaše gospodstvo? upita Batorića.

— Donesi vina, — pa gle, i druge svieće. — Daj, čekaj, stari Vanko. Amice, je l, ti si gladan? Ja bi revera nješto zagrizao. Znaš što, Vanko, donesi nam vina, hladne pečenke, šunke i sira Medjumurca. Daj samo hitro, stari pospanče! —

I tako mi po drugi put večerali; Batorić upravo slavno za svoje godine. Kazalo ure sve se više primicalo dvanaestoj brojci, a Batorić, pošto je izpio punu čašu vina i napunio lulu, počeo pripoviedati o starom grofu Matiji Kegleviću, svome kumu i vrlo učenu mužu, a vještu alkimisti!

Odbila i dvanaesta. U starih kurijah ne možeš se u taki čas nikako oteti njekoj zimnjoj struji po svem tielu, te se nehotice ogledaš plaho za sobom. I ja pogledah najprije u tamne kutove sobe, zatim hitro i samo mimogred na poluotvorena vrata u neprozirnu tminu ostalih soba, napokon na portrete, kojim kao da su se micale male, stroge očice. Nehotice promrmljah refrain poznate Bürgerove balade. I jedva se zvuk stare ure izgubio po sobah, kad najednom strašan zvižduk zaurla sobom, svieće pogasi te portreti tresne o zidove. — Batorić prestade pričati o svom kumu, te promuca samo: „Malum omen“[1]; a i ja zaboravih refrain balade. Poslije se dakako sjetih, da Batorić s principa, — drugi tvrdjahu sa sujevjerja — nije već dvadeset i pet godina

[1] zao znak.

Digitized by Google

ništa popravljao, i da Vanko samo kradomice može polupane prozore Primorcem davati na popravak; — a vani je sjever upravo slavio slavlje, pa je valjda našao ulaz kroz koje razbito staklo. — To nam pokvari noć, te odosmo spavati.

II.

Kornel pl. Batorić, — ili kako je bilo na njegovoj litografiji (bio je naslikan u modroj, zlatom izvezenoj surki): Cornelius Báttorych alias Miloshich de Nehaj et Livno, perpetuus in Brezovitza. S. C. A. R. majestatis consiliarius, eques auratus et inclyti comitatus . . . . ensis supremus comes etc. etc. — rodio se pod konac prošloga stoljeća u Brezovici od otca Vuka, bivšega vicebana i zagrebačkoga vel. župana, i matere Leonore rodj. Virány de Tamasin et Ráczfállu, kćeri veoma ugledne magjarske obitelji u Bačkoj. Batorići spadahu takodjer u red najstarijih hrvatskih obitelji. Mladja grana njihova bila je već pred sto i petdeset godina uzdignuta na čast grofovsku, promienivši se u comites Brezoczy de Batorić; starija pako grana voljela je ostati u redovih nižega plemstva, zauzimajući tako u „užoj" domovini mnogo odličnije mjesto. Starinom su Batorići bili iz doljnih strana, te su vukli svoju lozu tobože od glasovitoga i moćnoga njekoč plemena Didića. Bijahu tamo nasljedni župani u Hlievnu i Gackom. Kad je propala bosanska država, pribjegoše u gornje strane, gdje su od hrvatsko-ugarskoga kralja dobili dobara u tadašnjoj ninskoj i krbavskoj županiji, te su bili znameniti kod cetinskoga izbora. Ali baš ko da im to nije donielo sreće. Tim bo izborom biše širom otvorena vrata njemačkim vojskam u Hrvatsku. Zapovjednici tih četa sve su više bili nego

*

Digitized by Google

junaci. Za prve navale Turaka nisu možda samo ledja okrenuli, pa obranu Batorićem samim prepustili, nego su Batoriće najprije tobože s vojnih i obranbenih razloga iz njihovih gradova odtjerali, a onda same gradove prodali Turkom. Što ne mogoše prodati Turkom, prodadoše Mletčanom. Batorići, ili kako se tada još nazivahu, Milošići, badava su poradi toga podizali pravde i tužbe pred saborom i kraljem; — dobra i čvrsti gradovi bijahu u rukama neprijateljâ, a Batorići i Hrvatska započeše u historiji svojoj tužni odsjek vječnih „gravamina[1]“.

Dok se opet podigla junačka obitelj, trebalo je prije da trojica njezinih sinova padnu u boju s Turčinom i sa magjarsko-erdeljskim kraljem; pa tako je četvrti dobio kraljevsku donaciju u križevačkoj županiji. Ovdje se domogoše Batorići u kratko vrieme ugleda i moći, osobito po ženitbi s posljednjom kćeri iz magjarske obitelji Batora, te se odtada i počeše nazivati Batorići. Ali ni ovdje ne bijahu dugo u miru. Turci su naskoro zauzeli južni dio križevačke županije, pa su tako i tamošnji Batorićevi posjedi propali. Što im je preostalo u sjevernih stranah, to njemački oficiri jednoga dana posjedoše; Batoriće naime odtjeraše, a mjesto njih naseliše vlaške bjegunce. I opet bile uzalud sve predstavke, uzalud svi članci hrvatskih stališa proti tim otimačinam, jer je gradačka komora odobrila postupak svojih generala, a gradačka je komora više vriedila od hrvatskoga sabora. Na sreću za Batoriće izumrla je tada obitelj Brezovića u Zagorju, pa pošto su joj bili rodjaci, to im je kralj za njihove neoborive zasluge podielio Brezovicu. Tako dodjoše u Zagorje. Od to doba izpunjaju mnogi list u poviesti gornjih triju županija hrvatskih. Svaka restauracija, bilo varmedjijska bilo kraljevinska, počastila bi ih kojim izborom, zapisnici kongregacija puni su njihovih govora.

[1] pritužbe.

Digitized by Google

Dugim nizom mnogih generacija davali su Hrvatskoj i Ugarskoj i podžupanâ i velikih župana, i asessorâ i protonotarâ, dapače i biskupâ i generalâ. Na taj dugi red dostojanstvenika rado se obazirao naš Batorić, pa je možda upravo radi toga tim radje prianjao uz njegdašnje uredbe. Otac mu je bio naprednjak, enciklopedista, republikanac i Bog zna što još sve; te se medju obiteljskimi spisi čuvao jedan njegov sastavak pod naslovom: „Paskvil nekojega vrednoga Francuza van dan i raztepen leta 1794“, koji je počimao ovako:

„Zakaj išli bi Horvati prot Francuzu vojuvati . . . . .
Bolje bi se z njim složiti, pak po vseh skup vudriti . .“

Taj dakle slobodoumnjak, (što ga u ostalom nije priečilo, te je malo za tim primio podbansku čast) odlučio je i sina svoga prema svojim nazorom odgojiti. Dao ga je doista po tadašnjem običaju u Ugarsku u škole piaristâ, ali svagdje bi mu posebice uzeo još i učitelja za francuzki i njemački jezik. Kornel je učio dobro i marljivo, tiho i mirno. I svršio je filozofiju mladi Kornel, a da nije pao ni u jedan vrtlog burnih sanjarija, pretjeranih misli ili mladenačkih ludorija. Kao da je imao samo jedan cilj, a taj bijaše, da bi na koncu godine u klasifikaciji čitao svoje ime medju prvimi. Stari Vuk bio s toga gotovo nesretan. Odbijao bi tu „ribju krv“ na majku; ali napokon kad je Kornel čak kao jurista donosio kući sve ljepša i ljepša „testimonija“ i uz to uviek bio prvi „eminens“, tad bi se i otac koji put smirio i promrmljao: „Pa ipak će biti još nješto od toga teoca“. Volio bi bio dakako, kad bi bio čitao u: „Efemerides Posonienses“[1], da su mù Kornela uhvatili u kakvoj uroti à la carbonari, ili barem kod kakva izgreda proti Metternichovim komesarom, „da se tako djeda

[1] Požunski dnevnik (novine).

Digitized by Google

svoga učini vriednim" —; nu mjesto toga je čitao, da mu je sin u Pešti sjajno ovršio censuru, i kako ga hvale novine s poznavanja corpus juris-a, elegantne elokucije i s duhovitih izraza. Javiše novine još i to, da je podkancelar Bedeković bio tako uzhićen, te ga je „coram publico" poljubio u čelo, a kraljevski ga personal umah uzeo za svoga jurata. To je starca Vuka izmirilo, te se nije više tužio na „ribju krv" svoga jedinca.

Po smrti otčinoj, koja se malo za tim zgodila, vrati se Kornel kući i započne svoju karieru u domovini kao županijski odvjetnik. U toj se službi dostane skoro osobita glasa sa svoje vještine i znanja. Isto se tako odlikovao na političkom polju. Osobito se iztaknuo kao govornik. Kod instalacije bana, koja je bila upravo u taj par, izabra ga kraljevinska deputacija za glavnoga govornika, premda mu je bilo jedva kojih dvadeset i pet godina. Na državni sabor u Požun išao je kao zastupnik udove grofice Rozgon, pa i tuj bi usred onih burnih sjednica ipak svraćao pozornost na se svojimi stvarnimi primjetbami. U to ga pozovu u kraljevsku kancelariju za perovodju. Od toga časa razglasilo mu se ime po svih stranah sv. krune kralja Stjepana i saveznih kraljevina. Jedan od prvih tadanjih pravnika ugarskih nazvao ga je: „interpres juris hungarici";[1] a kad se u saboru razpravljalo pitanje urbarsko, te je on — po otcu već sklon liberalnijim nazorom — ustao za poboljšanje stanja kmetskoga i odlično radio oko redakcije onih članaka iz tridesetih godina, — tad mu je njeki nepoznati pjesnik posvetio dugu odu, u kojoj ga zove: „Lumen duarum patriarum, Illyriae filius, adoptivus Pannoniae".[2]

Tako bijaše neprestance zabavljen poslovi javnimi, koji ga sasvim zaokupiše i koje bi uviek vršio na sve-

[1] tumač prava ugarskoga.
[2] luč dviju otačbina, sin Ilirije, posinak Panonije.

Digitized by Google

obće zadovoljstvo. U kancelariji dvorskoj zavolješe ga tako, da ga nisu pustili, kad ga je njegova domaća županija izabrala za podžupana. Da bi ga zadržali, podieliše mu u zamjenu naslov kraljevskoga savjetnika. Nekoliko godina kasnije bi imenovan velikim županom . . . . . čke županije, te se tom prilikom stalno povrati u Hrvatsku, ostavši dakako i u novom svom zvanju u neprekidnom savezu s odlučnimi krugovi u Beču i Požunu, gdje bi još uviek u svih znatnijih pitanjih čekali na njegovu rieč i njegov savjet. Medjutim se počelo sve jačim šumom javljati novo vrieme. Kako je Batorić bio mirne i obzirne ćudi, on je i u Hrvatskoj i u Ugarskoj mogao ostati. I tako su se baš u Ugarskoj pouzdavale u nj sve stranke. Dvor ga je visoko cienio, znajući mu lojalnost, uzvišenu nad svaku sumnju; s liberalci je bio jednih nazora, a s konservativci se slagao ne odobravajući prežestoke navale liberalaca na tadanje prilike. Na to ga je sililo već njegovo odlično mjesto, koje je, neda se tajiti — i liberalnije i energičnije značajeve od Batorića moglo još uviek ukrotiti.

Drugačije bijaše u Hrvatskoj. Novi pokret imao je ovdje posve drugu svrhu i druge oblike. Dok se u Ugarskoj napredna stranka barem iz početka borila s bečkom kamarilom skroz na historijskom temelju i tek branila historijskim razvitkom uzdržanu i opravdanu samostalnost Ugarske od bečke uprave, i tako stajala na stanovištu, Batoriću skroz razumljivu, — u Hrvatskoj su novi ljudi, baš taj historijski temelj sve više i više napuštali i stavljali ciljeve, dosadašnjemu razvitku skroz tudje, koji nisu bili ni u kakovu historijskom savezu s Hrvatskom. Dok je probudjena narodna sviest bila u granicah, prošlošću odredjenih, Batorić je takodjer kriepko stajao uz taj pokret. Ta kano mlad čovjek živio je u doba biskupa Vrhovca. Uz Kuševića i Ožegovića i on je

Digitized by Google

znanstvenom radnjom na latinskom jeziku suzbijao ludosti magjarskih nazovi-učenjaka, kad su nijekali političku osebujnost kraljevine Hrvatske. Dapače i usred Ugarske, gdje je najviše boravio, on je svakom prilikom branio uz: „jura municipalia“ takodjer kraljevinu Hrvatsku, kano posestrimu Ugarske, a zloglasnoga virovitičkoga podžupana Ivana Salopeka javno je u kući velikaša nazvao Efialtom svoje domovine. Isto je tako prijatno pratio razvitak probudjene narodne sviesti, premda mu bijaše u mnogom nerazumljivo čitavo to naprezanje i nastojanje mladih ljudi, njemu, koji bješe sav ugrezao u literaturu latinskih klasika i samo se pripadom zanimao klasičnom književnosti Niemaca, Francuza i Talijana. Osim toga bio je već čovjek stariji, a i velik dostojanstvenik, pa ga je sve to priečilo, da se svim žarom prikupi u onaj poetični krug naših prvaka, koji je sav poezijom a ničim drugim odisao i živio. Kad se pako taj pokret zavio u oblake Ilirizma, kad ga je, ma i preko njegove volje, umjela za se upotrebiti bečka uprava, tad je Batorić, taj slavljeni jurista, ne mogavši shvatiti, kako bi se moglo stoljetnimi diplomami, članci i ugovori priznato hrvatsko ime zamieniti ilirskim, — kojim su po njegovu znanju dosele domaću kraljevinu nazivali samo fratri u svojih kronikah, — tad je Batorić, kako rekoh, bio bliži sa svojimi nazori Aleksandru Draškoviću, nego li Janku Draškoviću.

Tako postajahu opreke i u Ugarskoj i u Hrvatskoj sve oštrije. Od uzbudjenih valova eto ti bure. U takovo vrieme mogu se uzdržati i dalje popeti samo odlučni značaji. Batorić se naskoro uvjeri o tom. Poslaše ga na iztragu proti „Ilircem“ u . . . . . sku županiju. On je to shvatio kao gradjansku parnicu, pa se je držao strogo objektivnoga prava. Nu to se nije svidjalo Magjarom i prijateljem njihovim, koji su mislili, da će barem deset

Digitized by Google

Iliraca vidjeti na vješalih. A i Ilirci se oboriše na nj, što ih zove na sud radi čina skroz patriotičnih, i za „probudjenje narodne sviesti potrebitih“.

Magjari ga obiediše sa slaboće, pače ga osumnjičiše sa šurovanja s Ilirci i s kamarilom; Ilirci opet mišljahu, da je sluga Magjarâ, jer su znali, da je osobni prijatelj Aleksandra grofa Draškovića i Josipa Briglevića. To bijaše dosta, da se mjesto Batorićevo uzdrma. Pa zbilja, — čim se na obzorju pokazaše bljesak i striele, Batorić je već pao. Odrinulo ga novo vrieme.

III.

Bez srdžbe i razdraženosti — barem je tako mislio — ostavi Batorić poprište javnoga života, te se nastani u Brezovici, za cielo misleći na cara Dioklecijana i njegov kupus. Nastojao je dostići svoje uzore u rimskom svietu, i baš se uglibio u mudre izreke stojičke škole o pravom shvatanju svieta, tješio se i svojom dobom; — nu ipak se sred ladanjske samoće brzo u njem pojavila želja, da opet radi. Videći, da je ta želja nemoguća, počela ga mučiti bol prisiljena mira. Bio je napokon predugo u vrevi javnoga života, i odviše se privikao, da se doimlje dogadjaja oko sebe i da na se svraća pozornost, a da bi mogao u jedan mah sve to zaboraviti, i da mu se svojeljublje ne bi nikad javilo. I tako je kraj svega svoga klasicizma za kratko počeo osjećati kao težko breme taj postupak novoga vremena, koje ga je toli nemilo turilo u — ropotarnicu. A što je još gore bilo: sve ono, što je novi sviet donosio, protivilo se toliko njegovu uvjerenju, proti svemu dalo bi se i koliko toga reći; — a on jadnik — nitko ga ni ne pita, kao da baš nije više ni na svietu!

Digitized by Google

Tako započeše za nj težki dani starosti, onaj neprekidni prikor, da si iz drugih vremena, ono strahotno pustošenje vremena, koje bez prekida obara sve, što je iz tvoje dobe, ona gorka osamljenost! Ova po sebi vječna tragedija starih dana bila je za Batorića još strašnija, što je ostao baš sam samcat na širokom bielom svietu. Uviek i suviše zabavljen javnimi poslovi od prve svoje dobe nije dospio, da pomisli na ženitbu. Za mladosti vazda bi odgadjao, samo da ga ne prieči u nastojanju oko njegovih ciljeva, kasnije pako nije bilo tomu prilike. Pa i nije nikad poćutio potrebe, — tek sada, kad je odstupio, osjeti u jedan tren svu grčinu života bez obitelji. K tomu se još javi plemenitaška savjest. Čitav onaj dugi niz proslavljenih muževa imao je završiti on kano posljednji! — To ga je još najviše boljelo.

Tako prodjoše mnoge, mnoge godine. Batorić se povukao kao krt u svoju Brezovicu. Osim njekoliko susjeda nije dolazio nitko k njemu, a niti on komu. Kraj svega toga nije prestao biti ljubezan i jovijalan čovjek; mnogo puta znao bi biti u družtvu svojih dragih osobito veseo. Dakako jedino u Brezovici. Oj kako ju je ljubio; — svim čuvstvom svojim obavio je to gniezdo svojih starih i svoje. Gotovo ju je obožavao; svaki trunak, svaki prašak stare te kuće bila je za nj svetinja. Ništa se nije smjelo promieniti, ništa se sa svoga mjesta pomaći. Što ga je brige bilo, da je štogod nuždno trebalo popravka; on nije dopuštao novotarija. Ta povriedio bi bio te ostanke iz boljih vremena, kad bi se pomiešali s klinci ili čavli današnjih dana! U svojoj ljubavi prema staroj kuriji nije opažao, kako se sve više razpada: za to i nije mogao vjerovati, da bi ikad bilo moguće, te bi tako stara kuća, što je toliko viekova prkosila svim buram i nevoljam, mogla jednom propasti!

Digitized by Google

— Nisu stari Hrvati kako god zidali — reče mi jednom, kad se osmjelih, te ga upozorih na trošno stanje kurije. — Odkada stoji brezovički grad, koliko je drugih kamenicâ propalo, a Brezovica se još drži! Pak da mi se čudiš, kad pomisliš, da sam se ovdje rodio, da mi je tuj dobra moja majka umrla; moj otac, djed, pradjed, svi su tuj živjeli i doživjeli! — Svaki kut, svaki tram, svaka daska, sve je u toli uzkoj svezi sa svim onim, što mi je najmilije. A napokon je to takovu staru biedniku, ko što sam ja, jedino sigurno mjesto, gdje može živjeti, kako mu se hoće, a ne treba da pazi na te vaše mode i sve druge ludorije.

Čim je Batorić bivao stariji, tim je rjedje izlazio iz Brezovice. Napokon baš nikamo, ma ni k najbližemu susjedu. U tamnih sobah svoga dvorca probavio bi najviše vremena, prekapajući svoje latinske knjige, i veseleći se kraj toga, što još mal ne sve citate iz Ovida, Horaca i Vergila znade na pamet. Jedino u zimsko doba često bi polazio u lov. Gospodarstvo je povjerio sasvim svomu sluzi, staromu Vanku, komu je ujedno podao čast dvorskoga ključara.

Dakako u današnje dane ne možeš se ni u Brezovici oteti sukobom s novim vremenom. I Batorić se ne mogaše tomu ukloniti na čestu i veliku srdžbu svoju. Pouzdanja i vjere po sebi nije imao u taj novi sviet, a odieljen sasvim od njega, još je manje mogao razumjeti njegovo gibanje i polet. Bol, da su svi idejali njegova vremena porušeni i od mladih zabačeni, učini ga koji put nepravednim, dapače i nerazumnim. Osobito se pokazaše posljedice u imovinskih stvarih. Bilo je u njega još i u zadnje vrieme prilično imetka; Brezovica bila od većih boljih dobara, osim nje imao je kuću u Zagrebu i Varaždinu. Al što bijaše to prema njegdašnjemu imetku Batorića! Njekoč osim Brezovice još dvie kraljevske do-

Digitized by Google

nacije u križevačkoj i zagrebačkoj županiji, tri biskupska predija u Posavini kraj Zagreba i u Banatu, kuću u Zagrebu, Varaždinu i Požunu, gdje su Batorići poradi sabora imali stalne stanove. Još otac Batorićev, koji se sve u svom liberalizmu dao s Napoleonskom upravom na njekakav ugovor za dobavljanje žita, izgubio je u tom poslu mnogo, a Batorića je samoga zadesio još žešći udarac. Mjesto gospodskih prava, mjesto bogatih sela dobio je „njekakve“ papire, u koje ni on ni sav ini sviet nije vjerovao, pa ih prodavao po što po to; mjesto bezplatnih radnika našao je liene i k tomu osvetljivé plaćenike, mjesto slobode od svakoga poreza navališe na nj strašne daće; a on se sam nije sa sistemom svoga gospodarenja nimalo promienio. Sve se prilike promienile, a Batorić je sa svojim Vankom gospodario, računao i trošio kao i prije. Uza sve to nastale su i mnoge razmirice sa seljaci, koji su mislili, da su gospoda izgubila sve pravice, Batorić pak nije što razumio novih pravnih prilika, a što opet nije poznavao zakona. Nastadoše bezbrojne parnice. Batorić, njegda slavljeni Verbecijanac i naturalist, nije mnogo mario za nove zakone i nove sudove, pa je sve prepustio odvjetnikom. Nu novi sviet i stari sviet kad se razumiju? Batorić bi obično izgubio svoje parnice uz ogromne troškove. Jedna se parnica otezala najdulje i trajala još u zadnje vrieme. Ona bijaše posljednja, a svršila se upravo užasno.

U jednoj od Batorićevih šuma imali su njegovi podanici uz njeki danak pašu. Kad je nestalo podaničtva, nisu više seljaci davali toga danka, ali nisu prestali marvu tjerati na pašu u šumu. U kratko dodje do pravde.

Seljaci ne mogahu shvatiti, kako bi ih vlastelin mogao priečiti, da uživaju, što su imali još stari njihovi. Kako bi opet bili dužni plaćati kakav danak vlastelinu, kad su kraljevski, a ničiji drugi, te su gospoda svoje

Digitized by Google

„pravice“ izgubila? Batoriću pak bješe stalo, da se nevriedja njegovo pravo, zasluženo krvlju djedova, nu premda je to Batorićevo pravo bilo jasno i očito, pravda se ipak otegla — bezkonačno otegla. Njemački sudovi naginjali seljačtvu, a očito pravo nije se ipak dalo preokrenuti; poslije ju je pokrila prašina zlosretnih „zaostataka“, pa tako prodje dvadeset i pet godina. Za to vrieme bilo uviek medju Batorićem i seljaci sto i sto neprilika, gotovo svakdanjih sukoba. Ogorčeni bili su jedan i drugi preko mjere.

Tako bude i zadnje godine.

Bili smo jednom u lovu pod konac veljače (zakon tada nije još nalagao lovostaje). Dan svietao i jasan, da si pogodnijega ne možeš poželjeti za lov. Tanki, sitni mraz razastro se poljem, a psi tim lašnje tjerali zeca za zecom. Kako se uviek, kad je sreće, i lašnje gadja, naši su lugari imali za nami što i nositi. Batorić i ja uznieli se onim sladkim i ponosnim zadovoljstvom, koje vazda obuzme lovca kod dobra pliena. Vraćajući se poslije podne k domu veselo smo koracali, a stari nam je lugar Janko pripoviedao kroniku malne svih lovskih zgoda brezovičkih posljednjih petdeset godina.

U to dodjosmo k zlosretnomu lugu. Starac nam Janko javi, da je u njem ogromna lisica. Kako je u nas lov na lisice osobito zanimljiv i ugodan, premda smo bili sustali, ipak se podadosmo radostno novoj zadaći. Ivanča, drugi lugar Batorićev, odredi mi dobro mjesto, baš na razkršću na malom vršku. Preda mnom sav se razprostro daleki nizki lug, sav još uspavan. Ipak kano da se budio pa tiho i lagodno u njekoj prelesti talasao u lavoranju topla i mirna vjetrića. Brezovina se bjelaskala u svjetlosti duljega dana, sve drvlje u šumi treptilo, a po koji suhi list, što je još na njem ostao, tajnovitim je šuštanjem padao mirno, bez prestanka, bez

Digitized by Google

težine, na svježu zemlju, gdje su se po koji još zadnji ostanci siečanjskoga sniega talili od toplijega uzduha. Za čas me je osvojio čar divna prizora tihe prirode te sam zaboravio na lov. Nu blizu mene zagrakta svraka, a to je siguran znak svakome lovcu. Brzo shvatim situaciju, pak se dam na čekanje. Psi tamo njegdje lajali, al ne veselo, ko što kod zeca, već ljutito. Naišli su na trag. Znao sam, da je kod mene. Za čas zbilja provuče se iz grmlja ogromna lisica, a onda odskoči. Ja u taj par odapnem i ona bude moja. „Hop, hop!“ zaorim glasno i pobjedno; nu prije nego mi ostali lovci uzmogoše odgovoriti, začujem kriku i viku. Najprvo razabrah kano da cvili pašče, a za tim i Batorićev glas. Što je to? Pustim mrtvu lisicu i pohitim stazom onamo, odakle je dopirala vika. I gle! Usred kojih petdeset seljaka, oboružanih sjekirami, kosami i batovi, stajao je Batorić, sav crven i ljut. Psovao i grozio se toj razjarenoj četi: „Vi tati, vi razbojnici, to ćete vi meni platiti. Naučit ću vas ja, kako se Bog moli, — vi tepčeta mužka“.

Na to zaurlikaše seljaci i kletvami i psovkami, rugobom, grožnjom i smiehom. Skočim brzo do Batorića, da ga odvedem, jer mu se razjareni seljaci sve više primicahu. Tada saznadoh umah, kako se zametnula svadja. Pred Batorićem je ležao mrtav najmiliji mu pas Nimrod, sasječen na njekoliko komada; a medju seljaci vidjele se krvave sjekire.

— Čekaj, čekaj, stari vraže, samo još jedanput dodji na našu zemlju u lov, sve ćemo ti potući, pak i tebe. Zar misliš, da te se bojimo i da možebiti ne znamo, da je to naša zemlja? Znamo mi, što je u pismu i zakonu; kazala su nam gospoda u Beču. Uzeo vam je presvietli kralj vaše pravice. Što bi nam ti zapoviedao, sbacio te je kralj s tvoje komeške (županske) stolice; svi smo sada jednaki. Sad smo mi takva gospoda, kako god i ti. Od-

Digitized by Google

nesi se odavle, jer ćemo ti inače odmjeriti dvadeset i pet, kako si ti njegda nama". — Rulja počela i još gore vikati, a Batorić od ljutosti zaniemio. Ja sam ga na silu pograbio i odveo. Bijahu to njegovi njegdašnji kmetovi, kojim bijaše njekoč sve i sva.

Krenusmo kući. Batorić ko da je samo od nevolje išao za mnom. Na bliedo mu i smrknuto lice slegao se onaj posvemašnji mir, kojim se uviek zaodieva najveća bol i ljutost čovječjega srdca. Govorio nije ništa, a i ja sam šutio. Tek pred vratima svoga dvora stane najednoč te se okrene čitavim licem k meni. Hvatajući me i trgajući za rukav počne: — „Eto dakle, prijatelju, jesi li vidio, kakva su tepčeta ti tvoji mužeki? Da im hoću krivo, ne bih per amorem Christi ništa rekao; ali misliš, da ne znaju posve dobro, da nemaju pravo? Hodi s Bogom, — molim te, — znadu oni to dobro, al jesi li čuo, gdje vele, da gospoda nemaju više pravice? A moj nebogi Nimrod, volio bih izgubiti tisuću forinti! — Pak što sve mora čovjek da podnese od takova smeta? — Ja njihov njegdašnji zemaljski gospodin, tako rekavši njihov dinast, koji sam im vazda bio dobar, — pak sam to morao čuti! Daleko je sviet došao! Njegda, ah ne bi se to bilo moglo dogoditi, sviet se bojao, vjerovao u Boga i držao se reda. A danas? Oh: „gratias tibi Domine, (hvala Tebi Gospode!)" što sam star i već na izmaku, pak što mi Bog nije ni djece dao".

Taj večer brzo se razstadosmo. Batorić sveudilj ostao smrknut, a i mene se dogadjaj dojmio veoma neugodno. Žao mi je bilo starca. Napokon se neda tajiti, da je uvjek neizkazano mnogo tragičnosti u takvu slučaju. Sjutradan pohitim rano već u Brezovicu, da vidim, kako je starcu. Nu koje čudo! Pred kurijom stoji stara paradna kočija s grbovi; kočijaš Štefić obukao modru magjarsku livreju a isto tako i Vanko.

Digitized by Google

— Šta je? — upitam sav u čudu.

— Gospodin ide u Zagreb, — odvrati mi Vanko s tupom ozbiljnošću, spremajući po sjedalu ogrtače i torbe. U to sidje niz skaline Batorić u dugoj staromodnoj kabanici sa dva ovratnika i crvenom podstavom. Dok se Vanko žurio, da mu baci o ledja bundu, izrukovasmo se. U to ću ja: — „A kuda illustrissime?“ Odsječe mi u njemačkom jeziku: — „Idem u Zagreb k svomu odvjetniku radi toga nesretnoga luga; hoću da jednom svemu tomu učinim kraj“. Batorić sjede u kola i zapali lulu. Štefić krene konje, Vanko u to skoči na bok, i stara kočija zibajući se ko barka na vodi sve mi se više gubila izpred očiju. Četvrt vieka nije Batorić izašao iz te svoje Brezovice, a eto gle čuda, — sad ide. Po tom sam tek razabrao, koliko ga se dojmila jučerašnja zgoda.

Za dvadeset i četiri sata bio je opet u Brezovici, i ja dobih od njega pisamce:

„Carissime amice! Dodji k meni, ali žurno ko lastavica; novina pun koš. Tvoj iskreni Battorych m. p.“

Pohitim u Brezovicu i nadjem Batorića, opojena radošću. Odvjetnik mu pokazao, da je pravda za lug kod stola sedmorice dobivena, i da će u travnju biti predaja.

— Znao sam, da će to tako biti. Sud nije mogao drugačije riešiti, „contra clara verba juris et legis“[1] nije mogao inače suditi. Davno bi to već bilo, ali nesretni oni Kranjci zavukoše in illo tempore, — govoraše Batorić. Za čas će opet: — Ali amice, revera ja nisam mislio, Zagreb se je „kruto“ poljepšao. Kad sam u Ilicu došao, ko da sam bio začaran. Njegda same daščare, a sada pravo čudo. Tko bi to bio njekoč mislio? Tu je bilo i u ljetu blata do gležanja, po danu se nije nitko u Ilicu usudio. In illo tempore Ilica fuit via prostituta,

[1] protiv jasnih rieči prava i zakona.

Digitized by Google

plena cum domibus[1] — — — —, a danas? Tako ti se sviet mienja!

Dan po odvjetniku obećane predaje sve se više približavao. Stranke dobiše već i odluke za ročište. Seljaci su iz prva nješto rogoborili, sakupljali prineske za put u Beč. Poslali su i trojicu, četvoricu pred cara, te se grozili, da neće popustiti. Nu napokon se umiriše, i sve bijaše opet tiho.

U predvečerje urečena dana stigoše iz grada sudbeni viećnik s pristavom, kotarski sudac Petrović i odvjetnici obiju stranaka. Svi se nastaniše u Brezovici. „Da ne budu sami", poslao je Batorić po me i župnika Ercigonju. Pošto se držalo, da će uredovanje biti bez ikojih potežkoća, nije viećnik odredio ništa posebno, te smo svi bili posve bezbrižni.

Za večere pozdravi Batorić goste čašom vina i reče, koliko bi i volio, da su gospoda drugom zgodom došla pod siromašni krov njegov, ipak smatra i sada velikom srećom i čašću, što ih može kod svoga stola pozdraviti, tim više, što su branitelji božice pravde. A da se „stara šega" i ovaj put zadovolji, umoli svoga „perpetuusa" stola ravnatelja, neka se lati posla, te nam kaže „kad da pijemo". I tako započesmo i ovaj put: „Bog poživi". Kod purana donese stari Vanko na mig Batorićev drvenu posudicu, a perpetuus pozivaše redom nove goste mjesto domaćina, da piju dobrodošlicu.

Zadnja dobrodošlica u Brezovici . . . ! — Poslije dobrodošlice razigralo se družtvo. Zaredala zdravica za zdravicom. I krasni spol, i domovina hrvatska, i prijateljstvo naše bi nazdravljeno, pa i „mili naš dragi narod". Upravo je naš stolaravnatelj svršavao svoj govor o toj posljednjoj zdravici i kazao: „Ja dakle, slavno družtvo, sve ovo, što rekoh, spajam u jednu izreku, pa

[1] U ono vrieme bila je Ilica na zlu glasu, puna kućâ . . . . .

Digitized by Google

kličem: Neka živi, neka raste, nek se razvija mili naš narod. Pijući u to ime punu čašu vina, predajem ju mužu, koji je uviek ljubio naš narod i kojega će narod u sve vieke slaviti i hvaliti kao pobornika svoga oslobodjenja. A to je naš visoko poštovani presvietli gospodin domaćin". — U to pogledam slučajno na prozor. „Za Boga, šta je to?" zaviknem sav ustrašen. Vidio sam napolju staju, što je bila tik dvora, svu u plamenu. Svi skočismo od stola. Eto već i dvorskoga, gdje blied i drhćući ide ravno k Batoriću i javlja: „Gospodaru, vatra je — staja gori". Pohrlismo svi napolje, Batorić za nama. Goruća sgrada bila jur izgubljena. Kako je duvao jak, u proljeću običan vjetar, za čas se zapali i sam dvor. A stare te šindre, staro to drvo, sve to bilo ko ulje. I prije nego li mogosmo i pomisliti na obranu, već je krov planuo na sva četiri ugla. Ljudî nigdje; nedaleko selo ko da je mrtvo, ko da neće da kvari posla palikući. Od onoga časa, kad je počela gorjeti kurija, Batorić je stajao nepomičan sred dvorišta. Ništa nije govorio niti jadikovao, već je sveudilj gledao strašni taj prizor, koji mu je otimao njegovu milu, za nj svetu kuriju, koji ga je učinio bezkućnikom. Vatra je već sukljala kroz tramove u sobe i plazila kroz prozore. Od strašna dima mogosmo jedva nješto malo iznieti. Kad se za kratko uz strašan prasak srušio krov i vatra se poput raketa uz gadan, crn dim počela u vis dizati k mirnomu, zvjezdovitomu nebu, tad je Batorić samo promucao: „Bez krova dakle!" — i mrtav pao na hladnu zemlju. Puklo mu srdce od velike boli.

Ah — ljubio ju je, ljubio tu staru svoju kuću, to gniezdo roda svoga. Nestalo nje, nestalo i njega!

I posljednji Batorić nije ležao na odru pod svojim krovom; biedniku je novo vrieme uzelo i to. Nu za štolu je ipak dobio župnik po starom običaju osedlana konja.

Digitized by Google

Diljem Brezovice.

— **Spomen-listak.** —

„Sve, što nas podsjeća čovjeka,
zaslužuje našu pažnju".
Iz njeke stare knjige.

Svaki dan sve više i više izčezavaju naši stari plemićki dvorovi, naše stare kurije. Prije kojih dvadeset ili trideset godina nisi im se mogao ugnuti, — a danas — gleda oko na desno, gleda na lievo, a nigdje, da zamieti one visoke strme krovove, one iznemogle crne zidove i one hodnike, koji su zgradu opasali sa sve četiri strane. Danas bi sagriešio, tko bi s toga jadikovao, ta čemu nas je onda nadario moderni viek racionalističnom filozofijom? Ali ti je ipak koji put tako težko oko srca, kad vidiš na mjestu starih dvorova i njihovih nepreglednih dvorišta jednolične suhe njive, po kojih se biedni seljak trudi, da izkreše iz te zemlje žutice krajcarak, ne bi li namirio porez i zakupninu. I u taki čas kano da ti nješto ne dostaje. Istina, nisu bile liepe — te naše kurije, ali napokon — ma da su sirotice biedne u svoje stare dane naličile glavam u svjetlo zalutalih sova il još većma obrazom starih krezubih: „Urgrosstanta" sa ogromnimi kapišoni iz dvadesetih godina, — pored svega se toga čini, — od kada nema njih, da je nestalo takodjer onoga duha, koji je viekove i viekove znao sačuvati samostalnost, — da je nestalo gniezda, u koje bi se vjetrom progo-

*

Digitized by Google

njeni sokolovi svagda mogli uteći od biesa bure, te joj prkositi!

Osim svega toga ne da se tajiti, da nove kuće nikada ne će osvojiti ni srdaca naših ni duša naših, kano što su to mogle stare kurije, kad bi nas onako pod jesen sakupile u svoje tamne nizke sobice, i ondje nas zadahom mlada vina i mirisom pečenih purana uzniele u njeki blagi bezbrižni zanos, te smo za kratak čas zapjevali dugu — bezkrajnu pjesmu: „Pijmo anda braćo, ma — doklem pukne zorja!“ — Nu — ne smije se niti zatajiti, da su se često i prečesto potresle mala zelena prozorna oka od sile naših glasova, kad bismo uzeli zanosno pjevati: „Još Hrvatska ni propala!“ — te se zavjerili u zadnjih titrajih pjesme, da ćemo u svojoj županiji zavesti hrvatski jezik u javnu službu, da ćemo sabirati prineske za Maticu, — za akademiju znanosti i za sveučilište u Zagrebu. Može biti svega toga ne bi bilo, da onda nije bilo kurija. A da su — jadnice staračke — bile suviše sirotinske i više srodne kakim kućerkam poluazijskim nego li dvorovom evropskoga plemstva, — eh — tko Božji, da im to zamjeri. Ja — istina — nisam nikaki književnik — ni učena glava, nisam — treba da priznam — pročitao niti Bonfina niti Krčelića, — kamo li djela današnjih učenjaka, al — za pravo Božje, — meni se sve jednako pričinja, da bi se i ove naše stare sirotice njekoč bile mogle ljepše opremiti i više na gospodsku izkititi, da nam nije valjalo viekovę i viekove braniti hrvatsku domovinu, koja je iskala od ljudi — i novaca i ruku i život, pa tako nije preostalo ništa, čim bismo uredili gospodske svoje dvorove u istinu na gospodsku. Šta ćemo — od njegda nas bije bieda i nevolja!

Možda nemam pravo, tä — čemu da tajim, — meni svu dušu i sve srdce presvaja ljubav i odanost prema tim starodrevnim domovom.

Digitized by Google

Kad je Brezovica — meni toliko mila — izgorjela, ja sam gotovo za njom žalio kano i za Batorićem. Najposlije — tko da ih luči! U svojoj žalosti ja sam dane i dane zalazio na garište i malo ne naricao, kano Židovi na razvalinah Jerusolimskih. A poslije jedne večeri sjednem za stol te zapišem sve, što sam o njoj znao, želeći, da ništa ne zaboravim. Tako sam u duhu opet prošao starim tamnim domom i nije mi više bilo tako težko! — Vidio sam je opet barem u duhu.

Brezovica bila jednokatnica sva od debelih hrastovih piljenica sabita. Tek temelje — poradi pivnice — imala je od cigle i kamena. Da joj je krov bio: „šindrom“ pokrit, — mislim —, da sam već jednom napomenuo. Zgrada je bila tako namještena, da joj je svaki ugao točno visio na svoju „stranu svieta“. Gornji lievi gledao naime ravno na sjever, doljni desni upravo na jug, — gornji desni ravno na izhod sunca i doljni lievi pravac na zapad. Batoriću nije bilo tek malo do toga. S ponosom i posve ozbiljan znao bi svakom zgodom kliknuti: — Revera — šta treba meni ovdje u Brezovici kake busole il magnetske igle — il takvo šta —! Stanem tamo u onaj ugao — eto znam, da sam na sjeveru, — opet dolje u onaj, znam, da sam na jugu; — onamo zapad — a ovdje iztok. Da uzmeš kaki: „astrolabium“, ne bi mogao sigurnije odrediti stranu svieta. Smijao sam se jednoč našemu varmedjskomu inžiniru Karleku. Mučio se i mučio jadan svojimi inštrumenti, da nadje — Bog zna čemu — meridijan, — ali hoćeš da! Sve ga znoj probija — a ja mu onda pokažem, kako je namještena Brezovica, bio je taj čas na čistu, ma da je bio silan smušenjak. (Batorić u obće nije trpio inžinira). — E — dà — bili su stari ljudi mudri!

Licem je gledala zgrada na stranu, odakle je bio prilaz od puta, koji se jarkom vijugao nješto niže od

Digitized by Google

glavnoga druma i od kojega je dvorište bilo ogradjeno plotom od surovih hrastovih stupova. U dvorište vodila ljesa, opletena od vrbove i ljeskove šibe. Bila je jednokrilna, i da se lašnje otvara i zatvara, na podnožju su joj bili kotačići. Za pješake je bio pokraj nje prielaz na poskok. Batorić je, kad mu je već bilo sedamdesetak godina, svakiput prelazio ovuda. — Valjaju još nješto noge! — znao bi reći s njekim ponosom.

Ulaz u samu zgradu bio je na toj strani od puta. Bila su to dosta nizka njekoč crveno oličena vrata, do kojih si dolazio preko četir ili pet kamenih stubâ. Kad bi uljezao, najprije bi došao u dosta taman četverouglast prostor, iz kojega su se klimave i trošne stube uzpinjale u prvi kat. Pod ovim stubištem sakrivala se posve nizka i uzka vratašca, koja su vodila u njegdašnji brezovički „rešt“. Bio to uzan prostor pod zemljom, u koji bi se zatvarali kmeti, kad bi što sakrivili. Batorić sâm tek je jednom prilikom zatvorio njekoga kmeta, jer je ženu izliemao u malo na mrtvo ime. Drugačiji je bio otac njegov liberalni Vuk. Pripoviedali bi starci, da je za „staroga gospodina“, t. j. za Vuka gotovo uviek bio rešt pun. Dapače su tvrdili ljudi, da je jednoč preko pola godine držao zatvorenu i u „kladi“ sapetu staricu njeku iz sela, jer se sumnjalo, da je coprnjica. Vuk — naprednjak i enciklopedista — nije dakako dugo i dugo ništa vjerovao, da su istinita ta bajanja, al presahlo jednoč i njegovim kravam mlieko, — i sada nije više sumnjao, a biedna starica morala u luknju.

Djed Matija, otac Vukov, još je više upotrebljavao taj rešt. Njemu nije bio tek za kmete, — upotrebljavao ga je i za znamenitije krivce. Tako je često pripoviedao Batorić zgodu sa njekakim felčerom. Taj se nesretnik usudio doći u Brezovicu odjeven u hlačah — dokoljenicah i u čarapah sa šnolami (sapon) na cipelah. — „A

Digitized by Google

što ti momče dolaziš preda me ko majmun? Zar nije gospodin Bog stvorio ljudsko odielo, — eto gledaj mene — nosim hrvatske hlače i čizme. Al ti se uzprokšio — kao i tvoj Balaša!" — Felčer se prepao, al se ipak razabra toliko, te je mogao kazati, za što dolazi, na ime da po naredbi bana Balaše ciepi koze kmetovom. Sad plane Matija, pa ni pet ni šest — felčera u rešt. Bolje od njega nije prošla niti komišija zemaljska, koju je poslao ban Balaša, da proglasi i odmah provede njekakav novi carski patent. Stari Matija gospodu turi u rešt, te ih je držao sve dotle, dok mu nisu obećali, da ne će patenta proglasiti na njegovu „teritoriju". Pa još poručio banu Balaši, neka se ne usudi na domak Brezovici, jer ga čeka ista sudba, koja je stigla komišare njegove, „samo još nješto pooštreno", — jer su zakoni kraljevine nad banom, a dok ih ban ne bude poštovao, nego govorio, da mu prije svega valja Hrvate naučiti svemogućoj državnoj ideji jedinstvene monarkije cara Josipa, — dotle Matija Batorić ne misli, da je dužan takoga bana poštovati pravim banom. „Nitko nije nikada kraljevine Hrvatske posvojio silom . . . . i tako dalje", — završio je Matija svoje rieči citatom iz glasovite saborske predstavke.

Poslije godine 1848, kad je prestala: „jurisdictio intra dominio"[1], bio je Batoriću taj rešt za pohranu bezbrojnih dopisa Bachovskih oblasti, a k tomu su još u jesen zatvarali onamo pse, da ne mogu u vinograde. — Dobričini starcu bijaše to njekakav odušak!

U prizemlju je bila najbliža ulazu odaja za družinu, u kojoj se podizala ogromna zemljana peć, opasana sa dvie strane klupami. Za cielo nije bilo toga sata u danu, kad ne bi bar koje čeljade ležalo gore na peći. Ni ljeti nije bilo u tom nikake promjene.

[1] vlast plemićâ nad kmetovi.

Digitized by Google

U toj se sobi po danu jelo, a noću spavala ženska čeljad. Soba se nazivala vulgarno družinska soba, nu zvali ju ponajviše: „Ksindelcimer“. — Družina se u Brezovici od vajkada dielila u dva razreda. Prvi viši bili su t. zv. „liberajci“ il „oficiri“. U ove je spadao dvorski, zatim špan, vrtljar, sokač (kuhač), pandur i ženska čeljad, koja se upotrebljavala u gospodskih sobah. Ovi su „liberajci“ jeli poslije ostale vanjske družine i imali su puno bolju hranu, — osim toga nije im priredjivala jelâ služkinja, nego je to bio posao sokačev, i najzad dvaputa u nedjelju dobivali su meso i isto tako variva od gospodskoga stola, od kojega se od slugâ hranili jedino sokač i pandur, i dok je živjela Batorićeva sobarica.

Pisar, informator (odgojitelj djece) i „domaća gospodična-gazdarica“, kojih je za otca Vuka bilo u dvoru, — sjedjeli su za stolom sa gospodom.

Odmah uz ovu sobu bila je smočnica. U njoj se nije spremao samo smok; naslagale su ondje duge godine svakakih trica, za koje se držalo, da ne spadaju još na tavan, u ropotarnicu, nu na koje bi se redovno sasvim zaboravilo, te ih je neprestano pokrivao — ne ću krivo kazati — stoljetni prah.

Jednoč se ušuljam ovamo. I tek slučajno svrnem okom u kut, u kome se sve to nalazilo. Pa šta li ne nadjoh!

Najprije mi udari u oči svileni crveni kišobran, kako su ga pod konac dvadesetih il početkom tridesetih godina nosili kicoši. Uza nj široka sablja u crnih koricah, obtočenih žutom mjedi, na balčaku se ljeskao carski orao. Bila je to jozefinska službena sablja, te sam se živo začudio, odkuda taka stvar ovamo — u dom djeda Matije? Poslije mi je rekao Batorić, da ju je nosio otac njegov Vuk, koji je kano iluminat i mason i volterijanac sasvim pristajao uz cara Josipa i Balašu. Jednoč dodje on opasan

Digitized by Google

tom sabljom pred starca Matiju. Starac se tako žestoko razljutio, te je sina — za onda već velikoga sudca — ćušnuo pred ženom njegovom, uzeo mu sablju i bacio ju na prozor u dvorište. Cieli dan nije smio Vuk pred otca, niti je bio za stolom, nego mu majka i žena potajice donašale jelo u zadnju sobu. „Tako su onda djeca roditelje poštovala!“ — završio starac.

Odmah kraj sablje naidjem na ostatke: „rajfroka i korzeta“ iz prošloga stoljeća. Široke šibke od španjske trstike zjale su u naslagah stoljetnoga praha kano izsušeni kosturi na slikah o Sahari. Kraj korzeta je bio komadić ženske haljine od tafetna latka sa uzorkom: „mille fleurs“ — iz vremena Pompaduričina il Dubarijičina, a uza nj se priklopio isto taki ostatak biele svile u kroju Marije Antoinete. Ludost je slučaja složila ovdje u jedno klupko uspomene iz vremena dviju velikih grješnica sa preostatkom iz doba svete mučenice i divne kraljice francuzke! I preko volje se zamislim, pa me bolno ugrizlo za srce, da i ovdje — u tome zabitnome kutu — u toj ropotarnici — pompadurština proganja mile tragove umne kraljice, — te nedužne žrtve i ljudskih grieha i ljudskoga biesa!

Osim tih toaletnih ostataka još je tu takodjer bio komad crvene mužke surke il kaputa, bez puceta i bez gajtana, nu poznalo se još, kud je bilo obšiveno zlato. Dà — i jedan perčin bio u prahu. Iz svega je pršio onaj posebni grizki vonj starosti i pravječna praha, koji se širio preko svega i pravio čitave formacije sive kore. Nješto je jadovna — njeki memento — šuštilo iz toga. Ljudem, koji su sve ovo upotrebljavali, nema ni traga, — iztrunuli davno, — a ove krpe — ovo bojadisano cvieće na haljetku (— meni se čini, da sam u onaj mah s njekom sentimentalnošću pomišljao na njekake jedre i svježe ramenice, koje su se njekoč u to uvijale! —)

Digitized by Google

— sve ovo prkosi „zubu vremena“, to jest mišu, prahu — i ljudskoj zaboravi. Mene nješto stisne u srcu — ah — tä bio sam onda još mlad. — Više nikada nisam zalunjao u taj kut.

Uz smočnicu su bile u doljnjem spratu jošte četiri odaje. Dvie su od njih bile njegda Batorićem za kancelariju i za stan panduru il inošu. Druge dvie sobe bile su za tako zvane dvorske djevojke. U take su ubrajali sobaricu, pralju, dadilje i dojku i djevojke za kuhinju. Pastirica za guske, „majerica“, to jest služkinja za perad, i djevojke za posve težke poslove spadale su u vanjsku služinčad, te su spavale na marofu. Batorić bi znao pripoviedati, da je za matere njegove bilo redovno najmanje deset do dvanajst ženske čeljadi u gospodskoj službi. Osim sobarice, obično iz kake siromašne gradjanske kuće, — bile su sve druge kmetske djevojke. Kuharice u Brezovici nije bilo nikada. Batorići su uviek imali sokača i to iz iste kmetske kuće. Tako je djed Batorićeva sokača Petra već bio u istoj službi u Brezovici.

U prvome je katu bilo šest soba. Na hodniku je čovjeku udarilo u oči, da na stieni vise dva ogromna posve požutjela zemljovida, — jedan Evrope s Azijom i sa sjevernom Afrikom, a drugi varaždinske županije. Oba bijahu iz prošloga vieka. Na prvome je bila s kraja pod naslovom narisana Evropa kano napudrana francuzka dama, Azija kano napola gola Turkinja, a Afrika kano posve gola crnica s bielima očima. Sve tri slike sjedjele su na životinjah, koje su prikazivale glavne rieke. Umjetnik se pomogao tako, da je svakoj životinji naslikao jezik, na kom je bilo napisano ime rieke. Evropa je sjedjela na biku, — to je bio Dunav, Azija na slonu — to je bio Ganges, Afrika na krokodilu, to je bio Nil.

U hodnik su gledala troja vrata. Srednja su vodila u „palaču“, — desna u „sobe gospodjine“, a lieva u

Digitized by Google

„sobe gospodinove“. Za našega Batorića — neženje — nisu istina imali ovi nazivi pravoga smisla, ali je on u nedoglednom svom pietetu ostavio, kako je bilo. Prva odaja u desnom krilu bila je „dječja soba“. Još za našega Batorića bile su u njoj zibke, mali stolići sa klupami i kratke postelje s visokimi rešetkami. Do ove sobe bijaše spavaća soba gospodjina. Ova bijaše nješto manja od prve. Pokućstvo je u njoj bilo svakakvo. Ormar — od težke crne hrastovine — bio je još iz renesance, stolić do njega sa jasnom pločom, na kojoj je bila slika à la Watteau, i sa bielima nožicama, bio iz doba Louis-a XVI., a suprotni je „sécrétaire“ od crna drva svjedočio, da je iz doba direktorija. Tanki korintski stupići i sav oblik, sjećajući te na kakav grčki hram, izrazivao je onu silnu želju tadašnjega doba, da se približi u svemu najklasičnijim republikancem — starim Helenom. Takav je ormar dakako spadao za cielo u kuću enciklopediste Vuka, te kako je Batorić pripoviedao, bijaše to dar Vuka ženi, kad se rodio naš Batorić. — Krevet je u sobi bio iz doba carstva, urešen zlatnimi orlovi i lavljimi pandžami. Bio je kratak i dosta uzak, a nabavio ga Vuk Batorić, kad je bio u famoznoj svezi s napoleonskom upravom Nad krevetom je visjela posve potamnjela uljena slika u smedjem okviru. Nije se više razpoznavalo, je li to sv. Josip ili sv. Katarina. Tek se sačuvao liljan. Stari se Vuk dugo protivio, da mu se taka slika nalazi u kući, nu žena, premda je bila pokorna i blaga dušica, nije htjela da mužu popusti. Najposlije je svršio biednik tako, da je na umoru sliku cjelivao.

Na drugoj stieni, nad „sécrétaire-om“ visjeli portreti Batorićeve majke i otca mu gospodina Vuka. Ona bijaše naslikana u bieloj, po Mariji Antoineti u modu uvedenoj odjeći s modrom kabanicom (manteau), frizura

Digitized by Google

joj bijaše silno visoka kao kakav toranj. On se pako sjao u naprednjačkom modrom fraku werterskom, bio bez perčina ali ipak napudrane kose. Pod portreti je visjela njekaka majstorski izvedena englezka gravira s naslovom: „The moraliste". Sličica je prikazivala starca a pred njim dvie liepe mlade žene u novih modnih odjećah i pretjerano visokih frizurah à la maréchale.

Na suprotnoj su stieni bili portreti roditelja Batorićeve majke, — gospodina Tomaša Nirányi-a de Tomašin et Raczfallu i žene mu Elizabete rodjene Grasser von Lilienfeld. Ovu je predju krivio uviek stari Vuk, što mu je sin „riblje krvi".

Na jednom stoliću bile su naslagane knjige pokojne Batorićke. Po svoj prilici bijahu joj ove najmilije. Sjećam se, da je tu bio Vergil u originalu u parižkom elzevir-izdanju, za tim ulomci Götheova Fausta; — Sterne-ov: „Voyage sentimentale" i njeki svezci Pichleričinih djela, da — još i roman pokojne Šopenhauerke: „Die Tante".

Majka Batorićeva bila je osobito izobražena. Istina — njeni listovi pisani sad francuzki, sad njemački, sad opet hrvatski, bili su puni ortografijskih pogrješaka, ali je ona ipak, kako je uvjeravao sin njezin, umjela latinski bolje govoriti nego li otac Vuk, te sa prijateljem fiškalom Žuženićem nije nikad razgovarala drugačije nego „dijački". Da je izvrstno francuzki umjela, svjedoči nacrt, što ga je njoj u čast naslikao njeki Francuz capitaine Cornier, na kom je galantni Francuz napisao pod akvarelnu sličicu ruže, da je u družtvu fine i dražestne gospodje Leonore posve lako zaboravio, da je daleko od Francuzke, te je gotovo težko mogao pomišljati, da se nalazi u divljoj Iliriji. Bilo je to naime iz vremena francuzke okupacije, kada se Vuk poradi svojih podhvata s francuzkom upravom preselio bio u Posavinu, na svoj tamošnji „predij (dobarce)".

Digitized by Google

Taj je nacrt bio u okviru i visio na zidu nad stolićem s knjigami. Bijaše tu na istom stoliću još nješto, što reko bi nije pristajalo u družtvo knjigâ, — naime njekaka komplicirana mašina za kavu s uzkimi izprevijanimi cievmi od stakla i mjedi. Što je ova mašina dospjela ovamo pokraj knjiga, tome ne treba niti da se diviš, niti da zamieraš gospodji Leonori. Za onda bila je taka mašina pa i sama kava silna riedkost u hrvatskih kućah. Tek naprednjak Vuk uveo je taj „jozefinski običaj". Susjedi ga nisu samo malo psovali radi toga: „Gdje on može kavu kod kuće sijati? — Mora ju u dućanu kupovati, a koji pošten gospodar ne će prije zrelo promisliti, nego što se rieši, da troši za nješto, što ne možeš kod kuće prirediti. Bome — šta će mi kava — da nosim novce trgovcu — a ono ja mogu imati il pražetine — il malo slanine — ili makar i čorbe — a ne stoji ništa!" — Ovako su govorili starci i ogovarali Vuka i Leonoru, spočitujući im još, što upotrebljavaju dapače svjetiljke i svieće voštenice a ne lojenice, koje može marna gazdarica sama priredjivati.

Batorić je u toj sobi ostavio sve onako i na istome mjestu, kako je bilo još za pokojne majke. Iste su mirisne trave i sušeni teji bili još na ormarih. Može biti, te je još iz one daleke dobe ova soba jače odisala svimi timi bilinskimi mirisi. Ni u jednoj drugoj sobi nije bio taj vonj tako oštar.

Treća soba nije bila ni u čemu znamenita. Tek ogromna zelena peć u baroknom stilu na vrhu sa vazami, koje su bile, gotovo bi rekao, trudne il naduvene, bijaše još jedino, na što bi se u čudu obazreo, jer tako velike peći ne možeš na blizu vidjeti. Medju tim — u Brezovici bile su i ostale peći neobično ogromne i visoke. Nazivali su ovu sobu „sobom za stranjske", te bi u njoj gosti noćili.

Digitized by Google

Odavle bi došao u „palaču“, najveću sobu od svih. Tu je bilo od njekada središte brezovičkoga života. Srednja vrata hodnika vodjahu takodjer u nju. Ovamo je svaki stranac najprije došao. Batorići u njoj primahu svakoga. Seljaci se nisu niti usudili dalje u druge sobe, te nisu li nikoga zatekli u njoj, to bi „pokornim nakašljanjem“ javljali, da su nazočni, sve dotle, dok se ne bi tko pokazao.

Nu najznamenitije je, što su u palači i nigdje drugdje — bili oni bezkrajni „objedi“, koji su trajali od podne do kasno u noć, one nebrojene slave svih imendana i rodjendana, onamo se sakupljalo gospodsko susjedstvo čitavoga kraja. Nijedan se Batorić nije ogriešio o taj običaj. Stari svakakvi: „bilikumi“ u visoku crnu ormaru sa staklenimi vratašci bijahu u tom najklasičniji svjedoci. Tà djed djeda Matije, po imenu Gabriel, a po časti kolonel i zapovjednik njekoga pograničnoga gradića u Medjumurju, nahodi se u imeniku članova: „od pinte“, u koji se upisao kano doktor Frešl. Sin njegov Krištofor nije doista ostavio u „dogodovštini domovine“ bog zna kakvih sjajnih tragova poput svojih pradjedova, ali se zato pripoviedalo još njegovu unuku, da je Krištofor bio silna ljudeskara, koji je mogao popiti na jednoč tek za okladu pola vedra vina stare stubičke ili križevačke mjere. A Matija, slavljeni djed našega Batorića, nije se baš izrodio. Pio je silno — te je liberalcu Vuku možda još više zamjeravao, što ne zna piti, nego što je uz cara Josipa.

Starac već kojih sedamdeset godina mjerio se u pilu s najmladjimi i tvrdio, da ljudi nazaduju, jer nema više onakih junaka, kakav je bio njegov otac Krištofor. Kad je godine 1812. slavio svoj rodjendan, tako ga obladala divna kapljica: „ab anno elfe“, da je obolio još one noći, i za njekoliko dana umro.

Digitized by Google

Može biti, te je ova „vinska kriepost“ naših staraca osamnaestog vieka kriva, što su poslovi hrvatske kraljevine pošli onim putem, kojim su pošli i na kojem se izgubio samostalni dikasterij, a mjesto njega izišli glasoviti saborski članci devedesetih godina.

Odmah uz palaču bila „soba gospodínova“, najtamnija, najuža — reko bi — najviše smrknuta soba u cieloj Brezovici, prenatrpana svakakvim pokućstvom. Jedan je zid bio posve sakrit od visokih ormara i štelaža, punih pisama, knjiga i globusa, osim toga latinski klasici u svakojakih izdanjih, hrvatski i ugarski pisci sedamnaestog i osamnaestog vieka, priepisi saborskih zapisnika, gospoštinski „komputuši (računi)“, — sve se to diljem viekova ondje nanizalo.

Na suprotnom zidu visjelo je oružje, stare sabljedemeskinje, još stariji mačevi i turske pištolje izpremiešane sa lovačkimi puškami, od kojih je većina bila još na kremen.

Nad uzkim krevetom — iz doba Napoleonova — naslonjeno bilo uza zid starinsko drveno propelo sa Kristom, koji je posve pocrnio. Ovo su propelo upotrebljavali Batorići na krstu i na umoru. Naš „illustrissimus“, premda nije bio suviše nabožan, opet je često uzeo križ u ruke i pobožno ga poljubio.

U kutu iza peći crnila se željezna, dosta omašna škrinja. U njoj se čuvao obiteljski arkiv. Pradavna tradicija pričaše, da je tu škrinju nabavio jedan od predja, jer mu je njeka žena prorekla, da će Brezovice nestati u plamu. — Bog jedini znade, nije li Kornel Batorić, umirući pred gorućom Brezovicom, pomišljao na ovo proročanstvo.

Uz ovu sobu bila je još jedna soba, tek nješto šira. Pokućstva gotovo nije u njoj ni bilo, a zvala se „ptičja soba“, jer su u njoj od njekada imali Batorići ptičice

Digitized by Google

pjevačice. I za Kornela Batorića bile su tri stiene pune krletaka, u kojih su vazdan cvrčali sitni glasići naših domaćih čižaka, češljugarka, srakopera, zimovka i drugih pjevačica. Kanarinaca nije bilo — Batorić ih nije podnosio. Otac je Vuk bio na glasu ptičar i u velike hvatao i lovio ptice. Kornel je sam povjerio taj posao u zadnjih decenijih svomu Vanku, al prije, dok je djakovao, bila mu je to najmilija zabava. „Al bilo onda i ptica! Bog bi ga znao, — i toga je sada nestalo, baš ko da ovo sadašnje vrieme ne prija niti ovim malim sirotanom. Njekoč — tà sve se crvenilo od češljugara — čižaka doletjelo iz gore, da si mislio oblak je — a sada, provedem čitav dan u bašči, i jedva čujem jednu ptičicu!“ — govorio i tužio se često Batorić.

Nu znamenita je bila ova soba s toga, što je bila tako zvana „soba duhova“. U njoj je najme visio jedan obiteljski portret, sam za se. Drugi portreti, osobito stariji, bili su svi u palači. Za taj se portret na ime bajalo, da duh ovoga lica, koje prikazuje ova slika, dolazi prije svake znamenite zgode, te se pokazuje ljudem, i zvali su je „crvenom gospom“.

Portret je prikazivao krasnu mladu ženu iz početka sedamnaestoga vieka. Slika je bila pravo remek djelo Tizianove škole. Već je ovo podraživalo u mene od vajkada znaličnost. Kako do biesa dolazi taka slika u barbarsku drvenu kuriju?

A istom samo lice! Kako je krasno moralo biti ovo lice. — Ne sjećam se, jesam li za života ikada naišao na taku ljepotu. Tek portret glasovite grčke ljepotice iz osamnajstoga vieka, poznate kao grofice Potocke, može se donjekle izporediti s ovim licem. U prvom razcvjetu moga mladenačtva mene je jednoč toliko osvojila ova ljepota, da sam privukao sve pod sliku stolac, popeo se na nj i poljubio sliku baš na usta, a cielom mi nu-

Digitized by Google

trašnjosti prostrujilo nješto čarobito i drago, sve sam se potresao od uzbudjenosti. Bilo mi je, ko da ju živu gledam pred sobom te od stida poniknem očima, al tad se prenem i srčano podignem pogled do nje, čvrsto upravivši oči u tu divnu plavu kosu, u te krupne crne oči, pune djetinske još radoznalosti i radosti životne, — na one fine odlične crte i na ona divno složena ustanca, oko kojih lebdi blažen obiestan smiešak.

Gotovo sam se ljutio, što je od take prilike ludost ljudska učinila „zlokobna duha". Nu opet — treba da priznam — ja sam onda njekoliko puta prenoćio u Brezovici nadajući se, da će mi se možda ukazati!

Da što pobliže o njoj saznam, uzalud sam salietao Batorića, — on se ugibao tome, — a obična je tradicija znala, da je ova gospodja nesretno dovršila, da su je umorili il živu uzidali, i take slične tričarije. Na samoj slici nije drugo stajalo nego žutim slovima na kraju doljnjem upisano ime: Maria comitissa de Blagay.

Jedne večeri, dok je napolju već pala noć tamna kano u rogu, a vjetar duvao i lomio, da je strahota bila slušati, ostao sam u starca. I tu se desi, da smo mi začeli o duhovih. Spomenemo i „crvenu gospu". Rečem ja, da ne mogu vjerovati u nju. Illustrissimus se razžesti i uzme tvrdoglavo braniti, da doista dolazi taj zlokobni duh.

— Pa jesi l ju ti vidio — illustrissime domine? —

— Nisam — ali moja pokojna majka — Bog joj dao mir i pokoj duši, — vidjela ju je baš pred smrt otčevu.

— Vidjela — pa kako? —

— E — pripovielala majka — ona baš pošla iz otčeve sobe, — otcu bilo veoma zlo, — nu nješto mu odlahnulo. I kad je majka svršila molitve i legla u krevet — utrnula svieću, — eto za čas — u jedared u sobi

Digitized by Google

njekaka svjetlost — ne svjetlost kano od svieće ili lampe il po danu — ne — već njekaka druga — posve neobična — a ipak se u sobi jasno razabirala svaka stvarca. I u taj par primieti majka, kano da njetko stoji u zaglavju kreveta, pak ju jednako promatra. Ona se sirota obazre — i eto nà — opazi krasnu mladu žensku, u grimiznoj kano plamenoj suknji. „Ah — crvena gospa!“ — otme se materi prestrašen krik. Na to nestane svega. Majka je odmah sve pojmila, poslala još one noći po svećenika — a u jutro je bio otac mrtav.

— Dà — pa zar je bila zbilja ona, kojoj se portret nalazi u sobi?

— Pa dà. — Ah — tà znaš valjda, — tu se pripovieda svašta — Bog bi ga znao — moralo je davno — davno biti. Napisana je i njekaka pripoviest o tome.

— A gdje? —

— Bijaše rukopis. Moj ga je otac uzajmio Tomašu Kegleviću, — a on, kaki je bio gladan knjigâ i takih stvari, — nije više vratio. Bog zna, ima li još na svietu taj svežčić, sjećam se — bila je tanka, liepo pisana knjižica. Tà — podji u Lobor — možda ćeš ga naći. Ne znam ti više — mene ne pitaj.

Vidio sam a i od prije sam znao, da od starca ne ću više ništa izmamiti, nu ipak odlučim potražiti rukopis. Bio sam zbilja tako sretan, te sam ga dobio u ruke. Bio je pisan talijanski, — u obliku novele. Sadržaj se slagao dobrano sa tradicijami, te je i pisac spomenuo na koncu u posebnoj bilježci, da Marija hoda po Brezovici kano duh, koji javlja svaku nesreću obitelji, i da je proklela Batoriće, te će Brezovica izgorjeti. Ja sam taj rukopis dapače preveo sve zaradi krasne slike, koju sam spasao od požara.

Digitized by Google

Ovaj je portret jedini ostatak od sve Brezovice. Ni željezna škrinja nije odoljela silnoj vatri, — našli su je ko salito željezo.

Kada godj sam poslije s našim magnificusom Radičevićem govorio o Brezovici, — svakiput je starac najradje zalutao u razgovor o „crvenoj gospi“ — o njenoj kletvi — te kako se steklo njezino proročanstvo.

— Ha — amice — zar da je sve to tek slučaj? Što čovjek može znati, — četvrte dimenzije ne poznaju naša ćutila — al ona ipak jest! — Morao sam se starcu smijati, ali ipak i ja sam ponavljao sam sobom poznati stih iz Fausta il iz Hamleta — ne sjećam se pravo.

*

Digitized by Google

Roman portreta.

[1616.]

Kennt Ihr das alte Märchen?
— Es klingt so süss, es klingt so trüb,
Sie mussten beide sterben,
Sie hatten sich viel zu lieb.

Heinrich Heine.

Evo što sam našao u rukopisu o Brezovičkom portretu:

Pod konac šestnajstoga vieka doselio se u Veneciju hrvatski velikaš knez Blagaj. Iz domovine je morao otići, jer su mu Turci gradove i sela popalili, podanike što podavili, — što u robstvo odveli, zemlje posvojili, a što je od njih preostalo — u gornjih stranah kraljevine — izgubio je tako, što je gradačka komora ta imanja posjela u ime obranbenih obzira i ondje svoje vojnike — vlaške bjegunce — nastanila. Blagaj ostade gotovo bez svega. U toj svojoj nevolji uteče se rodu svoje žene, rodjene Mlečanke iz moćne obitelji Morosina. Rodjaci ga ovi pozovu u Veneciju i tu mu dadu u jednoj od manje sjajnih palača na Rialtu priličan stan, pomažući ga takodjer novcem, koliko im dopuštaše njihov makar velik imetak pored silno razkošna života.

Ponosni je hrvatski gospodin trpio s toga mnoge i premnoge muke, nu tješio se, da je tek za čas ovamo došao. Ali — što je jednom izgubio — sve je govorilo,

Digitized by Google

da je izgubio za uviek. Turci ostali u zaposjednutih stranah, a protiv komore nije uspio nikako, premda su ga u tom pomagali i hrvatski stališi i redovi.

Tako je prošla i petnajsta godina, odkada je otišao iz domovine. Al za dugih otih godina jenjala je i silno popustila pripomoć rodjaka, te je Blagaj imao svaki dan gorih neprilika. Njegova je radost bila i njegova najveća briga. Imao je naime devetero djece. Najmladje bijaše njegovo osobito ljubimče, a bila je to kćerka Marjeta. Kad je navršila svoju šestnajstu godinu, bila je tako izvanredne ljepote, da ju je jedan od najslavnijih tadašnjih slikara umolio, neka mu sjedi za portret, i dogotovivši sliku pokloni ju otcu s molbom, ne bi li smio „divno ovo lice“ upotrebiti za svoje remek-djelo, koje je imao izraditi za francuzkoga kralja. Gdjegod bi se Marjeta pokazala, svagdje bi uzplamtila srca i mladih i starih ljudi. Obći je bio glas, tko jednom Marjetu vidi, da je ne će nikada više zaboraviti.

Tako se dogodi i hrvatskomu podbanu Gašparu Batoriću. Taj je došao u Veneciju kano poslanik hrvatskih stališa i redova, da izhodi u republike pomoći proti zajedničkomu neprijatelju Turčinu. Kneza Blagaja potraži kano staroga znanca i zemljaka, a i zato, što je mislio, da će uz njega laglje doći do cilja. Tom prilikom vidje podban Marjetu. Krasota djevojka u prvi mah ga već posve savlada. I on — čovjek udovac, otac odraslih sinova, djed nadobudnih unuka, — on, prokušani junak vojskovodja i umni hladni državnik, — on se od prvoga časa toli silno i strastno zaljubi u mladu djevojku, te mu se čisto činilo, da bez nje ne može živjeti. Još isti dan zaprosi Marjetu u roditeljâ. Djevojke nije pitao, može li mu pokloniti srce svoje. Njim je posve premahnula strast i nije mislio na ino, nego da si osigura posjed tolike ljepote.

Digitized by Google

Stari Blagaji prihvatili objeručke ponudu podbanovu. Njegova imanja bijahu u gornjih predjelih kraljevine, dosta dakle daleko od turskoga dohvata i nije bilo pogibelji, da će ih izgubiti. Okrom toga bio Batorić mogućan dostojanstvenik i odličan plemić u cieloj kraljevini. Plemstvo je uz njega stojalo kano jedna duša, te su i Frankopani i Zrinjski i Bakač-Erdödyji svaki put gledali, da najprije njega predobiju za se, ako se radilo o predlaganju banskih kandidata, jer su tada sigurni bili, da će pobiediti. Starac je Blagaj dakle mislio, da će s pomoću takova zeta još najprvo doći do svojih dobara, što ih bješe otela komora. Najposlije sirotan nije imao miraza za Marjetu, a Batorić nije ništa tražio.

Kako je Gašpar tek na kratko vrieme došao u Veneciju, odredilo se vjenčanje na skoro. Rodjaci se Blagajkini pobrinuli, da se svatba proslavi što ljepše i što sjajnije. Ista republika odluči, da svoga gosta i poslanika susjedne kraljevine tom prilikom posebice počasti. Zato je odredila na dan svatbe sjajnu regatu na državni trošak na Canal-grande, a kod vjenčanja bijaše i dužd i članovi obiju vieća, prokuratori, — i gotovo sve mletačko plemstvo.

Marjeta u bogatoj razkošnoj odjeći od biele svile i srebrenomodra brokata bila je liepa kano božica Aurora. Milo njeno još na polak djetinsko lice sjalo je od radosti i od udivljenosti. Ova silna slava omamila ju i veseljem zaniela. Tek nješto ju smućivalo. Kad je naime iz gondole na kopno stupila i pokročila piacetom, pričini joj se, da ćuti, kako ju njetko uporno i žarko prati pogledima. Izmedju tisuću očiju, koje se u nju upirahu, ko da oči ovoga njekoga najstalnije počivaju na njoj.

Nehotice se obazre i spazi pod arkadami mlada izvanredno liepa čovjeka, kako ju jednako gleda, kako mu se oči plamenom kriese i kako mu usne podrh-

Digitized by Google

tavaju a obraz se kano bolno nateže. Nije se mogla podsjetiti, da ga pozna, al joj se činilo, ko da ga je već njegdje vidjela. A vrući gotovo goreći pogled mladićev učini, da se Marjeta strese i zamjetljivo lecne u ramenicah.

Blizu bazilike snadje se ipak i kod započete ceremonije zaboravi na sve; nu baš u čas, kad ju svećenik — biskup upita, ljubi li svoga vjerenika, ona se opet sjeti mladića pod arkadami i opet poćuti, kano da njegov pogled na njoj visi. I ne pazeći na pitanje morade se Marjeta obazreti i tad vidje u najbližoj blizini bliedo lice mlada čovjeka, krasno al i silno žalostno. Djevojka se posve smete i nije više znala, što to s njom biva, a stare gospodje i gospoda u čudu kimali glavom pak šaptali, da je ta zabuna vjereničina zlokoban znak.

Još pred domaćom palačom nije se Marjeta mogla riešiti osjećanja, da ju oči nepoznatoga mladića sveudilj prate i u strahu nije se usudila ni trenuti očima na stranu.

Malo dana poslije svatbe odredi podban, da ide sa ženom put domovine. Marjeta nije ni jednom rieči zamolila, da bi još koji dan ostala u otčinskom domu, kako i nije sve ove dane ni blizu pristupila k prozoru ili k altani, da se ogleda na ulicu i na kanal. Nu zato su roditelji zaokupili Gašpara, da ga još ne puste. — Ma to je prebrzo! — klikne kneginja Blagajka. — Ostanite, velemožni gospodine i ljubezni moj sine, barem još kojih osam dana. Moje materinsko srce mora se tek priučiti na pomisao, da mi se dieliti s Marjetom. A i ona treba istom da privikne! — ah — velemožni milostivi gospodine zete, dajte pa se smilujte momu materinskomu srcu!

— Nije moguće — svietla kneginjo! moram poradi poslova kraljevine čim prije kući. Vi ćete, milostivna

Digitized by Google

gospodjo punice, oprostiti, da ne mogu udovoljiti vašoj želji, koja je u svakom inom slučaju za mene zapovied i kojoj sam ja najvjerniji i najpokorniji rob. Ali — kući moram odmah.

— Dakle zbilja moraš, Gašpare? — umieša se Blagaj.

— Vaša velemožnost visokorodjeni kneže i milostivi moj taste, vi ćete najbolje znati, da tako mora siti. U taboru i na granici trebaju me protiv Turčina, u saboru trebaju me protiv komore i protiv palatina. Uviek moramo da mačem i perom branimo ono, što nam je još preostalo. Za kćerku pak vašu, moju milotivnu gospodju i družicu kućnu, nemajte brige. Ja ću Marjetu čuvati kano zjenicu u oku.

Nisu hasnile nikake molbe, nikaki potoci suza, — podban je Gašpar ostao na svojoj rieči i nije htio pridati niti jednoga minuta, da Marjeta dulje ostane kod roditelja.

Mlada je žena plakala u potaji; pred čovjekom je svojim tiskala suze u nutrašnjost. Bilo ju čisto strah mučaljiva toga muža, kojemu je lice kano da je od kamena i koji je izgledao stariji od njezina otca.

I tako podjoše.

Tek nakon tri nedjelje dana svršio se put do Brezovice, imanja Batorićeva u varaždinskoj županiji, što je još danas u ruku njegovih potomaka.

Za cielo vrieme svoga dugoga puta nije Marjeti odlahnulo. Što je dalje u Hrvatsku unilazila, to joj se teže svila oko srca tuga. Slika sjajne ponosne „kraljice mora“ neprestano joj lebdila pred očima, kuća roditeljska s veselom mladom joj braćom jednako joj oblietala duh, a duša joj čisto pogibala od bolna čeznuća za milim domom. A sada — mjesto zlatom nakićenih mletačkih palača gleda porušene gradove i izgorjele dvore, nji-

Digitized by Google

hove tamne i tmurne ostanke usred opustjelih sela, — mjesto vesele bezbrižne povorke nacifranih sinjora i dama po merceriji nikad praznoj i po pijaci sv. Marka, mora vidjeti svaki čas bezkrajne redove svakakih vojnika, sličnih razbojnikom, mora slušati pijanu viku kranjskih lancknehta ili španjolskih arkebuzira, ili joj opet muči uho bogogrdna kletva vlaških haramija i turskih zarobljenika, il joj trapi srce i u dušu ju dira biedni plač matera, žena i kćeri, kojim prate gladne i na pô gole ljude za razstanak, jer ih banski telali zovu pod zastavu, da idu u boj protiv Turčina; — mjesto jasne pjesme gondoljerâ, što se krili do nebeskih visina, sluša sada muklu — bezkonačnu — tužnu pjesmu seljaka, kojom bugari, što ga tjeraju od ognjišta, polja i djece, da ide na granicu kopati obkope i šanceve, popravljati tvrdjave i logore; — mjesto vesele bezbrižne braće i ljubeznih družica sjedi uz nju strogi tihi muž, umjesto njihove šale osjeća njegov brižni zamišljeni pogled, kojim ju gleda, kako no bogataš gleda svoj biser, a od toga pogleda — ma kako bilo — ona je morala drhtati.

— Ti si još uviek tužna, milostiva gospodjo i ljubezna družice moja, — rekne joj Batorić pod konac puta, kad se sirotici preko volje oteo previše dugi uzdah.

— Neka mi oprosti vaša velemožnost, milostivi moj gospodaru i druže, — ali — ja sam se sjetila svojih roditelja.

— Ovo ti, ljubeznice moja, služi na čast, jer tko roditelje svoje štuje i ljubi, čini ono, što gospodin Bog osobito nalaže. A — ja se nadam — da ćete i mene još ljubiti — o krasna gospo! — i on ju uhvati za ruku i galantno poljubi, nu odmah se zastidi te provale svojih osjećaja te se opet dostojanstveno izpravi i na lice mu se slegne prijašnji mir.

* * *

Digitized by Google

U Brezovici se Marjeta pomalo priučila novomu svomu stanju. Gašpar, makar je bio strog, ozbiljan i strašan naprama cielomu svietu i sebi samomu, prama njoj je bio blag, pun ljubavi i sve joj je želio učiniti po volji. Ona ga dakako riedko za što molila. Jednoč — njekoliko dana iza kako se Batorić kući vratio, — dojave mu, da je susjedni grof Erdödy-Bakač, s kojim je kano prijatelj grofova Zrinskih živio u zavadi, natjerao svoje ljude u brezovičke vinograde i ondje dao malo ne sve trsove posjeći. Batorić dospio još, te je mogao uloviti kolovodju neprijatelja. Dade ga do gola svući i protjerati kroz biče svojih haramija, a zatim da mu onako na pô mrtvu stave na trbuh živu žeravicu. Na jauk i plač nesretnikov doleti Marjeta u dvorište i s podignutim k nebu rukama zamoli u Batorića milost za čovjeka. Gašpar, koji prvoj svojoj gospodji nije nikada uslišao slične molbe, sada taj čas obustavi kaznu i dozvoli, da se izmučeni biednik prenese pod krov, gdje mu Marjeta rane poveže uz pripomoć svojih žena. Ljudi Batorićevi čudili mu se i zaključili, da će ili na skoro gospodin podban umrieti ili je mlada gospodja kaka čarobnica, kojih — kako ljudi govore — imade u Talijanskoj sila božja.

Jedva što je Batorić koje četiri nedjelje bio u Brezovici, dodje k njemu plemić Podgajčić, sudac županije zagrebačke. Poslao ga ban, poslali ga stališi i redovi, da Batoriću javi, neka čim prije dodje u tabor.

— Kraljevina na sve strane krvari iz težkih smrtnih rana, — tako je počeo sudac, — a ti Gašpare sjediš kod kuće. Ne znamo više, što bi učinili. Kranjski stališi ne šalju pomoći, kralj ne daje pojačanja, niti se plaćaju ovi vojnici, što ih u zemlji drži, pa tako — mjesto da nas brane, pliene nas. Turčin pak svaki dan provaljuje u zemlju diljem ciele granice. Opet moramo slati ljude, da na brzu ruku poprave gradove i šanceve

Digitized by Google

na medji. Istina — žetvi je vrieme, ali makar propalo žito, tu nema oklievanja. Osim toga — carski generali sve se više šire u kraljevini i svaki čas trgaju koji komad zemlje izpod banove vlasti. Moramo u saboru stvoriti njekake zaključke protiv te otimačine. A tko će — ako ne ti! Čuj der samo ovo, što ću ti sada pripoviedati. Bio sam u bitci, znam dakle najbolje. Dok tebe nije bilo, navali kanižki paša na utvrdu Bakončicu, mali tornjić kod Gjurgjevca. Za malo da ga neosvoji, ali mi upriesmo sve sile i obranismo zidine. Paša ode, odkud je i došao. Polovica naših ostade na bojištu. Bilo Turaka dva puta koliko nas. Nu Bog i blažena Djevica Marija ne ostaviše našega barjaka. Gradić je istina silno trpio i trebalo ga odmah popravljati. A znaš, da je križevačka županija gotovo već bez stanovnika, — nema tamo dosta kmetova, da se nadje dovoljno poslenika, potrebitih za tako brzi popravak. Što ćemo — morali smo čak iz Posavine i Pokupskoga tjerati ljude gore u Podravinu, da poprave grad. Bilo baš u vrieme kositbe — i sad ljudi dolje nemaju siena. Nu slušaj dalje. Jedva mi grad popravili, kad al eto general varaždinski pošalje kapetana s četom Vlaha, otjera naše ljude i kako čujem, već Vlasi se ondje stalno nastanjuju. Tu se mora nješto učiniti!

Batorić nije više ni časka oklievao. Još se isti dan odpravi na put. Marjeta ga zaplakana izpratila pred dvor. Bilo joj strašno, da će od sada u toj pogibeljnoj zemlji posvema sama biti.

— Oj premila ženo moja, — ne plači. Bog je uz nas. Ja ću se čil i zdrav vratiti. Tà ne idem ja prvi put u boj. Sramota bi meni bila, i kukavštinom bi se smatralo, da ostanem u sladkome tvome naručaju, kad me domovina i vjera zovu. Ne bi zaslužio ni tebe — srećo moja! Ti znaš, da osramoćen vitez il biedna kukavica nema prava ni pred Bogom ni pred ljudmi, da

Digitized by Google

živi. A najmanje bi tada smio još pogledati u tvoje divne crne oči. Moli Boga, da bude tebi i meni milostiv.

To izgovoriv uzjaše na konja, sudac mu se postavi s konjem svojim uz bok, ljudi njegovi za njim, i za čas ih nestade pred očima Marjete, koja je sama — posve sama ostala.

* * *

Prošlo je već mnogo vremena, što Batorića nema. Iz banskoga tabora morade u Križevac na sabor, odavle u u Beč pred kralja, da prinese tužbe stališa i redova protiv sile generalâ i protiv najnovije vrsti otimačinâ, kojimi su oficiri i vojnici žene hrvatskih plemića otmicami vukli iz domova. Iz Beča je morao opet ravno u tabor, jer je opet bilo turske pogibelji.

Za sve to vrieme dobivala je Marjeta jedva kake glasove o Batoriću. Na povratku iz Beča htio je da skrene s puta te se navrati kući, al dobije glas u Ormužu, da je carski general dao posjesti njegovo dobro u križevačkoj županiji, da bi ga pripojio generalatu. Zato je morao odustati od svoje namjere te je u kratkom pismu obaviestio Marjetu o svem, i javio joj, da po svoj prilici još dugo ne će doći kući.

Marjeta nije mirne duše primila ovu viest. Bilo joj težko, da mora ovako uviek ostavljena i sama sprovoditi vrieme, a svaki čas bojati se najtežih neprilika.

Jedne večeri nastane silna vika i gungula na dvorištu. Marjeta je ko obično bila sama u svojoj sobi i mislila na svoje roditelje, na svoju braću — na Veneciju. Kad čuje viku, silno se prestraši, a medju tim nahrupe u sobu špan sa još njekoliko sluga i jave, da je došla noćiti na dvor jedna carska konjanička četa. U ono pako vrieme bojali su se ljudi kršćanskih vojnika gotovo jednako koliko i sultanovih. I Marjeta malo da ne izgubi sviesti, i zajeca, što joj gospodara nema kod

Digitized by Google

kuće. Tek za čas sabere se u toliko, te naloži španu, neka odmah došljake zapita, što traže, a tada pridje k oknu i pogleda napolje, gdje vidi konjaničku četu: momčad sjahala s konja, njekoji traže staje i hambare, a jedan unilazi u dvor. I drugi htjedoše za njim, al taj se istom nješto obrne i nitko nije više išao za njim. Očito je bilo: — ovaj je vodja.

Marjeta protrne od straha i sakrije se u najtamniji kut sobe, u koju domalo stupi visok čovjek u oklopu. Bilo je već tamno i Marjeta nije mogla došljaka u licu razabrati. On ju medjutim brzo obrete i Marjeti za čudo učini pred njom duboki naklon, pustiv svoj šešir tako nizko, da se je perjanica vukla po podu. Tad ju blagim glasom upita, je l ona domaća gospodja i ne čekajući odgovora odmah nadoveže, da je carski zastavnik i zapovjednik čete, po imenu Čezar Monti, koji moli za se i za svoju družinu dozvolu, da bi smjeli ovdje prenoćiti. Govorio je talijanski.

Marjeti bude laglje. Nije doista ništa odvratila, ali se digne sa svoga mjesta i pozove iz bližnje sobe služkinju, kojoj zapovjedi, neka donese u palaču vina i mesa, a sama napali luč. Sada umoli stranca, da podje za njom u veliku sobu.

Ovdje tek baci pozornije oko na njega. Pričini joj se, da je toga čovjeka njegdje već vidjela. I odmah bi na čistu, da je to onaj isti mladić, koji ju je na vjenčani dan toli uporno pratio očima. Ona se zadivi i porumenivši dovrh čela ponikne nikom. Njeka bojazan a opet i njeka sladjana ćut u srdcu zatalasaju u njoj.

Upita ga dosta drhtavim glasom, imade li jošte kakovih zahtjeva za se i za svoje ljude i kad joj odgovori, da izim noćišta ne traži ništa, — učini Marjeta ko da se kani udaljiti. Nu častnik stupi pred nju i umoli ju, neka još koji časak ostane. Njegove su rieči treptile go-

Digitized by Google

tovo od molećega glasa i bile kano kako zaklinjanje. Marjeta je proti volji morala popustiti. Njekako kano posve nemoćna spusti se na najbliži stolac.

— Zahvaljujem vam, svietla damo! — klikne mladić nepretjerivanim, nehinjenim zanosom zahvalnosti, a tada odmah nastavi pripoviedati o Veneciji i reče, da je odanle rodom. U slavnih uznosnih rieči uzeo dičiti i uzdizati ljepotu bajnoga grada. Kod toga zamjetljivom pozornosti i znaličnosti gledaše ravno mladoj gospodji u lice, ko da izčekuje u njemu n'ešta, nu Marjeta se silila, da se ne oda hineći, da ga ne prepoznaje, ali nije mogla savladati svoga veselja, što joj se pruža prilika razgovarati o dalekoj domovini, niti je mogla zapriečiti, da je ne mine predjašnja nesigurnost, — ona se naprotiv posve s djetinskom povjerljivošću prepustila ugodnosti zabave.

— Oh — što da vam još krijem — milostiva gospodjo! — klikne napokon častnik, — ja vas poznajem još iz Venecije. Od prvoga trena, kad mi je dobrota božice Fortune dopustila, da sam vas vidio u atelieru umjetnika, komu ste sjedjeli i koji je moj najbolji prijatelj, — ah — od onda ja vas nisam više mogao zaboraviti, — tà — tako šta bilo bi svakomu smrtnomu oku nemoguće, — tko da vas zaboravi, koji vas jednoč vidi!

— Vi ste preljubezan! — prihvati Marjeta s dražestnom dobrovoljom.

A tada uzme svjetiljku u ruke, pridigne ju prema suprotnoj stieni te rekne: — Eto — ovdje je taj portret!

Mladić gledaše čas na sliku čas na Marjetu i najposlije uz dugi uzdah otme mu se iz dna srca zadivljen uzklik: — Oj Bože — kako ste krasni!

Marjeta se ljubko nasmieši ali i zastidi pred žarom njegovih pogleda. Hitro položi svjetiljku na stol. Bila je

Digitized by Google

posve zabunjena i u toj smetnji, ne znajući pravo što čini, odade se, da se i ona njega sjeća.

— Dakle se sjećate? O hvala vam — gospodjo — ja sam presretan s te misli, — ja se sada cienim sretnijim od najmoćnijega vladara, što znadem, da je vaše božansko oko udostojalo zamjetiti mene za vas neznatna crva. Hvala — hvala! Gospodjo — dopustite mi po tom, da vam sve kažem, da sve odkrijem, što se u tome vrućemu mojem srcu krije od prvoga časa. Od onda je izgubljen mir za svaki časak, što vas nisam vidio. Čitave dane i ciele noći vrebao sam na svaku zgodu, da duši svojoj pribavim čistu i nedužnu sreću, da se oči moje mogu nasladiti pogledom vaše nebeske ljepote. Nije bilo žalibože prilike, da vam se približim, — makar sam plemić kano i vaš otac, ja se nisam usudio ni da pomislim na tako šta, jer sam tek bio — kukavni pjesnik bez imetka i bez dohodka. Ah — i tako dodje onaj strašni dan, kad vas je Venecija izgubila a ja postao najbjednijim čovjekom, bjednijim od onih nesretnika, kojim je preći preko „Ponte dei Sospiri". Smilujte se — pustite — ja moram — svietla damo — ja moram, da vam sve kažem! Znajte dakle, da sam danas carski vojnik, da sam tudjer jedino od želje, da vas vidim. Ostavio sam Veneciju, stupio u stranu vojsku, u četu, za koju sam znao, da ide u Hrvatsku. Sve to poradi vas! I danas sam krenuo stranputicom, samo da u vaš dom uljezem, da vas vidim — i da vam kažem prije, nego što me u ratu zrno zahvati. da vas ljubim — krasna gospo — kako vas nitko na svietu ljubiti ne može! — Ah — odkako sam prekoračio medju ove kraljevine, sve jednako sam razpitivao za vaš dom i gledajte — Bog me je uslišao — i to je znak — gospodjo — to je znak, da on moju ljubav ne preklinje — on joj se je smilovao!

Digitized by Google

Dok je Čezar ovo govorio, liepo je njegovo lice čas plamtilo od zanosa čas bliedilo od uzrujanosti i strasti. Marjeta se morala proti volji zagledati u njega i nije mogla, da bi ga prekinula, — tek na konac pokrije objema rukama pobliedjelo lice i ne znajući zašto pade u grčeviti plač.

— Oprostite mi! — zabrinuto prihvati rieč Čezar i skoči sa stolca te približiv joj se nastavi njekim tronutim glasom: — Zašto plačete? Jesu li možda ove suze po mene prijatne? Ah — u najboljem slučaju one sažaljuju moju ljubav, — jao — valjda i to ne! Zar vas dakle moje rieči vriedjaju ili vam boli zadaše? Bože — koliko sam nesretan — o — ne ljutite se i oprostite mi — smilujte mi se — Marjeto — ja vas ljubim — morao sam vam to kazati!

— Ali — don Čezare — ja sam žena drugoga! — prekine ga naglo Marjeta.

— Nu taj drugi ne može vas ljubiti kano što vas ja ljubim. Ja sam vas prije njega ljubio, — on vas je meni i mojoj ljubavi oteo, — vi ste mladi — a on starac, — kud će on moći ljubiti inače, nego li što skupac ljubi svoje zlato. A ja — o krasna ljubljena gospo, — vi ste meni isto, što je cvietu bieli dan, što je oku sunčan trak, što je orlu visok zrak, što je ribi brzi val, — o Marjeto, — taka ljubav ne može biti nit smije biti bez milosti pred Bogom. A vi? — Ali — ako vas ova moja ljubav vriedja, ja ću radje izdahnuti ondje pod vašim nogama, nego li dalje živjeti!

I on se spusti na koljena. Dah njegovih širokih burnih grudi dizao se vrućim talasom do nje. Taj dah čisto je mladu ženu umarao, on ju je težkom nemoći omamljivao.

I njegove ustne stale šaptati sladke mile rieči, koje su strastnim razkošnim romonom plivale do njenih sit-

Digitized by Google

nih ušiju. Krasni zaljubljenik slavio njenu božansku ljepotu, uzvisivao nju cielu u visine nebeske, nazivao ju svojom Beatricom, spominjao časove svoje dugotrajne vjerne ljubavi i žarko opisivao slasti, koje prava ljubav pruža.

Marjeta se tresla pod plamenom snagom ovih laskavih rieči, one joj zamnievale kano bajna melodija, kano vječna pjesma, kano sjaj talijanskoga neba, — svietile joj kano žarke boje južnoga cvieća, šaptale kano žamor valova sa Lida, kad ga vjetar nosi do laguna.

— O gospo moja — divna Marjeto — ne kratite mi pogleda u to čarobno, krasno vaše lice, dajte da uronim očima u dubljine tih žarkih plamtećih vaših očiju, — dajte, da se okriepim, — dajte, da si olakotim srcu; — ne sakrivajte se preda mnom, koji vas toliko ljubim!

— Ne govorite ovako — za miloga Boga! I vi i ja — griešimo, — sabere se napokon biedna ženica.

— Ha — griešimo? Zar je grieh ljubiti vas, koja niste nego za ljubav stvorena — tako liepa — tako mlada? Zar nije veći grieh, kad vas hladno staračko srce u svoj ledeni ogrljaj vuče? Oh — Marjeto — Bog sam usadio je ljudskome srcu jedinome moć, da poznaje ljubav, — ona dolazi od Boga. A moje srce prekipljuje od ljubavi, — ja ne čeznem niti za slavom niti za moću, niti za bogatstvom, — ja čeznem samo za vašom ljubavi — o Marjeto — uslišajte me — ili ja moram umrieti.

— Ali ja vas ne smijem ljubiti — nesretni don Čezare!

— Ah — što mi to govorite! Podjite sa mnom — sjednite na konja sa mnom — još sutra smo preko granice, — ja imadem u Friulskoj prijatelja, on će vas primiti. Ondje u njegovoj staroj kuli medju neprolaznimi

Digitized by Google

Alpami ne će nitko moći do nas. Nitko nas neće priečiti u užitku naše ljubavi. Podjite — podjite!

— Jao — ne govorite dalje!

— Vi me dakle odbijate? Stotinu sam dakle milja uzalud prošao, pustio otačbinu, uzalud stupio pod tudju zastavu, prisegao vjernost stranomu vladaru, koji me sutra može poslati, da vojujem protiv zastave sv. Marka, — sve sam to radi vas — bajna ženo — učinio, a vi me odbijate! Skončat ću jadni taj život — ovdje pred vama — urinut ću u ludo ovo svoje ljubeće srce — eto — nož! — i on trgne iz pojasa kratku kano zmija cakleću se i kano zmija gibku toledsku oštricu.

— Za Boga — stanite — bacite na stranu — dajte je meni. Vi ne smijete — ah Čezare — vi ste dobri — vi ste toli plemeniti — izpunite mi molbu; — ja vas molim, da si ne činite zla, — nemojte, da me tako razžalostite.

— Vama je dakle stalo do moga života; — ah — tä — vi me ljubite dakle! Marjeto — Marjeto — ja sam blažen — Marjeto — podjite sada odmah sa mnom.

— Ne — ne — Čezare! — Klikne mlada žena i njene oči segnu pogledom za razpelom, što je sa suprotivne stiene gledalo na nju. I kano da pred nječim bježi, skoči u pokrajnu sobu i zatvori za sobom vrata.

— S Bogom — gospodjo — javi se tada još častnik. Ja idem — Bog će mi se smilovati i u prvoj bitci, u kojoj ću se boriti za njegovu vjeru, nadarit će me tanetom turskim.

Marjeta je klečala u drugoj sobi nasred poda. Gorko je — gorko plakala. Svoje burne osjećaje dušila je u bezkrajnih dugih molitvah. Tako je ostala ciele noći. Kojiput samo da joj ne provali na usta pitanje: „zašto sve to“? — ali svakiput je i lik muža njena i mučenički obraz razpetoga Boga udušio pitanje.

Digitized by Google

Rano u zoru još ode četa. Marjeta razabra zapovjedački glas Čezarov. Kad je zadnje jeke od topota nestalo, Marjeta se strese po svem tielu i neopisana žalost okupi joj dušu. Sa svih strana kano da ju je nješto težka oklopilo:

— On će se navalice baciti u najžešće redove boraca, srnut će u pogibelj, — pogodit će ga smrtno zrno, — a svemu ću biti ja uzrok — sve će to od žalosti za mnom učiniti, — i njene oči izgubiše se u gustih suzah bez prestanka. Služkinje, koje s jutra dodjoše u sobu, prepadnu se, kako im gospodarica izgleda blieda i kako su joj oči nabrekle od plača i od nesna. Nisu se usudile, da ju pitaju, kaka je nevolja muči, i mišljahu, da je to sa straha od jučerašnjih gosti. Da je umire, začeše hvaliti, kako je ova četa posve drugačija bila nego li prijašnje, koje bi ovako u dvor dolazile. Inače se nije moglo ničesa nasmagati, a taj put udovoljili se ljudi svačim, što im je špan dobre volje dao. Pripoviedale su dalje, kako su vojnici španu kazivali, da im je zapovjednik osobito dobar gospodin, samo da je uviek silno žalostan. Još su pripoviedali, da je gospodin zapovjednik svakuda propitkivao za taj dvor, jer da je valjda rodjak gospodji; — i on da je iz Talijanske.

Marjeta i slušala i ne slušala, a ipak nije a da se ne bi bila zanimala za te razgovore, — najposlije dapače uzela sama izpitivati, da joj sad ovo sad ono ponovno pričaju.

Tako je prošao dan.

Pod večer sve se dosta rano dalo na počinak, samo Marjeta nije mogla da pomisli na to. Jednako ju mučio silni nemir, oko duše joj plazile crne slutnje. Dalo joj se takodjer veoma na žao, što ju Batorić tako dugo samu ostavlja — u toj strašnoj — strašnoj zemlji. I srce joj jače nego ikada zadršće od čeznuća za Venecijom.

*

Digitized by Google

* * *

U kuriji sve već spavalo i nigdje nije bilo svjetla ni luči. Marjeta još uviek bdije sjedeći u sobi, gdje je jučer s Čezarom bila. U jednoč joj se pričini, kao da čuje njekaki polagani štropot po vanjskome zidu. Nije još pravo razmislila, što bi to moglo biti, kad je već pred njom stajao Čezar.

— Što vi tu? — otme joj se prestrašeni i veseli krik.

— Ne preplašite se — Marjeto! Slušajte me prije svega. Došao sam po vas. Ostavio sam vojnike, do jutra ćemo ih lako stignuti. Vojska ide pravcem k jugu, — odanle eto nas kod mora za čas, — a onda galijom dalje — u Veneciju. Ja znam, — da me ljubite; — o dà — dà — vi me ljubite, mene moje srce o tom uvjerava, a ono ne vara. Podjite dakle sa mnom. Uslišajte me — ne ćete žaliti. Ja ću vam služiti, kako se jedino kraljicam služi, — sve ću vam prostrieti pred koljena, što vam tek srce zaželjeti može, — jer ja sam mlad, ja sam vješt na peru i na maču, prijatelj sam i ljubimac moćnih knezova, slavnih vojskovodja — oh — ja ću na vašoj strani moći sviet predobiti, ja ću vas u svilu i kadifu uviti, zlatom i alemom posut ću vaše božansko tielo, o Marjeto — ti ćeš biti i sretna i moćna — a ljubav moja blagosivat će te. Otići ćemo u Italiju ili Francuzku, — o — gospodjo divna, dajte — o dajte uslišajte me — tà moja žarka ljubav — ona vas zove!

— Čezare — pustite me! — dahne ona na pô bez sviesti, kad je on svršio i čamio pred njom na koljenima.

— Vi ne ćete dakle — jao mene nesretnika, o majko moja, zašto si me rodila, ako moram sada biti toliko biedan. Marjeto — vi me ubijate — odklanjate srce, koje vam je toli vjerno. O — vi ne činite pravo.

Digitized by Google

Zar mislite, da bi dobri Bog dopustio tako žarku ljubav u srcu momu, da mu nije po volji? O Marjeto, ne bojte se grieha, on nije u našoj ljubavi, — on je — vjerujte mi — mnogo prije u nemilosrdju, kojim mi ljubav kratite.

— Čezare — ne mučite me; — tà velite, da me ljubite! Kako možete onda — oh Čezare — ja sam biedna —, i ona od suza nije mogla dalje. Snažnom bujicom provali iz njenih grudi dugi glasni plač.

Čezar se prikuči k njoj. Dirnut i duboko tronut hoće ove dragocjene suze da sustavi, briše ih drščućim rukama, šapće dobre utješljive rieči i molitve; obuhvaća nježno njen tanki pâs, dok ga ona nemoćna jedva slabo od sebe tura; on se baca na koljena, dok ga ona milim žalostnim glasom zaklinje, neka joj se smiluje i neka joj ne otimlje duše; cjeliva joj skute i rub odjeće, sakriva svoje vruće čelo u mrzle njene ručice, — on se od uzrujanosti sav trese, a ona svakim mahom više plače i ne opaža, da joj svojimi cjelovi briše guste suze, da u strastnoj zaboravi čas se ustima dotiče kose, čas poniknutog joj vrata, čas bielih ramenica i okruglih grudi, koje pod žarom ovih cjelova zatrepeću, — i proliju se njima lastovni sladki srsi.

— Sa mnom — sa mnom — klikne najposlije strašnim, divljim i pobjedonosnim glasom Čezar te snažnim ko ocjel tvrdim mišicama pridigne ljubljenu ženu u ogrljaj svojih herkulskih grudi i pokroči žurnim skokom k vratima.

— Ne — ne — Čezare — ne! — mogaše tek zajecati Marjeta, nu u tili časak shrva ju sladka nemoć i posve občara kries plamenih zjenica krasnoga razbojnika, kako no se grlica omamljuje pod snagom blieska sokolovih očiju.

* * *

Digitized by Google

„Kano nebom sjajna zvjezda“ juri Čezar noćnim krajem i ocjel sklopa njegova titra u dalekoj tmini blistavimi traci kano što zviezda danica kriesi nad crnom gorom. A za njim malo ne istom brzinom leti jošte jedan jašilac. Progoni ga dvorski serežan brezovički, biesni al vjerni podbanu haramija, kojega je Batorić ostavio kod kuće, da čuva dom. Taj je opazio Čezara, kako je sa sladkim svojim trhom iz dvora odskočio; — u prvi mah odapne za njim svoju diljku, al il je pogodio il nije pogodio, Čezar je jurio dalje. Ne premišljajući više skoči u staju, osedla konja za se i još jednoga za špana, kojega pošalje odmah u tabor, da javi gospodaru, što se zbilo, — i onda pohrli za bjeguncem.

Nu jalov mu trud; za Čezarom jedva još čuje jeku žurnih kopita, — tek od časa do časa razpoznaje srebroliki bliesak oklopa, — a onda sve manje i manje. Biesan haramija još jedno tane u ludo izbaci, a onda što je mogao brže zakrene pravcem k jugu — prema Sisku. Čezar pak strelovitom brzinom kreće jednako pravcem. Čim je opazio, da ga progone, odluči, da ide za svojom četom, koja je po osnovi putnoj imala polaziti k moru. Još nije svitalo, kad je dostigao četu.

Cielo ovo vrieme nije Marjeta do sviesti došla. Tek za jedan trenut napolak se prenula i kano u snu šapnula ime Čezarovo, nu onda je opet pala u predjašnju nesviest. Približiv se Čezar svojoj četi sustavio je brzinu konja. Zaostajući u umjerenoj daljini prepusti se posve životinji po volji, i brinuo se jedino, kako će Marjetu privesti k sviesti.

Ljubio joj zaklopljene vedje, dahom topio uda zamrzla od jutarnjega hlada i bezsvjestice, — i milim, zabrinutim šaptom zborio joj zaljubljene rieči.

Najprvo kano da ih je u snu razumjela, jer oko divnih ustanca složio se blaženi smiešak i zatreptao po

Digitized by Google

bliedome licu. Kad se napolak osviestila, razširi zadivljene oči, nad kojima kano da je još uviek pregrnut bio veo i koje nisu pravo razpoznavale svu okolinu, tek su vidjele nad sobom krasni obraz Čezarov.

— O — ti si to — Čezare dragi! — jedva zamjetljivo šapne u blaženoj zaboravi i ruke joj se sklope oko vrata ljubljena muža i ustne njegove i njezine nadju se u prvome žarkome cjelovu, od kojega snage zahvati ju opet omaglica.

Nu tad se prene i zastrašena naglim se okretom iztrgne iz ogrljaja. Sad je tek došla do sviesti.

— Jao — Čezare — gospodine — za Boga jedinoga — što je to! Gdje sam —? Jao — ja sam prokleta — on će — on će i mene — on će i vas ubiti. Bože — smiluj mi se — ja sam grješnica! — i kano u ludilu htjedne skočiti s konja i uzme se trgati iz Čezarova naručaja. Uzalud njegove molbe — uzalud zaklinjanje, — uzalud vrući mu ljubavni zbor — Marjet ne mogaše da se umiri. Brizne u dugi i težki plač. Cielo joj se tielo grčevito trzalo i drhtalo kano u groznici.

Bol Čezarova gledajući ove biede i pečali bijaše neopisana. Uvidio je, da ovako ne može dalje. I mà da je dobro znao, da svaki zadocnjeli čas nosi silu pogibelji za sobom, on se najposlije odluči, da se kamo s Marjetom zakloni, da se uzmogne sirotica odmoriti, da mu moguće bude tješiti dobru joj dušu, — ah — i da joj uzmogne posvema odkriti svu svoju žarku ljubav, tà — plamen take ljubavi mora da uznieti i u njenu srcu tek jedino ljubav, koja će razpršiti sve druge osjećaje.

Al kamo? Povjeri se stražmeštru. Taj stari carski vojnik, dugo već služeći u Hrvatskoj, odmah mu je dao savjet.

Digitized by Google

— Evo — imade na putu svaki čas kaki dvor plemićki.

— Ne — tà — ti ne znaš sve — ne smije nitko domaći znati, da je ova gospodja sa mnom.

— Ni ne treba — ne ćemo mi moliti — raztjerat ćemo gniezdo pa onda mi unutra.

— E pa dobro! — a stražmeštar izašalje odmah njekoliko vojnika napried, da potraže, je l u blizini kakav dvor.

Nije dugo trajalo i momci se vrate, javljajući, da ima odmah za brdom, za dobar puškomet, drveni dvor, ali ga čuvaju oružani ljudi.

Čezar stupi pred četu i rekne ljudem: — Junaci, vi znadete, da sam uviek dobar s vama. Zato se nadam, da ćete sve učiniti, što od vas zatražim. Evo — visoka ova dama, koju sam ondje u predjašnjem dvoru spasao, i koju ljubim, da bez nje ne mogu živjeti, ona je iznemogla, i treba da ju kamo sklonim, da se malko odmori. Nedaleko odavle — za brdom, dobra puška nosi toliko — ondje je kuća, koju treba da osvojimo. Ajte junaci, učinite, kako sam rekao!

I vojnici urličući pohrliše za stražmeštrom. Čezar je zaostao poradi Marjete, koja od svega nije ništa razumjela.

Za pol sata osvoje dvor. Ljudi domaći morali su uzmaknuti pred mnogobrojnom carskom četom, i vlastelin, makar je težko bio ranjen i tek došao bio iz rata, morade se pokupiti i bježati pred osvajači. Bio to Podgajčić, koji je bjegajući prepoznao Marjetu. Ona ga nije opazila, a Čezar ga nije poznavao.

Marjetu smjesti ljubavnik njezin u gornju sobu. — Od sad su mu sve misli zabavljene jedino, kako da divnoj ženi pomogne i kako da ju umiri. Ah — nikada joj nitko nije jošte zborio tako divnih rieči. Ove su rieči bile

Digitized by Google

žarke kano trak pôdnevnoga sunca na trgu sv. Marka, one su odisale mirisom kano mirodije Iztoka i omamljivale kano žar južnoga vjetra. I dah iz grudi zaljubljena i ljubljena muža strujio joj ravno u lice; — sladka, bajna čuvstva zalietaju se dušom njenom, razkošni divni čas posve ju občarao.

I sreća njihovih duša, zanos njihovih srdaca, blaženstvo njihovo bilo visoko kano nedogledna visina modroga neba nad bezkrajnim morem.

U toj sreći zaborave i Čezar i Marjeta na sadašnjost, na prošlost i budućnost. Za njih je prestalo vrieme. I kada je na večer drugoga tek dana došao stražmeštar i izjavio, da četa mora dalje, neka se i gospodin zapovjednik sprema, onda je Marjeta, blažena i opojena od ljubavi tek tiho i stidljivo šapnula: — Ah — ovdje je takó liepo — samo još koji čas budimo ovdje! — Čezar pako zadrhta od preblaženosti, nasmieši se i odpustio četu.

Ostadoše sami samcati u tihu praznu domu. Sreća im bijaše toli ogromna, sladka razkoš tako ih omamljivaše, da nisu u noći ni čuli, kako je u dvorištu nastalo njekako gibanje, kano od množine ljudi, kano jedki štropot ocjela i kovi, niti su primjetili, da se krišom njetko šulja u dvor, niti su opazili — biednici, — da eto nà usred sobe već pred njima stoji čovjek.

— Oj, Čezare, ja sam sretna, a ti si me usrećio! — otme se Marjeti strastni odisaj od prebujala čuvstva.

— Ti si prokleta! — zarikne poput ranjene zvieri strašan glas i Marjeta prepozna glas svoga čovjeka . . .

Dan i noć jezdio je sa četom najbjesnijih martoloza; odmah kako mu je špan donesao težku viest, predao je poslove subanovcu i ostavio tabor. Na putu sè sreo s haramijom, a poslije s Podgajčićem, i tako je znao bjeguncem za trag. Do zadnjega časa jednako se nadao,

Digitized by Google

da se radi o otmici na silu, kakih su gotovo svaki dan počinjali carski častnici i proti kojim je tek onomadne podastro pred kraljem tužbu slavnih stališa i redova.

A sada — jedan trenutak — i sve je znao. Oh — da je vidio usred stolne zagrebačke crkve turske janjičare, gdje pred velikim oltarom spremaju konje svoje, ne bi mu za cielo tako težko bilo na srcu, kako mu je bilo, kad je vidio — Marjetu u ogrljaju stranca. U prvi čas trgne za mač i htjede oboje sasjeći, — ali — protivnik je bez oružja, junak podban Batorić morao bi navaliti gotovo kao iz busije; — ne, vitežka njegova ćud uzbuni se proti tome plamu srdžbe, ali da mu tim jače duša zavapi za osvetom i za kaznom.

I taj duh, koji je u bezkrajnih bitkah u jednom ciglom trenutku morao izabrati odluku, nije niti sada dugo tražio, što mu je činiti. Još u času, dok je napolak trgnutu sablju turao natrag u korice, bio je već sa sobom na čistu. Odmjerenim polaganim korakom izadje iz sobe.

Sad je tekar razumio Čezar stravu Marjetinu. Ne časeći ni časka, skoči po svoj oklop, pograbi oružje i postavi se kraj Marjete, da ju brani.

Oh — kako je divan i krasan bio taj čas. Ma koliko je strah Marjetin bio silan i grozan, ona je opet morala sva zadivljena uprieti oči svoje na krasna ljubovnika. A njegovo junačko srce gotovo hlepi, da neprijatelj dodje, da ga može smrviti, čisto pobjedonosno uzme klicati, da je sada sam Bog posvetio njihovu ljubav, dajući zgodu, da protivnik padne, a Marjeta postane slobodna — i bude posve njegova.

Ko ciela vječnost vukli su mu se časovi u tome izčekivanju. Primjećivao je izvana mnoge glasove, koji su šumili sa sve četiri strane dvora. „Aha — na jednoga čitava sila; — al ma bilo ih i deset — dvadeset — mà i koliko, ja ću ih suzbiti, jer ja se za Marjetu

Digitized by Google

borim!“ — Ipak prokune svoju nerazboritost i neopreznost, što je carsku četu napried poslao.

Nu mà koliko neprijatelj vani jače bučio, ipak ni u čemu nije bilo znaka, da se sprema na navalu. Tek smieh, kletva, trka, prepiranje. — U Marjetu gotovo kano da se uvukao mali tračak nade, i molitva joj bude spokojnija. Istom, kad joj je Čezar stao govoriti, da mu ljubav njegova daje orijašku snagu, da će ruka njegova imati silu Samsonovu, a vještinu ruke Davidove, da ga sreća njegova i njezina ljubav čuvaju od svake rane i da se osjeća sličnim helenskomu junaku Ahilu, — ah — čisto da je Marjeta vjerovala ovim riečim.

Nu prolazi čas za časom, a neprijatelja nema. Čezar nikako ne mogaše raztumačiti ovog oklievanja. Najzad istom što ne misli, da se neprijatelj ne usudjuje navaliti.

Ali što je to? Vani se rumeni njekaka svjetlost, noć nije viša tamna, za čas eto su Čezar i Marjeta u sjajnome sjaju, liepa im lica zalivena su jasnim svjetlom, i čuje se čudno, grdno praskanje — tà — za Boga — eno na prozor liže i uvaljuje plamen — eno i na drugome prozoru tako isto — a po krovu šumi i puca — jao — sav je dvor u plamenu.

— Spasi nas, o Bože silni! — zakrikne Čezar, a Marjeta mu se nemoćna složi na grudima. Držeći ju u čvrstu ogrljaju, skoči do vrata, al eto i kroz stube vije se visok ognjeni stup; skoči k prozoru, tu ga gusti dim odrine natrag a kroz sredinu poda provaljuje već vatra i debeli tramovi upaljuju se kano proste cjepanice.

Nu hrabra duša Čezarova samo je u prvi mah mogla zakolebati pred strahotom situacije. Brzo je opet bio junačan i siguran. I mà da se tramovi nad njim stali rušiti, mà da je vatra zahvatala već pod, na kojem stajaše, on još nije očajao niti prestao misliti na

Digitized by Google

spas. Jad i užas nad divljačtvom svojih protivnika još ga snažnijim činio, a pomisao, da bi Marjeta u tom plamenom paklu morala zaglaviti, — učini ga u istinu čitavim orijašem.

Uz strašne boli nosio je jednom rukom Marjetu a drugom držao mač, brižljivo pazeći, da je ne zasegne plamen, i ovako pokroči k stubam. Ne prieči ga žeravica, ne boji se bolnih doticaja plamena, ne pazi na muke, — već odlučno skače preko gorućih stepenica i hrli k vanjskim vratima. Došao je donde a da se nije Marjeti baš ništa dogodilo. Našavši vrata zatvorena iz vana, u prvi čas malo da nije od biesa zaurlikao. Al onda se savlada, — metne Marjetu u kut, kamo oganj još nije dopro, — i pograbi srušeni balvan stepenicâ te udari njime po kapiji tolikom silom, da su se stara vrata razstavila.

— Pobjeda! — klikne Čezar, pohiti po Marjetu i podignuv ju u naručaj htjede skočiti napolje.

Taj čas navale predanj četiri martaloza i uz biesni hohot ture ga natrag u triem, da je na uznak pao skupa s Marjetom. A valovi plamena ko da se nad žrtvom svojom sklopili. Nu Čezar se opet pridigao, udario mačem na najbližega mučitelja, ranio ga, — al taj trenut pogodilo ga tane iz pištolja.

Poskočiv u okrug padne biednik sveudilj držeći Marjetu.

— Izgubljeni smo! — jadovno i biesno zajauče Marjeta, očajno zajeca i ona sada preuzimlje zadaću spasa. U jedared kanda je u nježno ovo tielo uljezla silna snaga. Ona podiže ranjenoga Čezara, vuče ga k izlazu, ljubi ga po bliedom obrazu i ne pazi, da joj je plamen zahvatio suknju i divnu kosu. — Uzdignutim rukama moli, da ju puste izaći. Ista se živinska srca divljih martaloza tronu i kano da uzmiču s praga, — nu taj

Digitized by Google

tren javi se suhi — oporì glas Gašparov i divljaci gurnu sirotu krasnicu isto tako kano što su gurnuli Čezara. Jedan nacilja pištolj, — nu opet se oglasi Batorić: — Ne —! —

— O Marjeto — oprosti mi — daj ja ću ti — nož u srce, — čuje se slabi glas ranjenoga ljubovnika.

— Ja te ljubim — Čezare moj! — s njekim uzhitom odgovara Marjeta.

U to se gorući krov sruši, — iz gomile ognja kano da se razabire bolni vrisak; — Gašparu se činilo, kanda čuje nesretnike, da ga proklinju; — onda se sve zavije u crni — tmasti dim, — i noć je opet tamna — opet tiha — opet krasna, i zviezde njene sjaju ljubkom dražestnom nevinosti. Tà — one su toli daleko od ljudi —!

Gašpar Batorić dugo je poslije još živio, — al ne u Brezovici, koja je bila drvena, nego na svom posavskom dobru, gdje je imao kaštel. Pripovieda se, da se je bojao u obće poslije smrti Marjetine bivati pod drvenim krovom.

(Opazka prevoditelja:)

Preveo sam rukopis, sadržavajući pripoviest o Brezovičkom portretu, po mogućnosti doslovce, — tek nješto sam morao promieniti. A što se tiče istinitosti dogadjaja, ustanovio sam poslije iz raznih listina, pisama i oporuke Gašparove, a ponajviše iz jedne tužbe kneza Blagaja proti Batoriću, da se je dogadjaj zbilja zbio onako, kako je pripoviedan. Pisac rukopisa takodjer posebice ističe u svojoj opazci, da je na temelju pisama sastavio poviest svoju.

Digitized by Google

Na badnjak.

Bio je zadnji badnjak, što ga s njim sprovedoh, — za to ga i spominjem, premda nemam pripoviedati nikakovih čudesnih zgoda ni zanimljivih zapletaja. No bio je to još onakav badnjak, zanoseći na stara vremena, kad je taj dan svojimi običaji i obredi u jedan čas i veličao slavu Božju te izrazivao skrušenu hvalu vjernikâ, i znao tako nedužno, jednostavno, a ipak tako sigurno razveseliti i utješiti smirena srca ljudska.

Nad čitavim su krajem visjeli od prvoga jutra gusti, više bieli nego sivi oblaci, od zemlje pršila mliečna magla, dižući se u treptajućih pahuljicah, i daleko naokolo zastirući svaki dol, svaki krov, svaki grm; tek visove bregova i vrške najvišega drveća nije zahvaćala. A bijaše ciča, grizka zima; svaki korak po otvrdnuloj, smrzloj zemlji čuo se gore u sobu uz tutanj i jeku, na staklih se prozora složio smrznuti uzduh u najdivnije slike cvieća, te ogromna stara peć — ma se gotovo i žarila — jedva je mogla nadjačati studen polutamne sobe.

— Danas je badnjak — šapnem gledajući na prozor u prekrasni zimski kraj, i sjetim se, da moj susjed illustrissimus Batorić, vjeran „običajem otaca“ na taj dan lovi uviek lov, te ga već požalih u duši, što ovaj put ne će moći da lovi. Ta tko bi za Boga mislio danas na to, kod te magle sumrzlice. — Nisam u mišli ni dovršio

Digitized by Google

izreke, kad začujem dolje lovački rog, lavež pasa i glas moga Batorića.

— Zar gospodin još spava — zar je zaboravio, što je danas? — Ej momče, skoči gore i kaži, da smo ovdje i da ga u lov zovemo, — čuo sam, kako glasno govori mome sluzi.

Otvorim hitro prozor i turim glavu kroz okno. Batorić je stajao pred dvorom u svom sivom lovačkom odielu i u visokih ogromnih čižmah, o boku mu visjela draga njegova „duplonka“, ruke složio preko trbuha i turio ih u mošnju od lisičje kože, koja je visjela na zelenoj uzici, prebačenoj oko vrata; imao je takodjer uza se ogromnu lovačku torbu, ko da se nada Bog zna kakovu plienu. Uz Batorića stajala čitava četa lugara i momaka, svi snabdjeveni starinskimi nevaljalimi jednocievkami, iz kojih ipak naši seljaci gadjaju sa tako nepojmljivom sigurnosti. Od grdne su se studeni branili svojimi kratkimi surinami.

Rulja pasa, sve dva po dva zakorlaćena, nestrpljivo je poskakivala, repovi mahala i gledajući lovce radostno lajala.

— Dobro jutro, illustrissime! — javim se sa prozora, — zar zbilja, ta po tako nezgodnu vremenu?

— Oho, a ti lienčino ne ćeš, — prekine me u šali starac; — ne, tako ne smije biti, još još, kad su mi se izmakli Štefica, Lacica, Tomica, ali ti, ajde ti s nama. Danas je badnjak, svaki dobar kršćanin ide u lov, ne bi bora mi znao, da je sutra božić, kad bi danas ostao kod kuće.

— Ali tko će po toj magli, mrazu, ta psi ne mogu baš ništa za takova dana, a ne će mi se uzalud po bregovih hodati.

Digitized by Google

— Gle ti njega, diete, mogo bi ti ne otcem već djedom biti, pa tebi se ne će, a ja starac idem! Zar se ne bi stidio? — Ajde ti, čekam te ovdje! —

Ne bijaše dakle druge, moradoh se prometnuti lovcem i poći s Batorićem.

Kako rekoh, tako i bješe. Lov se nikako ne mogaše razviti. Psom otupio njuh od studeni, po tvrdoj se smrznutoj zemlji takodjer nije mogao ostaviti trag, pa ako bi gonići i naišli slučajno na zviere, ne mogosmo opet mi lovci ništa od magle. Tako prodjosmo najbolje meti. I nikako ne htjede, da na bolje krene. Magle se doista uzele dizati i miešati s oblaci, ali je počeo padati snieg, najprije u sitnih tvrdih zrnih, za tim u velikih zrakom ovamo onamo letećih krpah, dok se nije gusto spustio i za kratak čas sve prikrio svojim čistim bielim plaštem.

— E'o juri božić na bielcu, uzklikne veselo Batorić, (drugda bi kao pravi lovac očajavao s takoga sniega, ali je danas badnjak, pak na božić želi vidjeti sniega) — baš mi je milo, ma i ne dobili pečenke. Barem ćemo se k polnoćki sanjkati. Pa dà, revera, tužan li je božić bez sniega.

Snieg u istinu padaše tako gusto, uztrajno i neprekidno, da je bilo podpuno opravdano nadati se saniku. Crne grude na polju sve više izčezavale, već se nijedan jarak medju slogovi ne razpoznavaše, po pustih se brežuljcih nizki grmovi borovice svojim crnim granjem oštro lučili od jasnoga bieloga plašta snježanoga, i pričinjali se kano pjege na runu starih kraljevskih mantija. Golo granje drveća, po kom su se hvatale fine igle inja, sad se sve više sagibalo pod trhom sniega. Zrak, oblaci, sva visina, sve se gubilo u sipanju sniega, ni od kuda se ne čuje ništa, tek se tužno koji put nezgrapnim graktom javile vrane i svrake, poliećući nizkim kratkim le-

Digitized by Google

tom od jednoga polja do drugoga, ili bi časomice zamnio dolje iz ravnine od potoka i crnih voda čeznutljiv krik divlje patke, da se onda odmah razpline u dalekom ovom miru. Inače sve tiho, ukočeno, gluho, gotovo nedohitna tišina, u kojoj su i naši koraci odjekivali, te je glasno pod nama škripio i cvilio mladi snieg. Nješto svečano, veličanstveno naleglo na sav kraj, baš ko da se pripravlja, da dostojno dočeka mladoga kralja nebeskoga!

Oko bližnje šume, što se bez svakoga gibanja pred nama širila, zgustio se zrak u finu prozirnu koprenu, na kraju šume a na kosi briega dizale se k nebu vite jele i tanki borovi, okićeni po tamnozelenih hvojah rubovi netom zapala sniega, koji su se pričinjali kano da su sačinjeni od milijuna te milijuna zvjezdica najčistijega srebra i bisera, a izazvali u gledaoca spomen na one minule sretne dane, kad je tako nestrpljivo, tako bogobojno očekivao božić, i njegovo drvce i njegove darove!

I ja ne mogoh odoljeti želji, da podjem u šumu. Ostavim svoje mjesto i lovce, požurim se napried, te zadjem unutra. Ko da sam stupio u vilinske dvore ili u koju prekrasnu gotičku crkvu. Ravna stabla grabrova, bukava i mladih hrastova nizahu se u duge redove tankih visokih stupova, hlepteći k nebeskim visinam i u gornjih granah svijajući se u velebni svod; svaka grančica, svaka svrž okićena je bielim sniegom i čini se kano da je od mramora, te priliči onim divnim uresom starih gotičkih hramova. Sve je to u pridušenu svjetlu zimskoga dana tonulo u polutamnih sjenah, a ipak svjetlucalo nježnim bljeskom, koji je strujio iz bieloga sniega, baš kano u crkvi u predvečerje, kad na tamnih zidovih dršće trak vječne luči. Padajući snieg jedva prodiraše ovdje do tla, po kojem se prosulo suho pocrnjelo lišće, tvoreći tako debeo, gust sag.

Digitized by Google

Najednom bi prekinut mir šume, te začujem zvonak štropot od udarca sjekire. Okrenem se onamo, odakle je zvuk dopirao i spazim mladu seljačku djevojku, kako sieče granu ogromne divne jele. Ljutito poskočih do nje, zavikavši na nju: — „Što radiš, neboga!“

Znao sam naime, da je ova šuma Batoriću najmilija od svih, osobito pako onaj nasad jela. Sam za svoju potrebu ne bi nikad dao ništa odavle dobaviti.

Djevojka se prestraši tako, da joj je pala sjekira iz ruku, a za tim uze plakati i moliti za oprost. Saznao sam od nje, da je željela za badnjak načiniti kod kuće lug, a za to joj je trebalo zelena granja, pa pošto nije nikoga imala, koji bi joj otišao u goru, nakanila se sama ovamo. Mene prodje odmah srčba, jer je bilo u istinu premilo liepo djevojče, ali bojao sam se, šta će Batorić, kad ju nadje. Lovci se u to sve više primicahu, već se čuo glas Batorićev, a nikako nije bilo zgode, da se ugneš. Eto ga! — U prvi je čas bio razjaren i raztužen, nu kad mu se djevojka molila i spomenula, da je htjela slaviti božić, razvedri mu se lice, oprosti joj, dade joj odsječenu granu, te obrativ sē k meni reče: — „Baš mi je žao za ovu liepu jelu, da je barem koje drugo drvo; ali šta ću, danas je badnjak, čemu da se srdim; — pak jer želi praviti lug po starom običaju, neka joj bude. Gledaj, mladi amice, za to je božić tako drag svetak, što imade radosti i za bogataša i za siromaha. Dakako treba imati vjere, držati se starih predaja, pa će barem jedan put u godini biti veselja!“

Izadjemo iz šume, da nastavimo lov. Batorić nikako ne htijaše da prestane. — „Danas i onako nema o podne ručka; što bismo kod kuće? Pak moramo naći za svetce pečenke. Kakav bi to božić bio bez divljačine! I još je nješto. Stari Adam Hržinić svake godine čeka na me u svojoj klieti na taj dan. Znade, da sam na badnjak uviek

Digitized by Google

u lovu. I on me tom prilikom ponudi čašicom vina želeći, da sretno božićujem, a ja mu čestitam godovno. Tako je već nebrojeno mnogo godina medju nama! Bio je on njekad moj najbolji slobodnjak. Mogao sam ga usred noći s najznatnijimi pismi svakud poslati bez ikakve bojazni".

Bilo nam je prieći do dva briega, dok se nadjosmo pred Hržinićevom klieti, sitnom zgurenom zgradicom bez okna, i tek surovo sabijenom od crnih, prastarih balvana. Suhonjavi sićušni starčić, odjeven trošnom katanskom surkom i obuven u visoke na sve strane krpane čižme, stupi pred nas, te razkrite glave pokloni se pokorno i nagnu se čitavim gornjim tielom, uvukavši uza to njekako trbuh u se. Batorića poljubi u ruku. Na izsušenu mu licu nije se doista opažala Bog zna koja radost, nu ova seljačka lica, preko kojih je toliko jada, toliko biede prohujilo, takova su, da s njih ne čita istom tkogod tako lako! Batorić, koji je poznavao svoga čovjeka, bio je do suza ganut. On je razumio smetenost staroga seljaka, njegovo nesigurno stupanje, više tapanje nogu, njegove suzne oči!

— Hvala budi božjoj dici, da je ipak vaše gospodstvo došlo! Ovo zlo vrieme plašilo me već, da vas ne će biti. No sad je dobro, samo da me udostojaste svojim pohodom. Izvolite unići! — I starac podje prvi do klieti, napinjući se drhtavom rukom, da odrieši drvenu ključanicu.

— Dakle moj stari Adame, jesi li mi štogod živ? počne Batorić.

— Hvala budi Bogu jedinomu i svetoj majci božjoj Bistričkoj, jesam! Šta da se tužim? Star sam, dosta da je ovako, kako je. Ta vaše gospodstvo znade, što je u starosti — od dana do dana — svaki je čas za nas starce božja milost!

*

Digitized by Google

— Za to baš, daj ovamo „svrabljivca“, da pijemo u tvoje zdravlje, tà danas si godovnjak! reče mu Batorić, potreptavši ga po ramenu, te sjede na tronogi nizki stolčić.

— Evo, evo, sve sam već pripravio, dala mi baba, da ponesem sa sobom i nješto sira, luka i jaja, — e što ćemo, kad je danas toliki post, pa tako ne mogu gospodu nuditi mesom.

— Tko bi danas mesa, moj Adame!

Adam medju tim smjesti na prevaljenu praznu bačvu kruha, soli i sira, a vina povuče iz lagva na ciev iz tikvice, da ga onda saspe u vrčić, tako zvani „svrabljivac“, i najprije ponudi Batorića. Poslije njega dodjem ja na na red, a tada svi ostali lovci. Sebi napuni najposlije, te naklonivši se pred Batorićem priklonom koljena prinese vrčić k ustima, uza to se nasladjujući tako, da je poslije neprekidno usnice jezikom oblizavao.

Batorić medju tim pošalje lovce u obližnje grmovlje, jer je Adam rekao, da je tamo zec, velik ko vuk; mi pako ostasmo još njeko vrieme u klieti. Stari se Adam za to vrieme tako razveselio, da je nazdravio i sveto Trojstvo i mladoga kralja i božansku „mamicu“.

Kad se iz dola javila puška, te za čas dojurio momak u istinu sa zecom u ruci, ostavismo kliet i podjosmo prema domu.

Kratki se zimski dan sve više svraćao za bregove, u mračni zrak jače i jače prodirala siva večer, snieg je prestao padati, no za to zaduhao oštar vjetar, brijući grizko i bolno od bregova u puste, tamne dolove. Sa drveća i krovova sipao nam se u lice snieg, koji je bio na njima naslagan. Po nebeskom se svodu tjerali i komešali oblaci i magle, čas se trgajući, čas na krilih žurnoga sjevera hitro brodeći onamo zà gore. Iz visina oblačnih čuo se šum letećega jata divljih gusaka kano

Digitized by Google

da prolazi bujica žestoke vode, a za tim se još nekoliko časaka pronosilo zrakom brbljavo im gakanje. Na iztoku nad gorami žutjeli se oblaci mjedenom bojom, ko da se natapljaju u razžarenoj kakoj salitoj kovi, a gore u sredini neba raztrgali se oni, te kroz uzku modro zalitu pukotinu zakriesila sitna zviezda, svojim treptavim zlatnim trakom dopirući do nas, ko da nagovješćuje blizinu svetoga časa!

— Bit će mjesečine, čuješ li, počne Batorić nakon dulje šutnje. — Veselim se već sada, kako ćemo se liepo sanjkati k pônoćki.

— Zar ideš i ti, illustrissime?

— Kako ne, za Boga, ta tome se najviše veselim, kad će moj Ivica kod orgulja zapjevati prvi put: „Narodi se kralj nebeski".

— Ako ti ideš, ići ću i ja.

— Razumije se, morat će ići i oni drugi.

— Koji?

— Ma Štefica, Lacko, Gjuka, Škender, svi su danas u mene. Lienčine u lov ne htjedoše. Pozvao sam ih, tà oni sami bez obitelji, ja sâm, najbolje je dakle, da smo na taku večer zajedno.

Napokon se po dosta visoku sniegu dokopasmo umorni i gladni do Brezovičkoga vrta. Stara se kurija u sivoj tami svojim visokim, kosim krovom i crnimi zidovi usred nepregledna sniega pričinjala još čudesnijom, još sablastnijom, iz malih prozora sipahu razsvietljene sobe kroz smrznuta stakla crveno-sjajnu svjetlost, koja je u trokutnih repovih padala u vanjsku tminu, titrajući u hladnoj obasjanoj pari i praveći na bielom sniegu duge sjajne plohe, iz kojih se caklili i kriesili ledci sniega kano po bieloj svili razasuti alemi i smaragdi. Ne znam, i ovaj obični zimski prizor imao je za me njeki osobit, svečan božićni biljeg!

Digitized by Google

Sjevernjak sve jače hujio i brijao, iz dimnjaka stare kurije upravo sukljao gust, crn dim, i svjedočio, da su peći tople. Kako smo željno čeznuli za toplim kutićem, koji nas je ondje gore čekao!

U staroj je kući sve odisalo mirisom pečenih kolača, gibanica i kuhanih šunka. Iz kuhinje se čuo zapovjedački glas staroga sokača Petra i žurna poslenost služkinja. Štropot ribeža, mužara, noževa zvonkom se jekom razliegao po svih kutih plemićkoga dvora, te miešajući se s veselimi glasovi poslenika tako je jasno odavao radost, koju donosi u kuću božić.

Gore u sobi dočekaše nas Batorićevi gosti. Bijaše već sve za božić priredjeno. Zidovi bili izkićeni borovinom i jelovinom, i sav zrak u sobi bio napunjen mirisom zimzelenog granja.

U pročelju stajao dosta visok mlad bor, urešen pozlaćenimi jabukami, orasi, lješnjaci, sitnimi svjećicami od voska i lanci od papira raznih boja. Tramovi takadjer bili nakićeni zelenimi grančicami i na tankih se nitih njihale po zraku jabuke-božićnice, a nad stolom visio tako zvani jež, jabuka, obložena sasvim lješnjaci, ovaj najglavniji znak badnjaka u starih hrvatskih kućah. Pod čitavim stolom bila razastrta čista, žuta slama, a sam stol bielio se od finoga stolnjaka, nasred kojega bijaše velik križ, na prosto svezan od dugih vlati ražene slame.

Sve je to priredio stari Vanko. Batorić se gotovo topio od blaženstva i veselja. Oči mu se radostno kriesile i najprvo popostojavši kod vrata, zagleda se u sve, a tada pošavši od jednoga ugla do drugoga k svakoj grančici, svakomu drvcu i svake se stvarce dotaknuvši rukama, opazi, da je Vanko zaboravio na zviezdu-repaču i na svetoga Duha. Isti se čas moralo to izvjesiti, a za tim zapaliti svjećice.

Digitized by Google

Soba zasja. Mene se silno dojmio ovaj na seljačku izkićeni drevni prostor, po sebi već odjek starih — starih vremena, — a sada još više zanoseći u daleku prošlost svojim prikazivanjem i obdržavanjem pradavnih običaja, svojim prostim, ali iskrenim svetkovanjem tako uzvišenoga časa kršćanstva.

Ne samo da se javljahu osjećaji, nalik na one, koji su njegda blažili čovjeka u djetinstvu na ovu svetu večer, — ono sbližavanje s božanskom predajom, ono posizanje za tisućljetnimi zgodami, — nego ko da su se iz toga nakita, iz toga svjetla, iz toga dima — jednom rieči iz svega — nejasno tek u prozirnih slikah, ali ipak zamjetljivo dizali i lebdili prizori iz starih, davnih vremena, iz onoga doba, kad su naši pradjedovi, ti najstalniji patnici svete vjere pred simbolom božanske kolievke crpali snagu svoga uvjerenja, svoga junačtva, iz onoga doba, kad im je u biednom mučeničkom vieku, ostavljenim od svega živoga svieta i zemaljskih kraljeva, jedino kralj nebeski pružao utjehu, pružao okrepu! Odisalo je, strujilo je diljem čitave kuće, diljem starih soba nješto nebesno, nješto sveto, što je srca svih nas blažilo i nježilo, duše naše uzdizalo i nukalo nas, da šapćemo vruću hvalu božanskomu spasitelju, neka nam pokloni ovaj dan!

Odbila već sedma ura, kad sjedosmo za stol. Sva moguća starinska postna jela zaredala. Batorić je strogo pazio, da na badnjak u njega ne bude mesa, ali se za to njegov stalno namješteni ribić Janko morao pobrinuti tim sigurnije za soma i šarana.

Družtvo bude naskoro veselo i glasno, premda nam nije bilo našega običnoga stola-ravnatelja župnika Ercigonje, koji je radi pônoćne mise morâo ostati kod kuće. Mjesto njega ravnao je nama Lacica Kuntek. Nije bio doista govornik u evropskom smislu rieči, nu mi toga

Digitized by Google

niti ne zahtievasmo. Ta bilo je samo po sebi tako ugodno sjediti za punim ovim stolom, u toploj ovoj drevnoj sobi, kraj sve razsvjete ipak zastrtoj njekom polutamom dugih sjena, koje su padale iz crnih tramova, plazile iz dubokih kutova sobe, a najviše se turale iz ostalih nerazsvietljenih odaja. Napolju se pako javljao sjever, kako starim krovom liže, golim granjem drveća lomata, staklima prozora potresuje, i kako se lomi po uglovih kurije čas ljutim rogoborom, čas bolnim uzdisanjem, dok smo u isti čas u sobi čuli i ćutili visoku staru peć, kako u njoj plamti i žari, da sve puca i cvili klada, te od nje struji topao mekan dah, dajući nam čuvstvo zadovoljstva, da nismo izvrgnuti zlobi vjetra. Jednostavan, običan užitak, ali može biti upravo ovake dnevne slasti kraj sve svoje maljušnosti pletu za nas najjače vezove ljubavi za ovaj život!

Medju prvimi zdravicami bila je zdravica današnjoj slavi kršćanskoj, kojom je prilikom Lacica posebice iztaknuo Batorića kano najvjernijega čuvara starih običaja.

Batorić se zahvali, uza to udarivši na novo vrieme, koje ne mari više dosta za svetu vjeru i njezine starošću svojom posvećene ustanove. — „Medju tim to je samo prolazno — moda — i ništa više“, — reče dalje. „Um će ljudski brzo razabrati, kako je današnje njegovo uvjerenje tek posljedica zasliepljenosti, koja je zaokupila čovječanstvo, zaradi doista velika napredka u znanosti. Radost s toga, što se odkrilo, da je voda sastavljena od kisika i vodika, da se munjevnom iskrom može uhvatiti sila, — zavela ih te misle, da u svem ovom nema ništa božansko, kad su za to dosta strojevi i retorte. Nu, to je plitkost, ali ostavimo se toga. Drugo je za običaje starohrvatske. Ja ih poštujem i držim ne samo iz ljubavi i poštovanja prema onim, koji su prije nas bili ovdje, a koji za cielo tu ljubav zaslužuju, — već i radi

Digitized by Google

sebe samoga. Ne će mi moći nitko zanijekati, da se takovim svetkovanjem i održavanjem starih navada duša naša lašnje digne do plemenita, liepa idealizma. Čovjek bude i ljepši i bolji! Ja bih želio, da svi Hrvati više ciene svoje običaje, jer ih to najsigurnije čuva od tudjinstva, — pak i hrani u narodu poštovanje samoga sebe i ponos. Ali dakako u nas se baš radi naopako! Toga možda nema više u čitavom svietu. Uviek nam je na ustima slavna prošlost djedova, a ipak nijedan narod nije tako brzo, tako lako zabacio stare uredbe. Ogledajte redom. Naše županije propale, reklo se, da je to „antikvirana" uredba, gradovi ko majmuni uzeli u svem oponašati Švabe, — a ma šta ću dalje, tà samo ime već napustiše Hrvati! Gledajte Anglikance, kako pobožno čuvaju sve, što su im djedovi ostavili. Njih valjda ne možemo prekoriti s barbarstva!"

Premda je sudac Štefica Petrović bio vatren pristaša novih uredaba i uviek se ponosio svojim „liberalizmom" te se hvalisao, kako mu nije ništa do „svih ovih popovskih ludorija" pri tom često sa neizkazanim ponosom spominjući citate iz Büchnerove knjige: „Kraft und Stoff", taj put se ipak nije razvila nikakva debata. Mi svi ko da smo u taj čas, ako ne mislili, a ono svakako osjećali poput Batorića, i podali se čaru božićne večeri.

Iz doljnjega sprata, iz družinske sobe, koja je takodjer bila okićena borovinom i bršljanom, i gdje je po Batorićevoj zapoviesti Vanko dielio služinčadi kolače s umiešenimi cvancigami, dopirala do nas čas veselа halabuka sakupljenih, čas stare božićne pjesme, pjevane sa neizrečenom nasladom i sa pravom pobožnosti.

Mali svinjar Daša, osjećajući u sebi umjetnički nagon, načinio je „Betlem", pa osjećajući takodjer njeki podhvatni duh, složio se vrtlarićem Tinčom i s Imbrićem, pomoćnikom kravarskim, te dodjoše, noseći raz-

Digitized by Google

svietljeni Betlem pred sobom, gore u sobu. Zapjevaše poznatu pjesmu:

„Oj kakva to svjetlost,
Tam' Betlem gori . . .“

Batorić umah prihvati svojim glasom, Lacica za njim, mi ostali takodjer, te starački hrapavi glasovi složiše se s nješto previsoko nategnutimi soprani dječaka, pa tako diljem drevne kuće zaori duga melodija starodavne pjesme, uzdižući nam srca, nadahnjujući nas žarom vjere, blažeći nas zadovoljstom!

Poslije ove pjesme morali su dječaci još tolike druge pjevati, a kad oni odoše, mi sveudilj pjevasmo svladani sasvim božićnim uzhitom.

Tako prolazila večer u pjevanju i razgovoru. Dogovarajući se, kamo ćemo k pônoćki, svrnusmo njekako govor na duhove. Pa i kakva bi to bila badnja večer u starom plemićkom dvoru, da se o tom ne prozbori! Sve moguće i nemoguće bajke tudjer se nabajale. Lacica i Gjuka bili su prvi majstori, ovaj posljednji tim više,što je tvrdo vjerovao u sve, što je znao o duhovih. Tako i magnificus Radičević, koji je opet sve pojave tumačio s pomoću „četvrte dimenzije“. Jedini je Štefica unapried označio svoje stanovište kratkim, jezgrovitim: „To je preludo vjerovati“, — nu za to se ipak čitavo vrieme brižno ugibao, da svrne svoj pogled kroz vrata u druge tamne sobe, te je dapače probliedio kano krpa, kad mu je Lacica, zaklinjući se svime, što mu je drago, rekao, da je nedavno vidio njegovu pokojnu punicu gdje lieta nad zgradom kotarskoga suda.

— Dà, dà, letjela je, onako kano lepirica oko svjetla. Tà ko da sam ju živu vidio: imala je na sebi svoju zelenu svilenu odjeću i rajfrok, mà kažem ti, prava pravcata pokojna Letovanićka. Preplašio sam se, Bogo dragi, ja ne znam, da li je jedne kapi krvi bilo u meni. A

Digitized by Google

ona leti, leti sve na okrug nad tvojim krovom. Već sam se pobojao za te, moj spectabilis — dovrši sasvim ozbiljno Lacica. — Štefica pako, sveudilj blied, kiselo se nasmieši, ali ne mogaše niti jedne rieči izustiti.

Batoriću ne bijaše milo, što je Kuntek prevrnuo u šalu, pa uozbiljiv se, počne pričati.

— Mislili vi što vam drago — medju tim i ja ne vjerujem, da se duhovi iz groba dižu, te nas pohadjaju, — prepuštam to starim babam i mojemu dragomu špiritisti magnificusu, — ali što mi ljudi možemo znati? Ima toliko toga nepojmljiva, što je izvan naših ćutila, te je sve uzalud; tko je nješto dulje živio, mogao se uvjeriti, da ima nješto više, metafizično nad nama. Neka Štefičin Büchner makar po glavi skače, mene lje ne će uvjeriti o protivnom! Zbilo se to, što ću vam kazati, baš ovdje u Brezovici, i — mislim upravo na badnjak ili na staro ljeto, — točno više ne znam, tà tako je dugo već tomu. Bio sam već jurat u Požunu, posla nisam imao mnogo, pa kad se božićni svetci bližali, zaželim k svojim starim roditeljem — Bog im daj duši lako. Odlučeno, svršeno. Za koji dan osvanem u Brezovici. Kako danas ja, tako je onda takodjer moj otac uviek na badnjak i na staro ljeto sakupljao oko sebe prijatelje, koji nisu imali obitelji. — Ovaj put dakle poslije objeda, koji je takodjer bio kasno na večer, tek poslije lova, pak do časa, kad se išlo k polnoćki, uzeli se kartati. S otcem sjeli k istomu stolu stari grof Jurica, bio onda već udovac, — Bože, sad ga se još sasvim živo sjećam, njegova ocjelno-zelena fraka, njegovih žabota; zatim sio tvoj otac, Štefica, stari illustrissimus Jankica — sasvim si mu sličan — napokon sio još fiškal Žuženić. On je bio neženja, pa je svakoga božića dolazio u Brezovicu i svaki put majci mojoj donosio za onda tako omiljele bečke almanake, otcu pako svakojake profile cara Napoleona. —

Digitized by Google

Bili su ovdje u prvoj pokrajnoj sobi. Ja sam se posadio na divan kraj grofa, da gledam igru. Nješto poslije deset ustane otac, da pogleda ostale goste, koji su ovdje u palači ostali kraj čaše vina. Jedva što je iz sobe izašao, vidim, kako tvomu otcu izpadoše karte iz ruku, i on se zagledao u prazno mjesto moga otca sav zapanjen, kao drven. Isto tako grof Jurica. Žuženić i ja u isti mah uzkliknemo: „Šta je za Boga!“ nu ne dobijemo ni od jednoga odgovora. Nisu nas ni čuli. Za čas se vrati otac, još sav u smiehu od šale, što su je u palači zbijali, nu čim se bliže primakne, prestane se smijati i u čudu zapita: — „A tko to sjedi na mojem mjestu?“

— „Kakove su to lakrdije, ovaj trenutak vidio sam, gdje njetko na mom stolcu sjedi, a sad ga nema. Gdje je?“ — „Ta nije bilo nikoga!“ presjekosmo živo Žuženić i ja otcu besjedu. — „Ma jest“ — prestravljen zavikne otac, a na to grof i tvoj otac dodju k sebi, te sva trojica uztvrdiše, da su vidjeli liepa mlada čovjeka, u odielu prastara kroja, onako ko u turska vremena. — Tvoj je otac kazivao, da ga je na jednom spazio ne vidjevši da je došao, tada da je sio mirno na stolac i u me se zagledao. Grof ga primjetio tek, kad je već sjedao. Čim su ga spazili, i ne znajući za što, svladala ih strava, premda nisu na duhove ni malo mislili. Nisu vidjeli, kako je otišao. Žuženić i ja nikako ne mogosmo razumjeti čitave zgode, u duhove nismo vjerovali ko danas Štefica, pretražismo sve sobe, nije li u tom bilo šale? Dakako ta predmnjeva bijaše unapried odklonjena, jer bi u tom slučaju i nas dva morali štogod vidjeti. Nije li to čudno? Moj otac doista, on je bio naprednjak ko naš Štefica — nije ni malo mario za čitavu zgodu, nu stari grof i tvoj otac prišapnuli jedan drugome, da je to njekaki znak za kuću. Ja sam ih čuo, no u sebi sam se smijao. Tri mjeseca kasnije pogorio nam je spahiluk u Banatu. Dakle,

Digitized by Google

što kažete? upita na to nas Batorić kao pobjednik, uvjeren, da nas je nevjernike sasvim pobio.

— Ali ti nisi ipak vidio sam na svoje oči, ne možeš dakle tvrditi, da je u istinu bila kakova prikaza? — uzmem ja više od obiesti.

— Gle ti mudrijana — ali trojica su vidjela, a nas dvojica ne — to je „kritično". —

Poslije Batorićeve pripoviedke opažala se na licu sviju njeka bljedja boja, Štefici se Petroviću dapače vidjelo, kako mu okrajci „liberalnoga" ovratnika dršću. Crni kutovi sobe u jedared ko da kriju nješto otajstveno u sebi, pravilni, tako jednolični „tik tak" dvjestogodišnje viscke ure sablastno se ozvanjao polutamnim prostorom; sjene, što se kočile po zidovih, po tramovih i bacale se iz visokih crnih ormara; i ono treptavo nepravilno svjetlo svjećica na božićnom drvcu, osobito kad bi koja dogorievala te svojim izdišućim plamenom bacala čas veoma duge, čas sasvim kratke trake po portretih, napokon ono cviljenje vjetra po dimnjacih i rogoborenje po krovu i tavanu, sve je to činilo, da je čovjeka nješto u srcu zazeblo, te je nehotice svaki od nas s Batorićem promrmljao: — Ta Bog bi ga znao, što li sve ne kriju u sebi stare ove kurije!

Medju tim se sve više primicalo vrieme k pônoćki. Štefica ne mogaše više mirno sjedjeti na svom mjestu, jer je bio upravo nasuprot vratima, na koja zijaše crna tmina kobne pokrajne sobe. Sreća za nj, što smo ustali od stola i počeli se spremati u crkvu.

Kad se začuše pred dvorom praporci, požurismo se napolje i za čas nas vozile troje saonice put crkve.

Vjetar bješe prestao, nebo vedro, gotovo bez oblačka i posuto zviezdami, koje su živahno titrale i kriesile se, te se od njih nježno ljeskao tamni lazur. Njekako se pričinjahu, ko da su ovoj dalekoj zemlji bliže, njekako

Digitized by Google

se doimahu, ko da u neizkaznoj svojoj ljepoti slažu slavu Božju i misao ove večeri, jer im je tako sjaj zlatnih treptavih zraka naličio na svetački vienac. Tihi hladni mir ovoga sjajnoga neba svim je izricao nješto uzvišeno, nješto nedohitno! Prava badnja noć! — Mjesec se jur visoko digao, blieda mjesečina ovijala sva ta snježana polja, gorostasno se dizala brda kao nepregledne gromade sniega. Drveće, obloženo po svih granah bielim ovim uresom zime, dršćući u nejasnom svjetlu, prikazivalo se fantastično, neodredjeno — sablastno. Od seljačkih kućeraka žarila se u noći mala okna, ko vatrene oči, koja su glasno pripoviedala, kako sav taj sviet čeka radostno, čeznutljivo dolazak božjega djeteta.

Naše saonice strjelovito hrlile napried, po svježem sniegu niti se čuo topot konjskih kopita niti smicanje saonica, tek praporci, ovješeni konjem po vratu i na hrbtu — daleko odjekivali u ravnice i bregove — u gluhu ovu hladnu noć.

Za tim zamnieše crkvena zvona, razliežući se tankozvučno srebrno u svježem mirnom zraku i gubeći se daleko, daleko, tamo njegdje za vodami i šumami. Pred crkvom sakupljena sila svieta, sva u svečanom čistom ruhu, čekala je početak službe. Časomice zagrmio iz svjetine hitac puške i kubure, i huškanje vesele momčadi.

Unidjosmo u crkvu gore na kor Batorićev, koji je imao kano patron ili pokrovitelj crkve. Služba božja odpočne. Visoki zidovi stare crkve tek su do sredine bili svietli, gubeći se dalje u sivoj polutami, koje ne mogahu prodrieti voštanice, gdjegdje po kutovih crkve zapaljene. Opojni miris tamjana i ružmarina, što su ga imale u rukama djevojke i žene, izpunjao svu crkvu. Dolje iz puka, gdje se glava do glave narivala i svjetina se neprekidno njihala kano valovi na burnoj vodi, dolazilo zujenje od napola glasno

Digitized by Google

šaptanih molitava vjernika, njihovo uzdisanje — njihov zanos.

Tada napokon zapjeva svećenik kod oltara: „Gloria in excelsis Deo“, a gore kod orgulja oglasi se stari školnik Ivica Novaković svojim tankim glasom kroz nos navučenim, nalik na blejanje janjeta, ali pjevanim s veseljem i pobožnošću, pak za to kraj svih svojih mana ipak ugodnim i vjerniku dragim. Ne znadu — ne znadu doista naši današnji „ organiste“ više ovako vjerno, istinito pjevati u crkvi ko njegdašnji školnici!

Narod se odazove, i ciela crkva zagrmi od stare pjesme:

„Narodi se kralj nebeski . . .“

Nemam rieči, da prikažem čuvstva, što su me taj čas savladala i ganula do suza — nemam kista, da nacrtam ono, što gledah na licu Batorića i drugih, nemam pera, da opišem radost, veselje, blaženstvo sakupljena svieta. Samo mogu reći, da sam se gubio pred veličanstvom jednoga ovoga trena, i stara, prastara božićna pjesma potresla mi dušom, te sam taj čas tako lako pojmio svu snagu devize naših djedova: „Pro Deo et patria!“[1]

Izadjoh iz crkve te podjoh pod vedri nebeski svod. Iz crkve je sada domnievala pjesma: Slava Bogu na visini, a mir ljudem na zemlji! — Šaptom sam se pridružio ovim riečim.

* * *

Prodjoše mnoge godine, Batorića nema, Brezovice nestalo, nestalo i naših starih badnjaka. Pjeva se doista i sada: Slava Bogu, a mir ljudem, al — moja susjeda, sirota Dorica, ona, što ju u šumi nadjosmo, sad je udovica s petero nejake djece; i nikako joj se ne da pjevati, suze joj već od jutra ne mogu sahnuti. Gospodin

[1] Za Boga i otačbinu.

Digitized by Google

kr. poreznik hoće da do konca godine namiri godišnju dužnost poreza u svom kotaru. Ta dobio je silan ferman, neopozivu zapovied! Razaslao je za to na sve strane svoje ovrhovoditelje. Što mari on, da je danas badnjak? Nema krzmanja, konac je godine na domaku, Dorica je dugovala čitavu zadnju četvrt poreza; — a — ovrhovoditelj ne zna šale, niti se brine za zakon, on joj je otjerao zadnju kravicu, tako da nema sada za božić ni kapi mlieka, da djeci speče gibanicu. A „Mileka“ je bila tako dobra, tako liepa krava! Tužna li badnjaka!

Digitized by Google

Na groblju.

Dala je prva jesenka kiša. Stari je Janko, lugar brezovički javio, da su šljuke došle, — od toga časa starac Batorić, vlastelin brezovički, ne imadjaše više mira kod kuće, i tek što se sunce opet pokazalo, pa nastali oni nježno svietli dani prve jeseni: — mi podjosmo u lov. Nisam bio doista strastven lovac, al se ipak rado svakiput pridružih, jer je napokon plandovanje po tih dragih zagorskih brdih uviek puno tolikoga čara.

Od rana jutra lovismo, — dječurlija, što nam je bila za pogoniće služila, gotovo smalaksala, nu Batorić još uviek ne htijaše prestati. — „Jedino jošte u Breziku“ — odluči već kasno poslije podne — „tamo ih mora biti na jata. Zar ne, Janko? A onda za danas kraj“!..

Da dodjemo onamo, bilo nam je ići preko seoskoga groblja. Udjosmo na razrušena, polupana vrata. Lugari i pogonići odoše napried, da se poredaju, a mi odpočinusmo. Ovako umorni povalismo se na prvu ledinu.

Svud naokolo nas javljala se već jesen; — dan, sva priroda i isto nebo — sve je to rek bi kratko disalo u sanljivom titranju njenu, spokojno se podavajući njezinu ljuljanju. Plavo nebo — za ljeta toli sjajno i modro — sad se bliedim bljeskom nježilo, po njem brodili sitni oblačci, da se tamo na sjeveru sgrnu u jednu tmastu koprenu; — zrakom tekao lagan vjetar i činio,

Digitized by Google

da se sve granje i bilje niše i da uz padajuće suho lišće jesenskim bolnim šaptom šušta i psiče. Sunce bacalo kosim pravcem svoje sjajne ne više vruće trakove, koji se u duginih bojah lomljahu na nitih i mrežah paučine, posvuda razpredene i zrakom razasute. Nedaleki gaj svojim i žutim i zelenim i crvenim i tmastim već lišćem preljubezno se u sunčanoj toj svjetlosti prelievao i sjao se ko indijski sag, — al kanda se u tom ginuću svježe zeleni takodjer izdavalo njeko bolno otimanje od težke sudbe, štono će za kratki čas sav taj trepteći živahni sviet šumski odieliti od staroga mu granja — od toga krasnoga, dobroga sunca! Napolak suhe stabljike češljuga, runjika i inoga korova ukočeno il polomljeno virile iz trave i u talašanju vjetra odavale čudan štropot, nehotice sjećajući na bajke o nemirnih kosturih. Nad praznim već poljem visoko u zraku u silnih kruzih kružio sokol, da tada u jedared lebdeći stane u svojih visinah te se za čas strjelimice otisne dolje za obiestnim mišem, koji ne sluti ništa.

Iz brda donosio vjetar miris mladoga vina, a iz tla pršio hlad jesenske vlage.

Pred nama, kraj nas i za nama grobovi, — kukavni seoski grobovi upalih humova, polupanih križeva, a zarašteni dračem. U prvi čas ne pomislismo, koli nezgodno mjesto odabrasmo počinku. Osobito za moga Batorića, sedamdesetgodišnjeg starca! Koliko križeva — posivljelih jur i na polak iztrulih, koliko humova malne već s prostom zemljom izjednačenih, — a za sve se sjećao, kad ih ubodoše, kad ih izkopaše. Sve, koji tu počivaju, poznavao je kano ljude sa svojimi radostmi i žalostmi, željami i bojazni, — sve ih je znao, dok im je srce toplo tuklo, a sad gleda, kako im iz hladnoga gniezda tako tiho i spokojno buji nizka travica, kako ih za uviek i čvrsto drži ta pregršt grudice. Pa i svi ovi poznavahu

Digitized by Google

Northwestern
University
Library

njega — al kakova! Dok mu se još oko mladenačkim žarom kriesilo, dok mu se iz grudi orila i kidala glasna, silna rieč, dok mu je tielo odavalo snagu i zdravlje. Koliko skupnih dana sprovedoše, koliko veselih časova, koliko jednih želja osjetiše, koliko — ah! — tko bi naveo sve one tisućkratne niti, koje nas iz jednoga doba sve spajaju medju sobom! I u taj čas još on jedini ovdje.

Opazio sam, da se starcu na licu odrazuje tuga. Za čas — onako više za sebe — promuca: — „Bome vidim: naskoro ću i ja; — sve sam ih malne poznavao — još mladje od mene — Bože, kad pomislim, kakovih je snažnih bilo — a gle sada". — Tada digne rukom i pokaže mi onamo u zadnji kraj, te rekne:

— Gle — tamo je moj špan Janko. Kakav je to kršan čovjek bio, nikad ne bih bio mislio, da će on prije mene. — Jednom nisam imao pandura, a desilo se, da sam morao u kongregaciju. Bez pandura, kako ćeš? E — ne bude druge: — moj Janko morao navući atilu i na glavu kalpak, pa na bok. Al da ti ga je bilo vidjeti, kakav je bio krasan! Kažem ti: gospodje u varošu gledale su za njim. Djavo si ga znao, sad nema više tako liepih momaka. Nu i koliko bijaše dobar! Nisam se trebao ni za što brinuti, sve je on bez ikakva nadzora sam ovršio. Ne bih ja ni inače mogao, tà — mene gotovo nikad ne bijaše kod kuće. A ipak bilo tada u Brezovici najprije posijano žito, moji vinogradi prvi i najbolje uredjeni, — nitko se s nama ne mogaše natjecati. Tako vjernih sluga nemamo više; — revera — čudnovato, al je tako. Kako su oni prokleti gegači u Hrvatsku nahrupili, — od onda sve na gore. Da ti samo nješto kažem o svom Janku. Jednom mi pozlilo na naglo i morao sam u noći poslati po liečnika. Za veću sigurnost — tà znaš, kako je na ladanju, i još zà onda — naložim Janku samomu, neka ide on sam, a bila je hladna

*

Digitized by Google

gadna noć, kiša curila ko iz kabla. Moga liečnika — oh, i on je već odavno mrtav — ne nadje kod kuće u Krapini, ode dakle u Stubicu, nu — ko da je nesreća htjela — ne nadje ni ondje nikoga. Moj Janko ne budi lien — ostavi kola u Stubici, jednoga konja uzjaše te preko gore ode ravno u Zagreb. Drugo jutro rano eto već doktora iz grada. Janko se nije s njim vratio, već je iz Zagreba krenuo opet u Stubicu po konje i kola i tek onda došao kući sam mokar, blatan i izmučen.

Prvo mu pitanje bilo, kako je meni? Onda tek saznadoh, da mu je kod odlazka žena ležala u porodu, a on ipak ni jedan čas nije krzmao, da izvrši moju zapovied. Moj dobri — dobri Janko! Sinovi mu ne bijahu takovi, — pa gle — i oni su već mrtvi.

— A tamo — gledaj onaj limeni križ. Ondje leži moj Štefica. Sjećaš li se njega? Ah! — odkuda — što bi! Pred Ercigonjom još bio je on ovdje župnikom. Čestita, plemenita duša, a moj iskreni prijatelj. Pravi hrvatski pop. Veseo, družtven, izobražen. Njegova je kurija bila uviek gostoljubivo otvorena, osobito je djake volio oko sebe. Bio je vrstan pjevač, ta u ono su se doba pjevale tolike ilirske pjesme.

— Dä — ovo da ti kažem. Gledaj onaj četvrti ondje grob iza Jankova. Ondje leži njeki Blaž Hrastinski, plemenitaš — armalista. Bio to imućan, čestit seljak. U njegovoj kući uviek se našlo stare kapljice, držao po četiri vola, a novaca mu nije nikad ponestalo. Jednoč sam morao u Požun na sabor, a trebao sam nješto više „dinarja“, bogme morao sam uzajmiti. Pošaljem k Blažu — baš moga Janka. — Za čas dodju oba. Blaž sa torbom! — „Koliko treba vaše gospodstvo“, — upita me nakon pozdrava. — „Čim više, tim bolje“, odvratim mu. — „Je l dosta pet stotina rajnskih?“ — te izvadi ovu svotu u škudah i cvancikah. — „Dosta“. — „Evo ih!“ — „Hvala.

Digitized by Google

— Čekaj, da ti obligaciju dadem". — „Ne — ne!" i on odjuri iz sobe. Takova su vremena bila. Al drugo ti htjedoh pripoviedati. Njekoliko godina kasnije ja sam se baš vratio iz Varaždina, odkuda li. Sav umoren legao sam odmah u krevet. Al ne mogoh usnuti. Njekakav nemir — bojazan — što li, mučilo me. Napokon zaspim, al nemirno. Sanjalo mi se, da u moju sobu dolazi Blaž Hrastinski, sav blied i drhćući, te me uzme silno moliti i zaklinjati, neka umah k njemu podjem, da mi imade nješta silno kazati, a skrajnje da je već vrieme, jer njemu da je još ove noći ostaviti sve i otići njekud daleko. Ja ko da se nisam mogao odazvati toj molbi, a on na to briznuo plakati. U to se probudim i san bijaše tako živahan, da ga se još i budan sjećah sasvim točno. Nisam doduše mnogo mario za nj, — al usnuti više ne mogoh. Drugo mi jutro rano već dojavili, da je Blaž one noći preminuo, u zadnji čas još naričući, da mene nema kod kuće, jer da bih mu ja bio imao napisati oporuku. On je naime još pred večer k meni slao, nu jer se još nisam bio vratio, kazali mu moji ljudi, da me nema kod kuće. Ovo sam medju tim tek u jutro saznao — u isti čas kada i smrt njegovu. Nije l to čudno? Pa kažu ljudi, da san laže.

Dok mi ovako u razgovoru — unidje na vrata groblja star čovjek, odjeven u dugoj crnoj surci iztrošenoj, na siedoj mu kosi bio šešir bez forme, a niz lice mu padala duga čupava brada, biela kao snieg. Prepoznasmo ga. Bio to Benko Stolniković, vlastelin kosovski. Upirući se na visoki štap — išao je težkim i sumornim korakom. Približiv se k nama, plaho nas pogleda i na licu mu se pokaže zlovolja. Batorić ga ipak ljubezno pozdravi, mahnuv prema njemu rukom i rekav:

— Zdravo, moj dragi Benjošu!

Digitized by Google

— Sluga ponizan, illustrissime — odvrati mu Stolniković, a drhćući mu glas bijaše slab — gotovo bez zvuka. Na to htjede dalje, nu Batorić ga ne pusti.

— Kako si? — Odavna se ne vidjesmo, a prvi susjedi, — s nježnim će prikorom Batorić, ustavši sa zemlje i pristupivši k došljaku.

— A znaš, illustrissime amice, — da ja od onda nikuda, — što ću?

— Moj dobri Benko — tä tomu je tako dugo — a ipak bi ti lakše bilo, da ideš medju ljude.

— Ne — ne, odrješito će Stolniković, pri tom glavom lievo i desno kimajuć i objema rukama mašući, ko da što od sebe riva.

— Al barem k meni — tä tako smo si blizu, — ne ćemo li se mi starci pohadjati, koga onda imademo? Moj Benko — gle kako ostarismo!

Dä — dä — oprosti — ja idem — sluga ponizan, illustrissime domine, — i starac se naglo okrene od nas, pa podje dalje — tamo do grobnice svoje obitelji. Vidjeli smo ga, kako je šešir s glave bacio, klekao i sklopio ruke na molitvu.

Jesenski je vjetar sveudilj duvao, a sieda kosa starčeva tako je žalobno — tako očajno lepršala u njegovih strujah.

— Oh! — stari moj Benko — prihvati za čas Batorić — velik je to nesretnik. Kaže se: svatko nosi svoje breme, al tomu je sudbina baš navalila! Pa kad se sjetim, dok smo zajedno kano jurati bili u Požunu, kakav krasan, uman mladić to bijaše. Svak je mislio, taj će od nas najdalje, — bit će najsretniji — a gle! kako mu se neizrečeno biedno razvio život. Je l tebi poznato?

— Nješto sam čuo, — al ja ga ne poznam.

Digitized by Google

— No ja ću ti pripoviedati u kratko, — tä i onako još nisu našli šljukâ, došao bi inače po nas Janko. — Batorić se opet namjesti i poče: — Stolniković bio sa mnom u Požunu zajedno jurat — najprije apud personalem regis, a poslije kod dvorskoga savjetnika hrvatskoga. Tu se upoznao sa kćerju savjetnikovom liepom Kleonom, izprosio ju, oženio se, ostavio službu i otišao u Hrvatsku, ovamo na svoje dobro u Kosovsko. Tako se razidjosmo. Za kratko sam čuo, kako je neizrečeno sretan u svom braku, da je gotovo ugrezao u posvemašnje blaženstvo, i da nikada — a mä ni k najbližim susjedom niti rodjakom ne zalazi, već neprestano čuči kod kuće sa ženom. Sviet mu se već počeo rugati, dapače zamierati mu — osobito u ona burna vremena, gdje se svatko bavio oko javnih poslova, samo on ne — baš ko da ilirci, magjaroni i švarcgelbi nisu ni na svietu. — Kleona mu rodi četvero djece. tri sina i kćerku. Možeš pomisliti njegovo blaženstvo! Jednoč dodjem k njemu u njekom znamenitu političkom poslu, da ga predobijem za se. Nadjem ga u dječijoj sobi i truda me stajalo, dok sam ga mogao na samu dobiti. Ja mu na široko i daleko raztumačim svoje stanovište, te sam bio podpuno uvjeren, da sam ga predobio; nu kad dodje, da bi mi se morao izjaviti, — uze me za ruku, odvede k djeci svojoj, pozove ženu, zagrli ju i poput pokojne Kornelije Gracchovice pokaže na suprugu i djecu, te mi rekne: „Evo ti, amice — moje politike!“ — Tako ti se bio sav dao na ljubav k djeci i ženi. Stara je „vicekomešica“ Rengjovka uviek tvrdila, da je u Stolnikovićevih previše blaženosti i sreće, a to ne može dugo potrajati. I zbilja — ovaj put je na žalost stara babetina pogodila. Kleona umre. Stolniković malo da ne poludi. Padao je u nesviest ko ženska. Nu kolika i bilo za nj golema nesreća, — gledajući svoju krasnu i zdravu dječicu, on se morao

Digitized by Google

i mogao utješiti. Oh! — kako su mu sjajne i slavne bile nade! Tri sina — tri nova pobornika za čast i slavu obitelji i domovine! Kad bi im mlada. jedra lica motrio, puna ponosa i duhovitosti, on bi sav sjao od milinja. Igrala se djeca, — on mator s njima — a poslije, kad ih je morao dati u školu — preselio se u grad, samo da je uviek uz njih. Najstarijega dao u vojnike i ko da je bio dobro pogodio: — jer jedva što mu je bilo dvadesetpet godina, — već bude majorom u banskoj granici. Jedne noći ostavi zdrav i veseo družtvo svojih oficira, drugi dan nadju ga usred polja mrtva — ubijena. Nasta velika graja, iztrage, sud. Pohvatali i graničare i Turke s one strane. Nu šta će — krivca ne nadjoše, a narod reče: „noć ga ubila!“ — Stolniković od tuge oboli. Nu jedva što je malko prizdravio, — jave mu, da mu se najmladji sin težko razbolio. Učio je prava u Pešti. Otac pohrli onakav još napolak slab onamo, nu dodje prekasno: — nadje samo mrtvo tielo. Rana, što ju je dobio u dvoboju s njekakvim oficirom, bijaše smrtna. I ko što često biva u ljudskom životu, kad koga nesreća uhvati, da ga se više ne ostavlja, tako bude i sa Stolnikovićem. Ostao mu još jedan sin. Sva ljubav, sve nade bile su mu sada u njega. Pa i bijaše prekrasan momak, uza to naobražen i uman, a osobito dobre, vesele ćudi. Kad bi došao kući — oživjela bi čitava okolica. Na nesreću zapade u Beču u družtvo mladih, obiestnih kavalira. Tu se mnogo trošilo — i znaš — ludi dječak, srameći se već od otca i želeći ga u njegovoj boli štedjeti, — učini bedastoću s njekakovom mjenicom svoga njekoga druga. Sve dodje zlosretnim slučajem prije vremena na vidjelo, — sve bude prijavljeno sudu, — i dok je otac pohrlio u Beč, da ga spase, mogao je samo u iztražnom zatvoru govoriti s njim. Stolniković samo da ne poludi.

Digitized by Google

Dječaka osude na njekoliko mjeseci tamnice. Stolniković — pa zločinac! Možeš zamisliti boli otčeve. Koje li je sjajne slike vidio u budućnosti, — a sada mu čami sin u tamnici. Pretrpljevši kaznu vrati se kući. Al kakav! Blied, obnemogao, potlačen — jednom rieči biedan. Badava mu otac oprostio, uvjeravao ga o svojoj ljubavi, — tješio, dapače tetošio kano nejako djetence, — momak se ne mogaše pomoći. Jedno ga jutro nadju prostrieljene glave — na grobnici svoje obitelji. Šta ću ti duljiti o boli i biedi Stolnikovićevoj, možeš i ovako sam pogoditi, koliko je pretrpio. I tako je ostao on sam — jedini Stolniković. Baš ko da je kakova grozna sudba na naših starih obiteljih! — Svi su se čudili, što nije poludio, ili se umorio. I jest za čudo, kako mogaše podnieti toliku nevolju, — da ga nije sasvim shrvala.

Lakoumlje mu nije pomoglo, jer sve bijaše prije nego to, nije ga spasila ni hladna duša, jer mu je srce uviek tuklo vruće i bilo puno najjačih osjećaja. Ja bih rekao, da mu je pomogla ona hrvatskomu čovjeku prirodjena filozofija, koje ne bih nazvao fatalizmom, al koja te ipak tješi: „moralo je tako biti!“ Pomogla mu možebiti i ona melankolija slovjenske duše, koja ne nazire u svietu Bog zna koje sreće. Dakako — mi Hrvati! — najviše mu pomogla ona u hrvatskoga naroda obična mukotrpnost, uciepljena stoljetnim mučeničtvom. — Odtada Stolniković živi samo za uspomenu svojih milih. Dà — zaboravio sam ti kazati, da mu je i kćerka, jedva što se udala, — umrla. — Grozna sudba, — strašna nesreća, prevelika za stotinu srdaca, a on biednik sam ju je morao oćutjeti.

Nisam znao kud kamo; ali mene ko da je bieda Stolnikovićeva sjećala moga hrvatskoga naroda! — U to došao po nas lugar. Batorić se digne — i ja za njim, al ne podjoh u šumu, nije mi se više dalo misliti na

Digitized by Google

lov. Ostanem kod groblja. Stajao sam za potrganim plotom, a tamo pred bielom mramornom grobnicom Stolnikovićeve obitelji vidio sam njega — starca, svega skučena, gdje sveudilj kleči i još uviek diže ruke k molitvi. Vidio sam, kako mu usta grozničavo dršću, a na licu mu bilo toliko bezkrajne vječne tuge — na tom starom, u taj čas toliko biednu, toliko razvoranu licu, kako još do toga časa nigdje ne vidjeh. Dugo, dugo klečao je tako ondje. Dan se već nagibao koncu, pa kolike su već godine, odkad je tako prvi put klekao!

Čitav prizor bijaše neizkazano tužan. Zlosretni starac, smrvljen od tolike boli, na okolo njega grobovi u svojoj zanemarenosti, puni tolike tužne poezije, koja tek lebdi nad takim zapuštenim seoskim grobljem. pak i ono veliko vječno pitanje, pitanje bez odgovora, koje nas na svakom groblju susreće, za tim zadnji trepteći traci sunčani, razpršeno se gubeći medju podrtimi križevi sa svom melankolijom sunca na zapadu, — i duša mi se stresla od boli. Trgnem se i odem, još jednoč se obazrev onamo k Stolnikoviću; — i baš je starac drhtavom rukom, još uviek na koljenih i razkrite glave nesigurno nastojao pričvrstiti na križ svježe spleten vienac.

Čekajući Batorića u obližnjem gajiću, — otvori mi se vidik baš na Kosovsko. Bila je to velika, zidana zgrada na dva sprata, u moćnih gospodskih formah, s dugim redom prozora, u sredini s altanom, a na kraju s verandom.

Do same je kuće vodila duga aleja starih već jablana, a pred dvorom i daleko naokolo njega stajale su visoke, silno već razgranjene platane, kesteni, katolpe, zakržljale pavlovne i osušene smokve. Po tratini i zaraslih putovih dizale divlje rastuće astre i ruže svoje povenule cvjetove, uz presahle vodomete i porušene mitologijske figure, koje su se jedva razpoznavale medju

Digitized by Google

bujnimi koprivami, češljugom, čičkom i inim korovom, što se oko kamenja i po njem stalno usadio. Na samoj je zgradi virila u doljnih stranah gola cigla, jur pobliedjela i pozelenjela, a izpod krova visjeli tek ostanci štukature. Visoki i široki prozori il bijahu sasvim bez nutarnjih dielova, il pako na jednom potrta okna a na drugom polupane žaluzije, koje gostoljubivo otvarahu put gorskomu vjetru u duge hodnike kosovskoga dvora, da po njima mete davni, davni prah. Skrajna zapuštenost — al koji je božji ne bi shvatio! — —

U to se i na zemlju spustile sjene, sav kraj sve više nestajao u mraku. Sove se počele svojim ludim na smieh nalikim uškanjem javljati. Blagi zvuk večernjega zvona zatalasao. Batorić dodje i mi odosmo. Tamo iz polja čulo se blejavo mucanje zalutala teleta, iz sela donosio vjetar žamor dječije vike i gakanje gusaka.

— Mamo, mamo — ej mamice, gdje si! — vikalo njegdje u brdu plačnim glasom diete. Sa drugoga se brda razumjelo živahno prepiranje dviju susjeda. — „Da te nečastivi odnese — Bog mi prosti — lienčino — pazi drugiput na svoje kokoši". Za tim opet: — „Mamo — mamo!", — dok se sve ne umiri i ne nastane onakova tamna, gluha, tiha noć; — sviet se umirio, pokopao za njekoliko časova barem svoje brige i trude; — nije bilo više razlike izmedju groblja i drugih kutova ljudskih!

Digitized by Google

Plemenitaši i plemići.

Sjedjeli smo u Brezovici i igrali tarok. Napolju je bilo gadno jesensko vrieme, kiša lievala kano iz kabla, svaki se kut neba začepio oblaci, a mrak se nadvukao preko svega. Nije na starom satu izbila jošte četvrta ura, kad je već morao Vanko donesti svieće. U ogromnoj peći bilo naloženo kano u vrieme oko božića. Ptičice u trećoj sobi davno su već prestale pjevati i tek nemirni na pô još divlji češljugari skaču i lupaju po šibkah kaveza, da se čuju čak ovamo k nama. Dolje iz družinske sobe čuje se veseli razgovor momaka i djevojaka, što rulje kukuruz. Pravilno ribanje klipova po ribežu zamnieva daleko po cielome domu. Neprijatnost mrkoga dana kano da se od tih sitnica života ladanjske kuće posvema gubi, — i ako ne zaviriš na prozor u vanjski sviet, ne će te ni zahvatiti tugaljiva sjeta, koja prši iz svih oblaka i ječi iz štropota, što ga pravi pljusak kiše, koja jednako pada, — i dapače kano da iz žubora kišnice sa strehe dosadno bugari. U sobi staroj prijatno je i voljko. Opažalo se to na obrazu svakoga, i tko da se čudi, što se već od deset sati prije podne uzesmo kartati?

— Tako vrieme stvoreno je za „klopicki!“ — ponavljao je svaki čas illustrissimus Batorić. Karta mu dobro padala, pa je bio izvanredno dobre volje. Svaki je čas najavio „tulitra“, — triputa je učinio „pagat ultimo“, —

Digitized by Google

jedanput ulovio Petroviću „monda“, a kod „klopickoga„ nikada da bi ma tek jedan „štih“ njemu ostao.

— Illustrissime — zao znak, — ne vriediš više mnogo kod djevojaka! — bockao ga Ercigonja.

— Istina — ali znaš, kako Marcial kaže: Fortiter ille facit, qui miser esse potest![1] — Kad me one ne će, tješim se, što me karta voli. —

Uz igru nismo zaboravili na čašu. Lacica, koji se nije kartao, morao je imati brigu, da ni za čas ne ožednimo. Kuntek se nije nikada igrao, jer mu je žena njegova strogo zabranila dotaknuti se ma kakih karata. Mirio je srce zato vinom.

— Vino pijem — pak mi barem koja korist od toga. Moja stara veli: „Bolje je osam dana zasebice piti, nego li se osam časaka kartati“. Mà koliko se opio — ne košta to ništa, a u karti — vrag je karta — možeš i kobilu i kuću i ženu izgubiti, — tako je govorio Lacica, kad bi ga nagovarali, da prekrši domaću zapovied. U istinu pak gotovo mu sievale oči od želje, da se smije igrati. U potaji je dapače segnuo za kartom i kod zaključanih vrata općinske pisarne igrao se s pisarom „duraka“. Ali ne — za novce! Dok mu žena nije ušla ovome griehu u trag, igrali bi za lješnjake, za duhan il za orahe; — kad se je pako dogodila nesreća, te je ona doznala za prekršaj Lacicin, onda su se igrali tako, da je dobitnik protivnika čvrknuo po nosu. Često je nos Lacicin — po sebi već dobrano omašan — bio nabreknuo, da je bio pravi pokor gledati ga. Nu — glavno je ipak postigao. Kartao se, a nije trebao novaca imati. Batorić je tvrdio, da Lacica mora svakiput, kada kući dodje, sve džepove pokazati, da žena vidi, je l što izgubio; — Ercigonja je ovo poricao i uvjeravao, da gospodji Bibijani

[1] Hrabro se vlada onaj, tko može podnositi biedu.

Digitized by Google

ne treba take manipulacije, jer ona u obće ne dozvoljuje, da Kuntek ikada mà i novčić samo kod sebe nosi, te da seljaci pristojbe za pisane molbenice ne plaćaju Kunteku u ruku nego gospodji Bibijani, kod česa si Lacica koji put, ako je zgode, tako pomogne, da seljak pred Bibijanom mora dužnost svoju naznačiti u manjem iznosu, a onda preostalu razliku uručiti Kunteku. Svakiput mu nije pošlo za rukom, jer je gospodja Bibijana znala iznose pristojbâ.

— Što samo 1 fr. 80 n. za taku molbenicu! Ako su gospodin „notarijuš" poludili — nisam ja. Tko će ti za taj novac toliku molbenicu napisati? To košta dva forinta, — ja drugčije ne ću! — a seljak platio, kako je gospodja Bibijana rekla i poslije se izpričao Kunteku, što mu ne može dati dvadeset novčića.

— Gospodja su uzeli sve! — a Lacica plašljivo zamahao objema rukama, neka za Boga ne govori dalje.

I taj put dražili Lacicu s timi pričicami, nu on se tek dobrodušno il glupo smijao. Kano naš „magister pincernarum"[1] prečesto je praznio čašu za čašom, pa nije imao posvema jezika u vlasti. Da nije toga bilo, nebi ostao dužan. Na jeziku bio silan junak mejdandžija i nije mu brzo bilo ravna naći. Njeki je zlobnik izmislio, da je Lacica osmo čudo u svietu. „Nema inače pameti ni za pedalj, — a jezik mu je dug — ah šta je to — ko rep u krave, — nego dug mu je ko put u Zagreb — i zna mljeti njime, — da je gotovo čudo!"

Istom kad je Petrović nješto kazao, onda je Lacica stao zanovietati o pokojnoj Letovanićki, punici sudčevoj, koja ga je jednoč ravno iz sudnice odvukla kući i stavila klečati na kukuruzno zrnje.

---

[1] pivničar.

Digitized by Google

— Takova šta nije meni moja žena jošte učinila! — i mali okrugli starčić uzeo vatreno uzvisivati svoju ženu.

— Što — tko da se usudi? — ja bih bio, — ah — što — ništa ne bih bio. Propio bih se ili sve zakartao, da nije moje gospodje, — Bog joj pomilovao danas sutra dušu. Istina — oštra je, — bome jako oštra, — ali tko da bude danas drugojačiji? Pak — tko mi može što? Moj i moje gospodje Blatni Jarak, — tek krpica zemlje, — preskočio bi od jednog do drugog kraja, — a gle — što ona sve ne uradi! Ni ti, spectabilis, — ni illustrissimus — niti magnificus dominus — a bome ni Jankica — ni jedan ne možete pokazati, da imadete ljetos take pšenice kano ona. A tako sve! Gdje je najbolja šunka, — gdje najbolje vino, — koja gospodja boljih paprenjaka pravi? Illustrissimus će mi oprostiti, ne ću da se oholim, — nije moja zasluga, — sve to ona — sirotica stara, — pa glete — i ovaj moj kaput — i ove hlače — sve je to ona skrojila i sašila. — Kuntek čisto gizdavo pokazivaše na svoju odjeću i ja pogledam taj kaput od siva sukna, više nalik vreći nego li odjeći, — pogledam na svagdje jednako široke hlače, još uviek prekratke za izvanredno kratke krakove Lacice, — i ja sam se divio štedljivosti gospodje Bibijane, nu nisam se mogao diviti krojačkoj umjeći dobre žene. Nu — inače je sve bilo istina, štogod je Lacica u njenu hvalu rekao. Bila je svakako izvanredna žena i Batorić je u njoj uviek gledao prototip stare Hrvatice. Istina — stroga je bila naprema Lacici, da je čovjeku koji put od strave i čuda kosa u zrak poletjela, — ali njemu to nije škodilo nit se žalostio poradi toga i ne da se tajiti, da je sve, što je Lacica bio i mogao biti, bio jedino zaslugom gospodje Bibijane, njekoliko godina od njega starije. Kad su se upoznali prije trideset i toliko godina, bio

Digitized by Google

je Lacica baš nakanio, da udje u samostan kano laik. Od kuće bijaše posve siromašan, a u školah, — ah — još pod stare dane ježila mu se koža, kad se spominjao mukâ svojih na školskih klupah. Uzpevši se nakon mnogih godina tek u „gramatiku“, ugreznuo je ovdje tako čvrsto, te nikud nikamo više. Najposlije uvidi jalov trud, — dvadesetu već prevalio, — što će dakle — ajde u fratrove. Znao je, da se ondje dobro jede i pije; — kud ćeš više? Nu tu se sudbina umieša u osobi vremešne i plemenito rodjene gospodične Bibijane Herendićeve, zemaljske gospodinje Blatnoga Jarka, imanja od kakih šestdeset jutara „alodijalne“ zemlje i od tri kmetska selišta. Njoj se „mladi, ko puh široki i ugojeni gospodin dijak“ veoma svidjao, njemu pak nije smetalo, da je gospodična silno suha i posve žuta u licu. I oni se uzeli. Prvo vrieme braka malo te nije Lacica požalio, što ne podje u fratrove, ali se najzad priučio na nješto silovite izjave gospodje Bibijane, jer je morao priznati, da se u Blatnom Jarku osobito dobro jede. Gospodja bo Bibijana od roditelja još svojih bješe naučila misliti, da je dobar — mastan — omašan zalogaj ono, po čemu jedinome možeš suditi, kaka je koja kuća. Nije ona pitala, jesu li Nakovići il Takovići učeni, pravedni, blagi, istiniti. Njezino je prvo i glavno pitanje bilo, peče l se u njih biel čestit kruh, i je li pečenje dosta obliveno mašću Zato joj nisu ni u čemu bili strani doseljenici tako zazorni, kao u tome, što je od svih strana čula, da im je kruh iz miešana brašna a pečenke gotovo ne imaju ni za uzkrs. Pa kada je vidjela takovu „Kranjicu“ u francuzkom šeširu i u modnoj suknji, onda je prezirno ramenima maknula i rekla: — „Koči se, a znam, da je gladna. Ja se zadovoljavam poculicom i maramom, — suknja mi je pamučna i bez tih svakojakih pantljika, — al zato mi je želudac pun!“ — Nu nije ona zato raztrošna

Digitized by Google

bila u jelu. U kući se svakog posla sama prihvatala, sve je išlo kroz njene ruke, pa je s toga kuća svega imala. Odgojila uviek toliko purana, pilića, gusaka, krmaka, da nije diljem ciele godine trebala pitati za mesara; — u vrtu bilo svega, što samo ljudsko srce može poželjeti. Za sve to nije trebalo segnuti u džep po novce, zašto dakle da si ne priušti? Drugčije bilo sa potrebami, koje su se morale iz dućana nabavljati. Tu je štedjela, da je gotovo kojiput izgledalo, kano da škrtari. Tako riže nije bilo u njenoj kući nikada, — a mjesto toga rabila joj hajdinska il jačmena kaša, — a i bez sladora rado se pomagala medom

Kad bi na Ladislavovo il u vrieme božića bili gosti u Blatnom Jarku, onda bi objed trajao točno od dvanajst do sedam sati na večer i stol bi se upravo sagibao od množine jela, — samih domaćih jela, nu — da ponudi i crne kave, to je uviek bilo velike borbe u njenoj duši, pa je rado tako udesila, da je prošlo i bez toga. Isto opet kod večere, koja je počimala umah poslije objeda točno u sedam, — nije nikako mogla, da se odluči za drugo svjetlo nego li za lojanice. Dakako — pečenja je i kolača bilo opet sila božja.

Nije se samo u tome držala načela svoga, nego u svemu. Težakom bi davala rado pečenu gusku il purana, i izpekla za njih čitavu košaru gibanica, nu da im nadnicu mà i za jedan novčić povisi, na to se nikako nije dala skloniti, makar kolika bila navala posla. Dok je još postojalo stanje, da se je seljak smio prepustiti svojoj ćudi te je volio dobar zalogaj nego veći iznos zasluge novčane, — dotle je Bibijani bilo dobro, dapače je k njoj najviše ljudi hrlilo, — nu poslije se promienile stvari, pak je posao čisto zaostao. I još bi bilo gore, da joj nisu ljudi izvanredno privrženi bili. U cieloj okolici svak ju je volio. Vlastelinke istina — osobito

Digitized by Google

mladje — gledale su s njekim sažaljenjem na nju, i rado su joj prišivale pridjevke, koji su izricali jednostavnost Bibijaninu. Nu Bibijana nije običavala nikuda izlaziti iz Blatnoga Jarka, pa joj nije smetalo mnienje njezinih plemenitih i neplemenitih susjeda. Djece joj dobri Bog nije dao. — „Ah — kako bi, — kasno sam posla zamuž!“ — tumačila si je sama svoju zlu sreću, a da to barem njekako nadomjesti, uzimala bi u dvorac svoj po jednu il dvie curice od svoga roda, susjednih seljačkih plemića, — i odgajala djecu. Njekoliko je djevojaka izudala tako. Isto je tako u vrieme školskih praznika bilo uviek u dvoru po njekoliko djaka. Gostila ih je i gojila, da su se mladi ljudi očevidno razširili već u osam dana. Najbolje je bilo „crnoškolcem“. Kano buduće svećenike po sebi ih je već štovala a povrh toga i žalila ih. Mislila je naime, da ovi „bogčeci“ u crnoj školi ne rade drugo, nego se u postu vježbaju.

Taka je bila gospodja Bibijana, taj strah i trepet našemu Lacici, koji slaveći ju večeras nije dotle prestao, dok nije Batorić časkom pustio karte i izrekao posebnu zdravicu u čast: „drage susjede Bibice“.

Lacica u zanosu poljubio starca u ruku, i u znak hvale izpraznio pune dvie čaše. Kod toga oblile ga suze. Dakako — čovjek nije mogao pravo prosuditi ovih suza, jer je Lacica, čim bi malo više pio, imao navadu il organičku pogrješku, te je jednako kihao i na sve odgovarao plačnim glasom.

Kad se Lacica zahvalio, htjede Batorić odmah nastaviti kartanje, ali u to unidje u sobu stari Vanko i javi, da je došao njekaki gospodski kočijaš dolje s ceste i moli, neka mu se posudi kotač, jer se na kočiji njegova gospodina polupao točak.

— A kaki gospodin?

Digitized by Google

— Ne znam — valjda njekaki iz varoša. Možda kaki žid il fiškal (odvjetnik).

— Pa što ne dodje gore? Po takoj kiši ostaje na cesti — u tome blatu — a pred nosom mu gospodski dvor! Kaki je to gospodin, koji ne zna, da u takoj neprilici potraži pošten krov. Reci momku, neka gospodin gore dodje; — kud će na cesti biti, dok se priredi kočija!

Vanko se okrene i nezadovoljno slegne ramenima. Varoške gospode naime nije volio. — „Gizdavi su ko prava rodjena gospoda, — a ono — što su? Ah — da je kralj ostavio našoj gospodi pravice — ne bi se ovi nacifranci toliko šepirili!“ — znao je često starac kazati.

Za dobra pol sata dovukla se pred dvor kola. Iz triema se čulo za čas, da strani gosti traže, neka im se donesu kefe i krpe.

Medju tim stupi unutra u sobu Vanko. Iz daleka je pružao prema Batoriću dvie posjetnice. Držao ih je tako, te je očito bilo, da ne vjeruje tim papirom i da ih se boji.

— Što je to? — upita u čudu illustrissimus.

— Ne znam ja. Dala mi stranjska gospoda, da to predam.

— Pa što žele?

— Ne znam; — rekoše, da mole, bi li smjeli pred Njihovo gospodstvo. Ne znam ja, što hoće.

— Pa zar nisu to ona gospoda s polupanom kočijom?

— Mà jesu.

— E pa što im nisi kazao, da ih čekam! Imao si ih odmah gore dovesti.

— Htio sam, ali gospoda ne htjedoše. Tisnuli mi ove papire u ruku i turnuli me napried. Šta ja znam, — mislio sam — možda su od suda, il od egžekucije.

— Ludo! Skoči dolje, pa dovedi gospodu. — Eto — taka su vremena! Sve svečano, ko da sam ja kaka

*

Digitized by Google

ekscelencija. Al daj — Vladimire — pročitaj — ja ne vidim pravo.

Uzmem posjetnice u ruke i pročitam glasno.

Prva je glasila: Feri pl. Czopakovich de Hum, a druga: Zdenko Fučak pl. Gèrbenjski. Na objema posjetnicama zapremili čitav jedan ugao silno ogromni grbovi. Copakovića grb imao u polju s riekom dva carinarska stupa i lanac, a kod Fučka su bili u jednom polju kebri, a u drugom vrčevi.

— Feri Copaković — a to je sin mojega štovanoga Mukića Copakovića — baš mi je drago — a ovaj drugi — ne znam pravo — Fučak — Fučak — tko bi to mogao biti?

— A mà ja znam — odvrati magnificus Radičević — to je valjda sin špitalskoga direktora Fučka — dà, dà — dobio je taj nedavno plemstvo.

U to se vrata otvore i u sobu stupe dva elegantna, po najnovijoj modi odjevena gospodina. Odmah se zrak izpunio finim mirisom, koji je silno strujio od obojice. Manji od njih — u svietlom englezkom kaputu izkukana uzorka i u pantalonih iste boje, a neobične kratkoće — više je skočio nego li pristupio k Batoriću i iz daleka još pružio čitavu ruku uz duboki naklon, i rezkim na nos vučenim izgovorom pozdravio starca.

— Servus humillimus, illustrissime domine — alazatoš solgaja — poznajete li me? Ja sam Copaković.

— O živio — vivat amice! Zar ne, moj mali njekoč Ferica? E to je divno — baš mi je drago, da vas vidim! — i starac veselo skoči sa stolca i poljubi došljaka dva tri puta, koji kano da se presenetio s tih poljubaca.

Onaj drugi bio nizak mlad čovjek, čvrste buržoaske pasmine, dobro ugojene i čisto držane. Nu svečano dugo lice s carskom bradom bijaše krivo, da se čovjek morao čuditi, kako to čeljade može na sebe navući drugo što

Digitized by Google

nego li crni svečani frak. On se i svečano poklonio Batoriću.

— Zar ne, — imam čast s presvietlim gospodinom kuće domaćinom? Feri, ti si zaboravio....! Dozvoli mi Presvietlost Vaša, da se predstavim. Ja sam kr. sudbeni tajnik Fučak pl. Gèrbenjski.

— Drago mi je! Izvolite, gospodo, sjesti. Daj Feri — ti ćeš dopustiti, da te ne nazivam gospodinom pa i ti ne smiješ da mi govoriš vi. Mi smo — stari znanci — barem ja i tvoj otac. Dakle daj ruku!

— Zahvaljujem — za mene osobita čast. Tako i u Magjarskoj čim sam rekao, da sam plemić, odmah mi je svaki plemić ponudio, da jedan drugomu kažemo ti. —

Došljaci se smjeste a kartanje je prestalo. Za prvih časova bilo je u družtvu njekako tiesno i nesigurno. Jedini je Feri bio posve miran. Naše družtvo ko da se je uzplahirilo. Ona dva elegantna fina gospodina, od kojih se udilj lievao čudni miris kano u damâ, čisto da su plašili naše stare plemenitaše u otrcanih kaputih, s kojih je strujio vonj vlažne zemlje, mlada vina a bome i štale.

Nastala šutnja. Feri ju prvi prekine, nakon što se razgledao po sobi i tobože pozorno motrio obiteljske portrete.

— Kako je to divno — khm — rekne pokazujući po sobi i uloviv se poslije svake rieči sa dva prsta za nos, — sve je uzalud — khm — mi iz starih familija — khm — istom u takoj staroj plemićkoj kući dišemo pravi zrak, — odmah osjeća čovjek — khm — da se nalazi — khm — u sigurnom domaćem gniezdu. — Ovo je bilo rečeno kano u zanosu, a ipak sve mi se činilo, ko da se čuva, da mu se modni fini kaput ne približi suviše blizu starih kožnatih stolaca, na koje je njekoliko puti pogledao najprvo u čudu a za tim naduvajući

Digitized by Google

nosnice prezirno se od njih odvraćao. I zbilja nije dugo trajalo a Feri počeo pripoviedati, da je ovih dana bio kod grofa Nikerla L . . i vidio tamo pokućstvo, od kojega ni u kraljevskom dvoru nema ljepšega.

— Ja sam s Nikerlom veoma intiman, — govorimo si ti, — umiešao je tri puta u svoje pripoviedanje.

Feri bio nizka tiela i sitna struka. Glava mu je bila tubasta oblika u tjemenu, nizko čelo jednako se mrštilo, velike oči, — onake, što ih je blagopokojni Homer volujskima nazvao, — silile se vječito na strog i ohol pogled, — a najznamenitiji bili u licu brkovi, koji su kano dvie oštre četke stršili u vis, kamo je gledao i nos, krupan, kratak nos, za koji nisi mogao vjerovati, da mu na kiši nebi kišne kapi curile u nosnice.

U nošnji svojoj, u svom kroz nos govoru, — u svemu bio je kopija poznatoga tad jednoga mogućnika — aristokrata. Mnogi čas — trebao sam tek oči zatvoriti, — i meni se činilo, ko da slušam istoga gospodina. I taj vječiti „khm“, kojim prekidaše svoje rieči, — i ovo hvatanje nosa sa dva prsta, — i malo ne svaka rečenica, — sve je to bilo uzeto od rečenoga mogućnika.

Gospodin kr. sudbeni tajnik Zdenko Fučak pl. Gèrbenjski jednako se kočio i pružao u svečanom držanju. Sjedio tu kano pred fotografom, i kano naslonjen na spravu za ravno držanje. Govorio nije ništa, tek udilj gladio svoju carsku bradu. Samo jedan čas upotrebio je zgodu, kad se Batorić udaljio, te zapitao poluglasno Copakovića, u kojoj je „dietenklasi“ Batorić. Na prisutne plemenitaše u dugih neliepih kaputih gledao je s istim zadivljenjem i nerazumievanjem, kano da je u kakovu muzeju, gdje mu čuvar pokazuje antediluvialne organičke stvorove. Lacica sa svojim kaputom po gotovo ga natjerao u čudo, što je već čisto naličilo nesviesti.

Digitized by Google

Malo po malo oživjelo družtvo. Moji stari plemenitaši došli ponjekle k sebi, a moderna dva plemenita gospodina napokon se prestali diviti. Batorić je u svojoj prirodjenoj ljubežljivosti i nehinjenoj veselosti izravnao ponješto disharmoniju.

Copakovića njekoliko puta upita za otca mu, za zdravlje starca i kako mu starost prija. Feri tek u kratko baci njekoliko rieči „o starom“; malo da nije kazao, da ne voli o tom razgovarati, — tako mu je govor glasio, tako mu nemarno izgledalo kod toga lice.

Batorić uzme ipak pripoviedati njekoje vesele zgode iz zajedničkoga njihova mladovanja.

— He — he — njekoč! — prekine ga Feri, — vi ste još znali, da ste mladi. Ali danas! — Mi moramo da sve sile napregnemo, — osobito mi iz odličnih starih familija. Težko je za nas. Homines novi[1] preotimlju strašan mah. Skrajnje je vrieme, da aristokracija nješto učini, — jer nama pripada odlično mjesto, — inače propadosmo.

— Istina — aristokracija jenja. Ali molim te — aristokracija je kod nas od njekada bila taka, — no mi plemići morali bi se pridignuti, — odvrati Batorić.

— Dopusti mi — illustrissime domine — khm — ja i plemstvo brojim — khm — k aristokraciji! — važno i dosto anstveno rekne Feri, kod toga dva puta redom pogladiv si nos i glavu spustiv k prsima.

— Dakako — dakako — povladi mu Zdenko.

— „Noblesse oblige“, — geslo je i princa i zadnjega — khm — plemića, reče još Feri.

— E — može biti, da imadeš ti pravo. Ja ne znam, kako vi mladi danas. Tempora mutantur,[2] — ali — za moje vrieme — niti je tko plemiće niti su se sami dr-

[1] Novajlije.
[2] Vremena se mienjaju.

Digitized by Google

žali za aristokrate, — što više — mi smo se ponosili time. Moja je obitelj stara kano baš malo koja grofovska u zemlji, — ali opet — nije nijednome Batoriću nikada palo na um, da se broji medju aristokrate. A tako svi plemići, pa nisu istom onako i u ludo stvorili zaključak, da se aristokracija ne smije redovito u županijske službe i časti birati. Takovi smo mi — njegdašnji plemenitaši bili. Al ti si — mlad — ti ne znaš — tko bi ti bio rekao!

— Danas je drugčije — javi se Radičević; — molim` te — ilustrissime — kad je tko prije pisao pred prezime „plemeniti“? — Tà — kad sam rekao, da sam Radičević, — svatko je znao, tko sam i što sam.

Starac je to govorio žestoko, i bilo je očito, da želi bocnuti mladu gospodu, jer on u obće nije volio mladjih ljudi a istom tako sigurnih i samosvjestnih velikana.

— Poštenja mi, nikada nisam još napisao, da sam pl. Kuntek de Szent Pal, — umieša se Lacica, koji je težko već sobom vladao, tako su ga ljutili začudjeni Fučkovi pogledi na njegov kaput.

— Pa tako i valja — rekne Petrović, koji nije bio plemić donacionalista nego jednostavni armalista bez predikata, — jer „plemeniti“ nije naslov kano što je barun, grof, knez, pa se s toga nema niti pred ime stavljati. To je jedna od bitnih razlika izmedju višega i nižega plemstva, te se i prvo i zove u kodeksih plemstvo s naslovom, a drugo plemstvo bez naslova. A isto je s predikati.

Copaković i Fučak gledahu sada na te ljude u većem čudu, nego li da su ih vidjeli gdje na glavi skaču. Nisu oni niti mogli poznavati nazore plemenitaša, — ali — oni misliše, da ovi ladanjski Abderićani stoje na kri-

Digitized by Google

vome stanovištu. Copaković je počeo i tako njekako plesti a Fučak najposlije rekne:

— Ja mislim, da bi čovjek lojalnost svoju prema kruni povriedio, ako se ne bi svakom prilikom okitio odlikovanjem, koje je uzvišena otčinska milost posvećene osobe cara i kralja podielila rodu i imenu njegovu. Svakako bi u tome bilo — kako su naši djedovi kazali, — dà — bilo bi nješto jakobinskoga.

Sad je bio red na plemenitaših, da se čude. Nije nijedan od njih ovoga pravo razumio. Isti Batorić nije posvema shvatao, jer je bio iz svoga doba naučen sasvim inače shvatati lojalnost. — „Gdje do biesa taj sve ne traži znakove lojalnosti!“ — mrmljao je starac, njegdašnji dostojanstvenik, dvoranin ali i „varmedjijaš“, koji je instinktivno znao lučiti granice lojalnosti i nelojalnosti, pa se nije igrao tom rieči kano ovi moderni vitezovi. Lacica pako razvalio oči, kao možda nikada još. — „Što će — per amorem dei — s lojem i sv. Jakobom?“ — šapnuo prema podjašpristu Ercigonji.

Copaković medju tim jednako nastavljao i hvalio se, da je doista liberalan, ali da do svoga plemstva mnogo drži.

— Trebalo bi energično postupati proti svim nazorom, koji podkapaju stare uredbe, — upravo željeznom rukom smrviti sve, što je protivno! — malo ne vičući govorio taj čudnovati liberalac i groznimi pogledi progonio Petrovića i Ercigonju, — da najposlije padne u elegični ton, spominjući, kako mu srce raste, kad pomisli na stoljetne zasluge svoje „familije“ i da često po više sati stoji pred portreti svojih djedova.

Svi ga u čudu gledahu. Batorić jedva da je ostao miran na svom stolcu, ali ipak ne odvrati nitko ništa. Na starih licih plemenitaša zalila se njeka rumen i oči im zastidjeno ili zbunjeno poniknule k podu.

Digitized by Google

Svi smo naime znali, da ota hvaljena stoljetna starina Copakovićeva plemstva ne siže daleko, i da su gotovo svi ovi starci poznavali Copakoviće jošte kano neplemiće, i da je djedu Ferijevu podieljeno plemstvo bez ikakih zasluga. Bio mu djed činovnik kod tridesetnice i tu si je prigospodario nješto imetka. U ono pak vrieme odredila državna komora, da se razprodadu njekoja državna dobra, a da se nadje laglje kupaca, bilo je uz to naredjeno, da svatko, koji kupi mà i pedalj zemlje, dobije nasliedno plemstvo s predikatom u formi kraljevske donacije. Tako i stari Copaković kupio komad jedne livade, kojoj je ime bilo Hum — odtale Czopakovichi de Hum. Zato se i starci toliko presenetili, kad im je Feri spomenuo starinu svoga plemstva i dapače počeo pripoviedati, da je grad Hum u Posavini bio njekoč dominium „Czopakovich-ijanski".

Istom kad je Feri opet počeo o portretih svoje obitelji, prekine ga Lacica i rekne dosta glasno: — A gdje ste, molim vas, kupili te portrete?

Feri učini kano da ga nije čuo, što mu je tim laglje pošlo za rukom, jer je upravo Fučak stao pripoviedati o svojoj obitelji. On Lacice nije čuo, jer za njega je bio prostor, što ga je široki objem Laličina tiela zauzimao, naprosto — prazan zrak. Tà — u takome kaputu čovjek!

— Mi smo doista istom nedavno dobili iznova plemstvo — počeo je Zdenko, nu odavno smo plemići; — moj je otac zapustio njegda u ilirsko doba, — ali još moj djed bio je vlastelin u Gèrbenju.

— Poznavao sam vašega djeda — bio je grofovski kasnar „u Gèrbenju"; — mnogu smo čašicu skupa izpraznili, — prekine ga Ercigonja, sileći se, da mu obraz nedužno izgleda.

Digitized by Google

Fučak se u prvi mah uzbuni, nu snadje se brzo i izpravi se, da je drugo njeko dobro bilo njihovo. Batorić je sada pokušao, da skrene razgovor na što drugo i pomagao si sredstvom, kojim si on i drugovi njegovi još svaki put pomogli. Uzme čašu u ruke.

— Pustimo to — gospodo. Znate, kako je stari Rimljanin Horac pjevao: Narratur et prisci Catonis saepe mero caluisse virtus![1] — Zašto dakle, da se mi drugčije vladamo? Pozdravljam gospodu!

Sad se stvar uredi. Mlada gospoda nisu doista bili dorasli staroj gospodi, nu ipak — vino je učinilo svoje. I nije dugo potrajalo vrieme, te je Fučak odkopčio kaput i prsluk a Feri je odavna već sjedio tako, da je malo falilo te bi mu noge bile na stolu. Nije dakako zaboravio dometnuti, da je u barona F—a, običaj — noge uviek na stolu držati, — „kad smo ovako „entre nous" kod crne kave i likera!"

Zapušiv pravu havanku, kod toga ostaviv na stolu elegantni smotnjak s grofovskom krunom i s inicijali svoga originala — mogućnika, — stao je Feri razvijati svoja politička načela. Naravno, da su bila načela opet originalna. — Mrzio je „narodnjake", a upravo s entuzijazmom slavio protivnike narodnjakâ. Ercigonja ga sjeti, da je prije malo vremena još pjevao ilirske pjesme, nu on se tek prezirno nasmije. Tà — nakanio je, da bude „aristokratičan", a s tim pojmom spajao je potrebu, da se i u politici pokloni načelom Daniela Josipovića. Koji ga dobro poznavahu, tumačili su na taj način njegovo uvjerenje. Dok je slavio staru „konštituciju" i uzvisivao magjarski narod, koji je stavljao na čelo svim narodom staroga i novoga svieta i vieka, — povladjivali mu Batorić i Radičević. Tà i oni su ljubili slobo-

[1] Pripovieda se, da se i starcu Katonu često duša ogrijala vinom.

Digitized by Google

doumno svoje doba, koje nije još poznavalo državnih odvjetnika i više državne policije sa posebnimi tajnimi odsjeci, i ljubili su Magjare, koji su još uviek znali pokazati, da im je ljubav k domovini i k svojoj slobodi — prvi zakon moralni i etični. Batorić u silnom zanosu digne čašu i nazdravi „vitežkomu magjarskomu narodu, našoj osamstogodišnjoj ustavnoj braći!“

Feriju se nadimale grudi od ponosa. Nu sad je narodnjak Ercigonja počeo nješto zanovietati. Ovo razpali Ferija i on se bezobzirno svali na podjašpriša. Što ga brige, da je malo prije slavio staru konštituciju, on se sada stao groziti sa svimi sredstvi najabsolutističnije vlade i u svom gnievu zašao tako daleko, da je pravom mržnjom govorio o svem, što je hrvatsko. Na vrhuncu svoga plemenitoga gnieva izlane dapače, da on ne pozna domovine svoje dalje nego što sižu medje županije varaždinske, zagrebačke i križevačke.

— Dalmatinci i Graničari i Primorci za mene su isto, što i Hotentoti! — dovrši u patosu. Tu mu se Batorić suprotnuo, a Ercigonja i Petrović istom što nisu pobjesnili.

Bila bi nastala dugotrajna pravda, da nije u taj čas došao u sobu novi gost.

— Ljubim ruku, illustrissime domine. sluga najponizniji, domine magnifice, — dobar večer gospodo — sluga ponizan! — izgovorio je došljak hrapavim tako zvanim vinskim glasom. I čitav je naličio vinskomu lagvu. Malen — okrugao — valjao se napried baš ko bačva. Glava mu bila omašna, — lice crveno i naduveno, — očice se gubile u nabuhlim vedjama, a duga tamnosmedja kosa i isto tako brada razkuštrano i neuredno stršile na sve strane.

— Zdravo Hijacinte! Živ mi bio! Odkale ti — revera — prije bi se nadao — ne znam komu — baš

Digitized by Google

me veseli, — nisam te vidio sto vlaških godina, — pozdravi illustrissimus došljaka.

— Tražim spectabilisa — dogodila se u mojoj kući mala nezgoda. Što ću — pošao sam dakle ovamo, kad ga kod kuće ne nadjoh.

— Pa što je? — upita ga Petrović.

— Čekaj — čekaj — sve ću ti kazati. Ali prije — ti ćeš illustrissime dopustiti — baš sam potreban čaše vina, — čovjek ožedni.

Lacica se požuri i napuni ogromnu čašu vodom, nu došljak ga omjeri od pete do glave i uzme patetično škandirati: —

Vina bibunt homines, animalia caetera fontes.

Absit ab humano gutture potus aquae.[1]

Tepče — vina mi daj — ja ću na zdravlje tvoje, illustrissime! — okrene se k Batoriću.

Svi se pridružimo osim Ferija i Zdenka. Oni najprije u čudu gledahu pridošlicu. Nisu ga poznavali, niti im se sada predstavio pa su se pričinjali, ko da ga ne vide.

— Dakle što ćeš, Cintek? — upita ga Petrović! — Ili hoćeš, da idemo u pokrajnu sobu.

— Ah — zašto! Evo — što je. Mogu čuti sva gospoda. Moj sin — zaljubio se u Justiku Bunčićevu. I ona ga voli, — pak i mi se stari ne protivimo ženitbi. Ferenc dapače jedva čeka i veli, da je uviek mislio za svoje diete na moga Slaveka. Nu mladi su još. Njoj jedva šestnajst — a njemu devetnajst. Neka dakle čekaju. I ovih dana došla Justika k nama u Frfuljevac, da pomaže mojoj staroj u kuhinji; — imali smo goste. Oh — Lacica, da si bio s nama! Al — da nastavim. Slušaj dakle, spectabilis: — ja ću „sine ira et

[1] Vino piju ljudi, ostali stvorovi vodu; na stran voda od čovječjeg grla.

Digitized by Google

studio“[1] pripoviedati onako, kako se zbilo. Dakako — i moj Slavek s nama pio — pa se razveselio — a zaljubljen je i skočila krv u glavu, — pak je dječko valjda nješto prevatreno htio izkazati svoju ljubav Justiki — a ona bila u kuhinji, — i tu se šalili, — i nesrećom imala je kuhinjski nož u ruci — i sad ne znam kako — u jedared je poletio nož za Slavekom i nesrećom se ubo u ledja. Slučajno se dogodilo sve. Morao sam drugi dan po doktora, jer je Slavku pozlilo. A taj dodje — i reče, da će Slavko najmanje četiri nedjelje dana ostati u krevetu. Uzme nješto brbljati o težkoj ozledi — o kriminalu, — i da mora po njekakoj svojoj naredbi sve prijaviti sudu. Pomisli — ta ludost! Ja — oštećeni ne tražim suda — pa će on! Tà — stari Ferenc poludio bi, — a i djevojka — tamo valjda da pred sudom stoji, — ne može joj ništa biti, — toliko i ja još razumijem iz „juša“, — ali — vrag je danas — zatvorili bi ju barem u iztrazi, — a to bi ju ubilo. Došao sam te dakle moliti, da ti urediš stvar. Napokon — Justika je plemenitašica, — pak tamo da ju vucare — a ne tražim ja.

— Sve će se to urediti, — govorit ću ja s doktorom, — a predizvidi i onako idu najprije kroz naš sud. Rad toga nisi trebao po tom vremenu iz tvoga klanca.

— A — živio spectabilis, — samo da i ti tako misliš.

— Gospodine sudče — dozvolite mi — ja vas ne shvatam! — javi se u to Zdenko. — Tu se radi o eklatantnom slučaju težke ozlede, — a molim vas — danas nisu više vremena, da se što zabašuri. Taj slučaj

[1] Nepristrano.

Digitized by Google

progoni se ureda radi, tu se ne obazire, da li oštećenik traži progon il ne.

— Ali molim vas! — Ja sam stari praktik, — i život me je naučio, da kano sudac ne smijem biti samo sliepi paragraf nego i čovjek s razborom, koji prosudjuje, je li od nužde, da se zakon izvršuje. U ovome slučaju ja te nužde ne nalazim, — pa ću tako i raditi.

— Fiat justitia — pereat mundus![1] — umieša se Copaković.

— Al ona je plemenitašica! — vikaše Hijacint.

— Ne — što je plemenitašica, — rekne Batorić, — ali ona nije ništa kriva, i svaki će ju sud odriešiti.

— Dà — nu jedini sud ovlašten je ovo izreći, — a dok on ne reče svoju, dotle stoji pod sumnjom, da je kriva, — odvrati Zdenko.

— Dakle — samo radi ove formalne potrebe neka se na kocku stavi duševni mir čitave jedne obitelji, dapače život i budućnost jedne osobe, koja je dobra i čestita. Ja tako ne bih radio! Ne bih rekao ništa, da oštećenik traži progon i zadovoljštinu, — al vidite — on se upravo bori proti progonu.

— Zakon je zakon! — odgovori tek Zdenko i svečano se nasloni opet u stolac.

— A tko su ova gospoda? — upita napokon Hijacint.

— Tko ste vi? vi dodjoste kasnije! — plane Copaković.

— Ja sam Hijacint Kravarić, vlastelin na Frfuljevcu, — rodjen gospodin i jesam plemenita roda. Kano takov ne nalazim ja, da sam dužan ikome prije učiniti svoju „reverenciju“.

I on se dostojanstveno izpravi u svojoj jasnosmedjoj surki s crvenosmedjimi gajtani obšivenoj, i popravi

[1] Nek se vrši pravda, pa propao sviet!

Digitized by Google

si hrvatske uzke hlače modre boje, pritegnuv malko oko pasa remen.

— Drago nam je, — izgovore u isti čas i Copaković i Fučak. — Ovaj potonji gotovo kanda se prepao od silna pogleda Cintekova. Obojica izkazaše svoja imena.

Kravarić ih tek s neizkazano suverenim prezirom postrance — preko ledja — izmjeri a onda metne ruku na čelo, uzme kano da razmišlja o nječemu:

— Copaković — Copaković — ko da mi je poznato ime. — Gledajte gospodine, — kad ja kažem komu, da sam Kravarić, odmah svatko znade, tko sam. Eto — ipak nije istom štogod biti plemenitaš.

— Gospodine — upozorujem vas, da sam i ja plemić.

— Plemić — plemić. — Jest — revera — sad se sjećam, sto puta pripoviedao mi otac, da je vaš stari kupio od komore plemstvo. Dà — dà, — al po tome uvidjet ćete, da ipak nismo ravni; — moji stari postadoše plemići odsiecajući Turkom i magjarskim Zapoljevcem glave; ja sam se rodio, da su morali kmeti — podanici moje obitelji — tri dana biti u ime ovo pijani, — a vi — znam, da nije ni „amcdiner“ vašega otca izpio ni kapljice vina tom prilikom. Al ništa za zlo!

— Pusti Feri — naš Cintek stari je lakrdijaš, — umieša se Batorić i preprieči Copakovića, da skoči od stolca.

Lacica se pako prihvatio Cinteka i silio ga, da piju u slavu budućega srodstva. Žena njegova naime bila tetka Justikina. I bio bi nastao mir, da nije nesrećom Fučak opet stao Petroviću dokazivati, da imade krivo glede „slučaja Kravarić-Bunčić“.

— A šta se toliko miešate u tu stvar — gospodine tajniče? — obrati se taj čas k njemu Kravarić; — da imadem pravo — najboljim dokazom služite upravo vi.

— Ja, — kako dolazim do tolike časti?

Digitized by Google

— Sad il se vi rugali il ne rugali, — meni je svejednako. Nu dopustite — kazat ću vam. Eto — vi ste danas čovjek na mjestu, ugledan gospodin, plemić, — sve je to učinio od vas vaš gospodin otac. Nu i taj nije bio uviek umirovljeni direktor. Njekoč je bio osobit veseljak, — štono se kaže — djavo od čovjeka. I taj je jednoč počinio njekaku krupnu šalu, — vi ste sin, pa se ne bi pristojalo, da vam kažem sve, — pak nije ni nuždno, — dosta, — malo falilo te ga nisu stavili s onu stranu brave. Moj je otac bio sudac kod dištriktualne tabule, — njemu dali stvar u ruke, — on se uvjerio, da vaš gospodin otac nije od pokvarena srca nego više od mladenačke obiesti počinio šalu, — i — šteta se naknadila, — a moj otac s cielom komedijom u koš, — i vaš otac bude spasen. Morao se moj otac jošte braniti radi toga, — ali nije mu bilo žao; — kad je poslije slušao, kako Narcis Fučak napreduje, uviek se radovao i stoputa znao kazati: Ecce — da smo ga onda unesrećili, — komu bi bilo hasne, a on bi bio uništen. — Tko ima dakle pravo? Što se dakle vi toliko brinete za stvar, koja vam ima devetom biti.

— Onda su bila druga vremena, — danas znademo, što nam je dužnost, — a ja namjestnik državnoga odvjetnika, — ja sam prisegu položio, da ću progoniti svaku povredu zakona i reda.

Malo te nije opet nastala vika i pravda, — a svakako pale na družtvo sjene nesporazumka i dapače duboke suprotivštine, — sjene, koje su tim gušće, ako se dvie generacije sukobe, — u nazočnom još slučaju, obje iz dva različita svieta, i može biti nikada nisam osjetio osobine našega plemenitaškoga svieta u tolikoj mjeri kano taj put. Nu nisam se ovaj čas pitao, da li taj na neobuzdanu slobodu varmedjske autonomije priučeni sviet

Digitized by Google

ima pravo il ovaj moderni liberalni sviet. Napokon — k čemu i vode taka pitanja!

Večer je bila svakako nesretna. Kao da je fini odlični dašak, što je strujio od fine ove elegantne gospode, neprestance izazivao odpora u tome mekome toplom zraku drevne sobe, malko tek bolje i ljepše od seljačke komorice. Duhovi družtva nikako da bi se primirili.

Jedva što je utaložena bila prvašnja neprilika, — eto nove.

Kravarić, u mladosti svojoj vatren Ilirac, a sad još sav plamteći za narodnji napredak, nazdravio je slavi Jelačića bana. Copaković je odmah protuslovio i nije htio da se pridruži. Nastade pravda. Uzalud Batorić tišio i mirio. Drugda bi se i on upleo, — al danas se savladao. Drugda bi se i on uzprotivio entuzijazmu Kravarićevu, al tajput, — istom da mu nije teže bilo ne odvratiti Copakoviću nego li Kravariću. Prignuv se k meni, njekolikoputa izjavio je svoje nezadovoljstvo.

Naskoro se imao boriti Copaković i proti Ercigonji i proti Petroviću. Ljudi došli tako u vatru, te nisu više pazili na svaku rieč. I tako se dogodi Petroviću, da je najprije nješto pogrdno rekao proti mogućniku — idealu Copakovićevu, — a poslije dapače i proti tadašnjemu banu. Nije pomislio, da su se okolnosti političke promienile.

— Poglaviti gospodine, — ja vam zabranjujem, da u mojoj nazočnosti dalje tako govorite. U obće — ja vam se čudim, — vi ste sudac — činovnik ste, — politički šef ovoga kotara; — ja prekidam — i znat ću, što mi je činiti: — moja je dužnost, da tomu nadjem lieka!

— Oho — oho — amice Feri! — javi se sada Batorić — ti ćeš mi oprostiti, al mi smo ovdje u staroj hrvatskoj kući, koje — ja bih rekao — svetost upravo

Digitized by Google

u tome sastoji, da je svakomu slobodno reći, što hoće a da ne treba da se boji posljedica. Dopusti — takih nazora o dužnosti ja ne shvatam i hvala Bogu, da sam živio u doba, kad ih nije nitko još shvatao. Što se medju prijatelji razgovara, — to je svojina tih prijatelja i njihova družtva, a medju čestitimi ljudmi ne ide nikada dalje.

Copaković se uzbuni posve, a kad dodje k sebi, uzme se praštati, navadjajuć, da ga silni poslovi zovu dalje.

Batorić ga nije ni jednom rieči suzdržavao.

I tako odoše, — a kiša lievala i bila je tamna noć, da je svaki od nas Bogu hvalio, što može sjedjeti u toj prijatnoj sigurnoj sobici brezovičkoga doma.

Iz početka rogoborili još starci na novo doba i na sadanje ljude, nu kod večere slastno izpečeni odojak posve utješi razjarene im duše. A upravo su veselo klicali, kad je Batorić ustao i nazdravio nazorom prijašnje generacije. — „Dao Bog — da budu ljudi opet znali, što je prijateljstvo, što je iskreno čuvstvo, da se budu mogli opet uznositi za višimi ciljevi, a ne jednako samo hitrili za čašću i moću. Dao Bog — da budu takovi, da će svak moći za drugoga podnieti kakovu žrtvu. Takovi smo mi bili — i riedke su bile iznimke — pa ipak nam je bilo bolje nego li današnjim račundžijam!“

— Illustrissime — ti nisi od moje stranke doista, — ali — ja te obožavam! — klikne Kravarić i silomice poljubi starca u ruku i na čelo.

Dugo se tajput starci veselili — i bilo je posve, kano da su i njegdašnji stari dani doletjeli u stari dom: — nigdje — nigdje — nije bilo traga današnjosti. A tamna jesenska noć oklopila je kuriju i sav kraj toli gustimi sjenami, da je gotovo i moguće bilo zaboraviti, da dalje preko brda kuje i ruje posleno novo doba. . . .

* * *

*

Digitized by Google

Osam dana jedva prošlo. Opet smo sjedjeli u Brezovici. Petrovića nije bilo. Tek pod večer dodje — s novinom, da je došao od županije izaslanik i poveo proti njemu iztragu radi zadnjega brezovičkog dogadjaja. Nijedan se od nas nije zabrinuo, — ali Batorić je opet stao psovati na novo doba. Za osam dana kasnije pročuje se, da je Feri Copaković imenovan podžupanom i ujedno upraviteljem županije. I osam dana poslije toga poslao novoimenovani gospodin našega Šteficu „na imanje“. Upravo su mu ove rieči rabile, kad je Petroviću uručio pakrački dekret

Nasljednik Petrovićev gospodin županijski kotarski sudac Zdenko Fučak pl. Gèrbenjski prvo, što je uradio, bilo je, da je odredio predizvide karnostno-sudbene proti „gospodični Justiki pl. Bunčićevoj radi zločina težke tjelesne ozlede, kažnjivog po §. 152. i 155. sl. a) i b) o. k. z.“ Kad je gospodja Bibijana začula, da je Justika u iztražnom zatvoru, — „njèna krasna dobra Juca“, kćerka najmilije joj nećakinje, — onda se je starica najprije hvatala za zid, da ne padne, pak se gorko razplakala, onda stala vikati i proklinjati, — a najposlije poslala najljepšu kravu k mesaru i s dobivenom svotom sa još njekoliko prištedjenih talira i cvancika otišla u grad. Čula je njegda, da se takvimi stvarmi mnogo može opraviti kod gospode.

Naravno, starica se prevarila, što više, — malo te ju nisu takodjer zatvorili radi pokušana podmićivanja. Najzad je molila, da ju metnu k siromašnomu djetetu, „da nije bogče samo“! — Nu svatko joj se smijao, a savjetovali joj, neka položi kauciju, pa će Justika na slobodu doći. Ali — da je sve svoje krave još prodala, ne bi bilo dosta, da nasmaže traženi iznos.

— Kaki su to ljudi — ne gane ih novac — ne tronu ih suze! — pitala se razplakana starica i prokli-

Digitized by Google

njući novi sviet vratila se kući. Najposlije stala sumnjati na sve, čim je čula, da je Kravarić dobio pismo, u kom mu podžupan Copaković priobćuje, da on jamči za dobar i sretan izlaz u Justikinoj stvari, ako Kravarić bude kod izbora išao sudcu Fučku na ruku, te ako prestane raditi za „toga norca Petrovića“, koji je samo poradi toga takav protivnik vlade, što je izgubio službu.

Bibijana se poveselila. Nu Kravarić je bio pove staroga kroja. Nije on uzalud učio rimsku poviest. S indignacijom je odbio Copakovića i stao još žešće raditi za kandidata Šteficu. Sirota Justika medju tim čamila u „županijskih reštih“. Dakako — odsudili je nisu. Na konačnoj glavnoj razpravi bila je posve odriešena.

* * *

Već je daleko u ljetu bilo. Batorić i ja čitav dan hodali za prepelicami. Njegov „Nimrod“ i moja „Manon“ klipsali iznemogli za nama, — izplazili jezike do gliežanja, — taka je bila vućina. Oko pete poslije podne nadjemo se pred vrtom Blatnoga Jarka. Ogromno lišće kupusa, — turbanski cvjetovi luka na tankih visokih stabljikah, — na pô suho lišće graška i pasulja, — sve je to pospano i umoreno izdisalo pod vrućimi trakovi sunca. Ne daleko kurija, — razizemna drvena kuća posve nalična svakoj drugoj seljačkoj kući, — u slamnatu krovu pušila se gotovo od sparine. Male tamnosmedje „šalapolke“ bile čvrsto zatvorene. Iz dvorišta od nikale ni glaska, — tek kojiput se čuo iz mlake pred stajom kakov pospani glas guske il patke.

— Ajdemo k Lacici! — odluči illustrissimus.

Popnemo se na brdo i za čas smo bili u otvorenom hodniku kurije. Sobna vrata bila širom otvorena. U sobi ne nadjemo nikoga. Čitav roj muha digao se kod našega ulaza. Soba bila dosta prostrana. Sa dvie su strane

Digitized by Google

bili prozori. Kreveti su stajali uza svaki zid. Uzki divančić — Bog zna iz kojega doba — preobučen platnom s modrimi potezi — zauzimaše čelo sobe. Nad njim su visjeli portreti Lacice i Bibijane. Akoprem ih je umjetnik prije kakih trideset godina slikao, ipak su Lacika i Bibijana bili u njih vidjeti mnogo stariji nego li su danas izgledali ko starci. Lacici osim toga falilo jedno oko. Pred divančićem stajao ogroman četverouglasti stol od hrastovine. Nad svakim krevetom visjele svetačke slike, oko kojih je poredala pobožna ruka Bibijanina jošte bezbroj sličica sv. Marije bistričke i sa strukovi umjetna cvieća nakićene bojadisane voštanice.

U sobi strujio zadah „majčine dušice“, miešan sa vonjem sušena sira.

— Hej — susjedo — Bibice — zar nema nikoga? — stao se Batorić javljati, sjedajuć na prvi stolac.

— Tko je — tko? — oglasi se od njekale suhi opori glas.

— Mà dodjite ovamo, — a gdje je taj pospanac Lacica?

U to doleti u sobu starica. Suha i koštunasta ženica, u koje je tek obraz bio velik a inače sva nizka i sitna. Unatoč svojih mnogih godina — nije joj mnogo do sedamdeset falilo — starica se držala ravno i hitro se gibala. Sive očice — staračkì nejasne — pametno i dobro gledale u sviet.

— O — gospodine susjede, — to je liepo, da su gospoda izvoljela doći. Izvol'te — izvol'te — odmah ću po Kunteka poslati — on je dolje kod njekake diobe u selu. — Taj čas bit će vina — molim — oprostite, što nisam tu bila, — ali — ondje — morala sam kod sirotice male, — i starica zapade u grčeviti plač.

Tek za čas mogla nam je kazati, da je kod nje Justika Bunčićeva.

Digitized by Google

— Ne može biedno diete da se umiri od poslije one nesreće. Uzalud ju roditelji tješili, — uzalud Slavek Kravarićev, — nikako i nikako da se oporavi. Sirotče posve se osušilo. Jednako se tuži, da je obezčašćena, — da je medju tati bila, — da se ne usudjuje nikome u cči pogledati. Uzela sam ju k sebi, — ja se inače razumijem u bolestnike, pak i moj Lacica — on znade svakakvog vraga — lakrdijaš — pa sam mislila, diete će napokon ipak doći k sebi. Ali — sve uzalud. Jednako plače i plače — i nemož je navabiti iz sobe. Danas me pitala posve ozbiljno, hoće li i na drugome svietu s njome tako postupati, kao što ovdje. Oh — taj naš sudac — ne želim nikome zla, — Bog i sv. Djevica Marija mogu mi posvjedočiti, — ali tome čovjeku baš želim — Bog mi prosti griehe — ne znam, ni što mu ne bih željela. Tako mi moju Justiku uništiti!

— A gdje je gospodična? — upita Batorić.

— Ondje u maloj sobici — za kuhinjom. Ne će nikuda. — I starica iznova zaridala.

Nismo čekali, da se Lacica vrati, — težko nam je bilo ostati u blizini tolike žalosti.

— Umriet će — umriet će — nisam ja uzalud sanjala, prije osam dana, da mi je izpao zub! — govorila nam starica jednako i onda još, kad smo već na dvorištu bili. U taj mah pričinilo mi se, da sam čuo, kako se s onu stranu kuće naglo otvorio prozor i njetko kano da je skočio u vrt.

— Napokon je Justika! — pomislim u sebi i hoću gospodji Bibijani da kažem, nu taj čas promislim se. — Odkale ona i zašto baš ona? — pak sam šutio i požurio se za Batorićem.

* * *

Kad se u mraku razstadoh s Batorićem, nije mi se dalo kući. Njekaki nemir mučio mi dušu. Nisam znao

Digitized by Google

nit se pitao, što mi je. Na Justiku nisam ni mislio. Napokon ja je nisam poznavao. Ali sve jednako mi je bilo čudnovato Najposlije pomislim, da me vabi krasna ljetna noć i zbilja zakrenem u livade.

Mjesec jur visoko stajao nad gorom. Svjetlost se njegova šuljala u svaki kutić večernjega kraja. — Šume preda mnom kočile se kano silne nerazgovjetne mase, tek visoki medjašni jablani po livadah sa židkimi svojimi granami jasno se i visoko uzdizali k tamnomodrome nebu, po kojem se mliečna staza vijala od jednoga kraja do drugoga. Zrak je mirno ležao nad vršci jablana, — tek koji put zatalasale malko najviše svrži i tad bi se čas topao zadah čas svježi hlad zalio uz lice. Daleku tišinu prekida duboko iz visoke rosne trave zamnievajući glas bariša, a tamo kod vode — iz grmlja — toči se silna pjesma slavuljeva. Sa bregova niti da bi glasa.

Mirno je i tiho, u srce se uvlači njekako čeznutljivo sanjarenje, — a trepereći trakovi zviezda, koje njekako djetinski il angjeoski izgledaju, — izazivaju u duši Bog zna kakove osjećaje, kojih ne poimaš al ćutiš, da te nječemu veličanstvenu zbližuju.

Tako se ja sve dalje i dalje odpustio i na kraj konca nadjem se na obronku šume. Guste i tamne sjene zjale na me iz crne nejasne gromade, — jasna mjesečina oblila tek rubove gaja, — grmeljak „kozje šapice“ jedini se posve sjajio, iz grančica njegovih zadrhtao pridušeni krik probudjena kosa, — tamo daleko njegdje u sredini luga sa vrhova visoka drveća razdao se smieh sove, — a još dalje — mnogo dalje tjerala lisica zeca, — ćefkanje joj glasilo veselo i žestoko a odbijalo se čudnom sablastnom jekom. Pomislim na germansku bajku o divljem lovcu i odvrnem se od šume.

Nedaleko šumio potok. Uz brieg mu se stare šuplje vrbe bielile od mjesečine i izgledale kano u bielu ruhu

Digitized by Google

odjevena ljudska čeljad. U najdaljoj daljini žarila se jedna od njih, kano goreći panj. Crvena svietlost klijala je od nje. Kad sam posve na kraju briega stajao, pričini mi se, da čujem njekaki posebni žamor. Pomislim, nije li vidra, a kako sam pušku imao uza se, spustim se odmah tiho do korita. Na mjestu, odkle mi se prvi put pričinilo, da sam čuo žamor, vidio sam gdje visoko iz vode siže kup suha granja i kladâ. Valovi su ovdje jače žuborili i vrtili se u okrug Odatle jači žubor, pomislim, i hoću već da se uzpnem. U to oblije mjesec jasno čitavo mjesto I tu opazim bielu masu u vodi, zaustavljenu kod kladâ Taj čas sav se potresem. Uzmem prilježnije gledati onamo — i nije bilo sumnje, — pod vodom se ljulja ljudsko tielo.

— Da nije Justika? — gotovo glasno zavapim i ne čekajući dalje, skočim u vodu. Korito je ondje bilo zamuljeno i nisam duboko ugreznuo. Izvučem lešinu i za prvi mah postavim ju na gornji slobodni dio rpe granja.

Preda mnom ležalo mlado nježno tielo djevojačko. U bliedu svjetlu mjesečine razpoznavao sam krasno posve bliedo lice. Ukočene tamne oči široko i razvaljeno gledale na me. U napolak razpletenoj kosi visjele još igle. Zapalim žigicu — i opet žigicu — i tako redom, dok ih nisam sve potrošio, — jednako gledajući u liepi mladi obraz, od bolesti il od smrti bolno napregnut i izsušen.

Niti časkom nisam dvojio, da je to Justika. Uzmem lešinu na ledja i ponesem ju kući.

Čudni — čudni bijahu časovi toga sprovoda. Nisam se prevario — bila je Justika.

Digitized by Google

Na Januševo.[1]

Sic est in fatis![2]

Treći dan božića imali smo ići k podjašprištu Ercigonji, da slavimo njegov god. Taki je red bio od davna te i tajput nismo inako odlučili, i ostalo je kod toga još u predvečerje, kad se razidjosmo kod Štefice Petrovića, koji nije slavio jedino svoj imendan nego takodjer svoju „rehabilitaciju“ u časti sudačkoj, odredjenu po novom podžupanu, nasljedniku Copakovićevu.

Nu sutradan rano eto momka iz Brezovice, koji je donesao pismo. U prvi mah se zabrinem, nije li starcu jučerašnje veselje naudilo. S njekim strahom razmotam smotak papira i stanem čitati:

„Illustrissime domine, dilecte amice! Nisam jučer mogao da dodjem k Štefici. Ubio mi hrast konja u šumi. Tako dodje te nije bilo moguće, da te umolim za danas k sebi u Kamenicu. S podjašprištom Jankicom uredio sam stvar, — on će cum omnibus gratulantibus[3] k meni takodjer doći. Kod mene je posebna slava — tek ovo ti smijem kazati, — pa s toga ni pod koji način nemoj da ne bi došao. Dà — molim te — pošalji k pri-

[1] Na Ivanj dan.
[2] Tako je sudjeno!
[3] sa svimi čestitari.

Digitized by Google

jatelju Vladimiru, — neka i on s tobom dodje. Ne znam, je li kod kuće, — inače bih mu sam pisao.

Castellum Kamenica in festo Scti Johannis Apost.

Tuus sincerus ac perpetuus amicus[1]

Georgius m. p.

Carissime Vladimir! Ecce — da ti ne trebam per longum et latum — pišem ti odmah pod list Gjukin. Ravnaj se po tomu — to jest — dodji k meni, pa ćemo zajedno u Kamenicu na tvojih kolih. Moji konji jučer izgubili podkove. Ne zaboravi tajput na tvoga Horaca, amsterdamsko izdanje, — ja svoga ne mogu da nadjem, — ko da je propao — a bilo bi mi silno žao, jer ga otac moj dobio iz paulinske lepoglavske biblioteke.

Žuri se!

Brezovica, 27/XII. 18 . . .

tvoj stari

Batorych m. p.

Pô sata kasnije vozili smo se u Kamenicu.

— Šta to može biti kod Gjuke? Godovnjak nije — niti itko od njegovih — što je to? — jednako se Batorić pitao i divio.

Kamenica je bila po prilici pôdrug sata udaljena. Na smrznutu drumu letjela kočija žurno napried.

— Prerano ćemo doći! — reče starac, koji nije volio brze vožnje, — o — i kamo prerano! — Kod moga Gjukice dugo se spava, — Lacica tvrdi, da ondje kavu piju u dvanajst, — objeduju u pet, — a večeraju u deset. — Gursuz Lacica! — i Batorić se nasmieši.

Projurivši njekoliko brda puče pred nama početak ravnice, koja se stere čak do modre planine Pod obronkom briega, kojim silazismo, pokaže se prostran gospodski dom. Bila je to Kamenica. Četverouglasta dvokatna

[1] Dvor Kamenica na Ivanj dan, tvoj iskreni i vječni prijatelj.

Digitized by Google

zgrada imala je dvostruk krov, kakovih je osamnajsti viek ostavio i kod nas. Nješto unapried izbočena sredina pročelja imala je duge prozore s nebrojenimi maljušnimi stakalci, i nad svakim prozorom udjelano je bilo jošte okruglo okno, nalik na oko. Podaleko od dvora sjatila se rpa svakakih traljavih gospodarskih zgrada. Oko dvora virila u hladni zimski zrak stabla kestenja, platana, omorika i kroz gole im crne svrži vidjeli se sivi davno nekrečeni zidovi, u uglovih sa golom ciglom, od koje je žbuka posvema odpala. Mà da smo bili u vrieme božića, — ipak su u jednoj polovici kuće visjele u prozorih na polak polupane šalapolke, davno kišom izprane od svake boje. U drugoj polovici mnogi je prozor bio bez stakla.

— Gle — još lani — kad je ono na Bartolovo bjesnila tolika bura — porušio se ondje čitav ugao, — sjećaš li se? Tà — i ti si bio sa mnom, — pa gledaj — ugao još danas porušen.

— Gledaj eno — opeka naslagana, jame za gašenje vapna izkopane — ha, ha, ha — tà gle i piesak privezen, — al do gradnje nije došlo. Moj Gjukica — moj Gjukica! — Znam, da nije zidar k meni mogao doći, jer su ga u Kamenicu zvali, — i mogu živo misliti, kako je Gjuka s njim snovao i snovao, — a uza sve to — ugao ostao onakav, kakav se srušio. Ah moj Gjuka! — Ali takav jest. Računao on — računao — sa deset majstora pravio osnove, mislio za cielo, on će tom prilikom sav dvor popraviti, — zašto tek ugao! I tako u tom vječitom snovanju pustio sve i — klimavu stienu podupro stupovî. Uviek isti! Od prve svoje mladosti, kako je preuzeo dobro, jednako je govorio, da mora zidati nove gospodarske zgrade, jer da su stare ni za što, te bi grjehota bila i uzaludni trošak a mà da se samo i klinac koji ponovi. U to je ime najmanje deset puta palio ciglu za prošlih trideset godina, — jednu šumu

Digitized by Google

svu posjekao, — al do gradnje nije nikada došlo. I tako zgrade loše, da ne mogu biti lošije. Gledaj — prave pedrtine. Istina — možda bi i drugi u njegovih prilikah takav postao. Jer — sreća ga nije nikada pratila. Napokon — svim nam svieti čudna zviezda! Pa tako — smalaksao Gjuka — a Kamenica? — Ah!

— Dà — al ne zaboravi. illustrissime, da je Gjuka sazidao Moravče.

— To i jest nesreća njegova. Dakako — da je po njegovu — Moravče bi i danas bilo bez dvora, — ali njegova pokojna Viržika! — Njoj se prohtjelo, da ima elegantni moderni dvor. Kamenica ju ljutila, a Moravče bilo kod grada. Dugo je mučila biednoga Gjukicu, da se odluči na gradnju, a kada su dobili razteretnice, nije bilo mira dotle, dok se nije započela gradnja Napokon i ondje nije sve dogotovio. Glavnica razteretna izcrpla se prije, nego li je kuća pod krov došla, a onda daj pozajmi — na hipoteke — a hipoteku izmislio sam djavo, ne gospodin Bog, — najzad i to nije bilo dosta, — pa je Moravče uviek ostalo nedogotovljeno. Pak što je od svega? Gjuka nije prijatelj nikakim računom ni bilježkam, — pa je redovito zaboravio na platežne rokove kamata, glavnica silno rasla, — i vrag je hipoteka, — Moravče ode. A krasno je imanje, — bolje od Kamenice — i starina Paštrovića; Kamenicu dobiše po ženitbi.

— Tko je sada u Moravču?

— Tà — valjda još uviek onaj Kranjac, — koji je hipoteku dao i koji je na dražbi dostao, — čekaj — kako se ono zove —

— Misliš — Bergera?

— Jest — revera — Berger.

— Taj se silno obogaćuje. Kupuje jedno imanje za drugim, — i tako — nestaje naših.

Digitized by Google

— Jest, jest! Vražki je to čovjek, — a mà lihvar — što ćeš! Istina — marljiv je. Taj ustaje zorom, — ide sam u polje; — djavo si ga znao, kod njega idu strojevi, a znaš, kako je ono naš Radičević naručio željezne plugove i njekake ekstirpatore, — a sve bilo niza što, — sad mu u suši u prašini sve skupa leži. Nisu take stvari za naše ljude. Što će naš „kumek“ s takimi vragolijami, — ali — Kranjac sam ide k stroju — sam svagdje ravna, — a mi — gdje će nas koji tako šta?

U to stanu kola pred dvorom. U dvorištu bilo već svakojakih prilika. Bili su tu elegantni hintovi, fajetoni — i starinske berlinske i još stariji „vurštovi“, modni „kučirvagli“, — nespačne nadičanke, — a i prosta kola na ljestve.

— Koga biesa! — klikne nezadovoljno Batorić, to je moj Gjuka sakupio sav sviet oko sebe!

Kod vrati pokaže se momak u svietlo očišćenih čižmah, sa crvenim ovratnikom oko zaprljane košulje i u njekaku široku kaputu, posve iznošenu. Odmah sam prepoznao kaput Gjukin. Uzme nam pomagati iz kočije, primajući naše bunde, kod česa mu jedna padne na zemlju. Htijući, da ju brzo digne, gurne Batorića u trbuh a meni stane na nogu.

U prvom katu izadje pred nas sam kuće domaćina.

— Gratias — gratias — illustrissime domine — uzme veselo kliktati, baciv se Batoriću u naručaj i triput ga na usta izljubiv, — tà to je krasno, da si došao, starče moj! Klaudiko — Klaudiko — Klaudiko — Alfonze — gdje ste, — evo supremuš-komeša, — ah — mladež — oprosti, ne znaju, da si došao. A mnogo je stranih. — Izvoli — izvoli — servus Vladimire!

Gjuka Paštrović bio nješto mladji od Batorića a izgleda je bio čvrsta i zdrava. Sve njegove mnoge brige i neprilike nisu mogle satrti čila mu ustroja tjelesnoga

Digitized by Google

i pogledavajući Gjukicu, ja sam svakiput crpao uvjerenje, kako je ta naša slovjenska pasmina od zemana jur ustrojena za muku i nevolju. Ona ju podnosi —!

Najprvo nas odvede u svoju sobu, da odložimo zimske kaputе.

— To je kod tebe čitavo proštenje danas! — rekne Batorić, pokazajući na silesiju bunda i kaputa. — Pak — dragi Gjuka — sad mi reci, što je to kod tebe?

— Eh — ho — ho — ho — najprvo se glasno najsmije Paštrović, a onda nastavi njekako zbunjeno: — To ti je sve udesio podjašprišt, — on ima njekake kombinacije s mojim Alfonzom, — ah — molim te — no — vidjet ćeš.

— Zar je Alfonz kod kuće?

— A mà jest — došao u jedared. Ni ne pitaj, znaš kaki su mladi ljudi, — k tome još taki ulanski oficir — nikad dosta! Došao po novce, a ja ne znam, kud bi se djeo. Bila mu velika nužda, — i — morao sam opet kod Salomona u Krapini — i bome — prodao sam zadnje hraste u šumi, — a htio sam na proljeće da gradim štalu. Kupio Berger po što po to. Za ništa gotovo, — al taki su ovi patroni, kad znadu, da je čovjek u sili. Oh — kazao sam Alfonzu, kako grieši!

— Ah — izvini ga — tä znaš, kako Latinac veli: Iliacos intra muros peccatur et extra![1] Nismo ni mi bolji bili; Alfonz je inače dobar momak. Pa kada odlazi?

— Tä pomisli! — ostaje ovdje — kvitirao je — jučer poslao tu svoju molbu.

— Kvitirao — a zašto — pak što će tu?

— Meni nije ništa pravo kazao. Veli, za njega će najholje biti, da ovdje gospodari, da se dobro oženi, — oh

[1] Grieši se u Troji i izvan nje.

Digitized by Google

tko bi znao današnje mlade ljude. Njekoč — per Dominum nostrum[1] — ah — i ja sam tako k pokojnome otcu došao — a on me s batinom u ruci iztjerao. Al ovaj me nije ni pitao; — neka bude, — napokon — no dà, ja ću ti kazati. Prilikom prodaje šume poslao sam ga k Bergeru, — tu je vidio Bergerovu kćer Moniku, — jedino diete, a Berger bogat, — a ti današnji mladi ljudi računaju, — ja sam Viržiku uzeo bez svega. I tako ti on na to misli, — a Ercigonja odmah uzeo stvar u ruke, popitao se kod Bergera. Alfonz se njemu i djevojci svidja, — samo se stari Berger boji, što je Alfonz vojnik, — zato je kvitirao. Ona, istina, nije liepa — ali je pametna, — pak tako bi Moravče opet došlo u naše ruke. Bergerovi će doći danas k nama i tako — eto — zato sam vas pozvao! —

— Oho — to su dakle danas zaruke, — no — to bi Berger morao dati goste, — uzme Batorić šaljivo.

— Tà — znaš — Kranjac. Objesio bi se prije nego li da pozove gosta, — a Ercigonja nije dao mira — rekao je, čim prije, tim bolje. — Dakle — daj izvoli u družtvo.

U salonu nadjemo sve puno. Ercigonja sa svojimi gosti došao još prije nas. Bio i magnificus Radičević i Štefica Petrović i Lacica Kuntek i gotovo svi drugi susjedni vlastelini i župnici. Stariji popovi bili u uzkih hlačah i visokih čižmah a mladji bez iznimke u pantalonih i na pô dugih kaputih s otvorenimi prsluci, da se biele košulje vidjele. Stariji su se veselo pleli i motali po sobi, glasno se šalili, s prisutnimi gospodjami razgovarali a u prijatnih veselih obrazih sjala im prostodušna radost i nepritajeno veselje, da su opet u družtvu. Mladji pako ozbiljno se i obzirno držali, — šuteći se

[1] Za Gospoda našega.

Digitized by Google

povlačili više u kut i tek na gospodu gledali, strogo se čuvajući, da im oko ne zamakne nedopuštenim pravcem!

Kad je Batorić stupio u sobu, sve ga radostno pozdravi, a Alfonz Paštrović potrči skokom do njega. Imao je na sebi jošte ulansku uniformu. Bio to pristao mlad čovjek od kakih dvadeset i osam godina. Kratko rezana kosa nad čelom dosta proriedila, nu gladko izbrijano lice sa dugim smedjim brkom sjalo od rumenosti. Brk se ravno a opet valovito nosio zrakom. Svoju bielu finu ruku iz daleka je pružio prema starcu, visoko ju držeći. Pod rukavom zvonila je srebrena narukvica.

Batorić ga srdačno pozdravi i zabrani, da mu kaže „vi".

— A što mi otac veli, da puštaš ovo? — i starac pokaže na ulanku.

— Jest — he — he — he — ah nema izgleda — bolje kopati zemlju; — zahtievaju svakakih izpita, — napredak imadu samo akademici i djaci ratne škole — a — gdje će star čovjek kano ja učiti. — A — au fin — i ovdje me treba.

— Bene — bene — ti najbolje znadeš, što ti je činiti. A gdje je Klaudija? —

— Upravo je izašla malo prije. Posao — ali vratit će se taj čas. Tä — eno — došla je. Klaudo — zar ne vidiš — dodji ovamo! —

Liepa, — izvanredno liepa djevojka od kakih dvadeset pet godina pristupi lakim a opet dostojanstvenim korakom k nama. Bujna smedja kosa, nješto zarudjenim blieskom zalievajući se, padala joj duboko za vrat, spletena u dugu frizuru. Visoko čelo bjelinom je sjalo, pravilne crte lica tek nješto zarumenjena, nosile su u sebi izraz otvoren, ponosit i opredieljen. Velike okrugle oči tamne boje ravno gledale preda se i u zjenicah tinjala žarka iskra. Fini grčki nosić i pune usnice pove-

Digitized by Google

ćavahu još ljepotu lica, nu kano da je oko njih drhtao od časa dočeka potez, koji je izricao svu toplu strast djevojčinu. Stas joj bijaše ravan, nu u kretnji gibak, i dosta razširene pleći slagale su se u razkošnoj pognutoj crti. Pune grudi nad neobično tankim pasom i čvrstim doljnjim tielom odisahu mladim jakim životom i ladanjskom svježosti.

Pruži nam obojici u jedared ruke i nije se branila, da joj ih poljubimo.

— Mislila sam — vi ćete biti prvi, — a ono malo da niste zadnji. Samo još — Ber — Bergerovih nema! — Činilo mi se, da je s njekim lakim prezirom izgovorila ovo ime. Tad nas privede u sredinu salona, gdje je smještena bila baršunasta žuta garnitura, njekoč veoma elegantna. al danas posve izlizana u nasloncih. Ovu garnituru morao je Gjuka po što po to nabaviti, jer nije dotle imao mira od svoje žene Viržike, te je dug načinio kod židova uz užasne kamate, samo da je mogao zadovoljiti želju žene svoje.

Klaudija nas uza se smjesti i ljubezno popita Batorića, hoda li mnogo u lov, i šaljivo se potuži, da joj otac ne će da nabavi puške, s kojom bi mogla i ona u lov. Odmah uz nas — na istoj garnituri, na koju Paštrović jos danas sa silnom ljutosti pogledavaše, — sjedjele su njekoje starije gospodje, — sve iz obližnjega susjedstva. Ove gospodje čuvši Klaudijinu želju zagledaše se najprije zadivljeno u djevojku, zatim od ljutosti pocrveniše a najposlije smijući se pogledavale jedna drugu. Klaudiji se to nije izmaklo, nu ona nije ništa marila za to. Na koncu konca — bijahu to posve nedužne dušice; — sve redom, kako tu na okupu sjedjahu. Istina — sve su bile u svilenih nješto izvan mode skrojenih toaletah, i sve su mirisale upravo silno po pačuliju, — ali zato su im opet bile tuste ručice crvene, i mjesto: „Küche“ go-

Digitized by Google

vorile bi: „Kuhel“, mjesto: „Mädchen“ rekle bi: „Mädel“, a mjesto; „herum“ rabilo im: „umatum“. Kako su hrvatski govorile, ne mogu znati, ja ih nisam čuo. Nedužan im je takodjer bio predmet zabave. Sav razgovor pleo se oko tužba na zločestu služinčad, — na crvljivo voće prošloga ljeta i po tom na kompot, koji se silno kvari. S kompota se svrnuo razgovor na ljubavne zgode mlade vlastelinke Leje Ružićke, koja je prepustila ukuhanje posve kuharici, samo da može slobodnije sa svojimi „štuceri“ (— to je bio njihov izraz za ovu vrst ljudi —), provoditi vrieme. Napokon da pred Klaudijom pokažu, da nije tek ona jedina, koja što čita, uzele su jedna drugoj pripoviedati, što je koja čitala u: „Weltblattu“ ili u: „Agramer Zeitungu“.

Klaudija se nije ni jednom rieči umiešala u ovu zabavu, Batorić pak nije više mogao odoljeti, nego se digne i povuče mene za sobom. Tek njekoliko koraka dalje uzme: — Per amorem Dei — tä — sanctissima simplicitas, — kako li to dan danas izgleda, — onda mi govorite jošte o napredku; — njekoč su naše žene ipak više toga znale — i umnije razgovarale, — nisu ni one bile filozofkinje — i one su rado ogovarale — ali opet, — i baš majka one Lujzike, koja je to toliko govorila, — bijaše visoko naobražena žena, koja je cieloga Vergila u originalu pročitala, a Homera u latinskom prievodu.

Prikupismo se na to k rpi gospode, što se oko stolića sa šljivovicom u krug postavili.

Razgovor se iznimice nije vrtio oko politike, nego je umirovljeni županijski „praeceptor cassae“[1] i vlastelin Lunić sve u deveto uzdizao i slavio Morizonske pilule, tvrdeći, da je to izum nedogledno znamenit po čovje-

[1] blagajnik.

*

Digitized by Google

čanstvo i da bi on za cielo u grobu već ležao, da se nije dočepao toga „remedija“. Župnik Štefančić uzprotivio se toj silnoj slavi i uzeo opet sa svoje strane isto tako hvaliti „gorušične obloge“. S njima da je zadnjiput dapače spasio život jednom utopljeniku.

Illustrissimus-a, čovjeka zdrava, nije taj razgovor baš nimalo zanimao, i kad je mladi fiškal Lugarić počeo o svemoći Radegunda, — onda se starac napolak okrene i htjede da ostavi ovu rpu. Nu u taj čas pristupi vlastelin Veverić, čovjek, koji je vječito razmišljao o novih sustavih gospodarenja, a ono u istinu nije na svom dobru još dotjerao ni do trijera najstarije vrsti, nego se žito Bog zna kako čistilo. Taj je dakle svojim važnim i odrješitim načinom stao pripoviedati, da je jučer kod njega bio jedan gospodin iz grada i predložio mu osnovu, po kojoj bi se njegovo dobro Golubanovac parcelacijom prodalo medju seljake. Ciene da bi bile izvanredne. Na dlaku točno proračunao mu je isti gospodin, te bi Golubanovac, za koji ne može redovito dobiti niti četrdeset hiljada, — takom prodajom donesao preko sto hiljada forinti. I zbilja — danas u jutro tek su za pokus držali dobrovoljnu dražbu, te je medju ono istom njekoliko seljaka postignut upravo nečuven uspjeh. Po hiljadu forinti za jutro livade, — a oranice po šest stotina. — „Ja sam odlučio; što ću se mučiti i s porezom i s težaci i zločestimi žitnimi cienami, — liepo imat ću kapitalčić, — dugova ću se riešiti — pak — ko 'mali bog u Francuzkoj!“ — dovrši Veverić. I stari i mladi Paštrović pomno su ga slušali. Gjuka istom da nije taj čas uz njega pristao. Alfonz je takodjer odobravao. Jedini se Batorić silno uzprotivi. Nazove takav postupak zločinom, izdajstvom a i ludošću. — „Dà — seljaci će obećati, što hoćeš, jer ne misle, kako će izplatiti, — a onda daj ih tuži — daj ovrhe vodi, — ode zemlja — novaca nema!“

Digitized by Google

— vikao starac i najposlije, kada je većina uz Veverića pristala, ostavi ih i zlovoljno se odvrne.

U protivnu uglu stajale na okupu gospodjice.

Dražestna mlada čeljad privlačila starca Batorića. On se prikupi k njima i za čas bilo smieha i veselja. Nu opaziv, da im smeta prijašnjoj zabavi o najnovijih koloritih: „Bazara“ i: „Frauen-Zeitunga“, — odšulja se starac i odavle i povuče me čak u treću sobu dalje. Magnificus Radičević i župnik Ercigonja dodjoše za nama.

— Kako je to njekoč ovdje veselo bilo! — poče Batorić, prema Radičeviću okrenut. — Znaš Škendere, kako si ti jednoč učio poljsku mazurku Viržiku i njene prijateljice? Do zore trajalo — a nisu ni muzike imali. Eh — bili smo posve drugi ljudi. Kako to danas izgleda!

— Tempora mutantur et nos mutamur in illis[1], — odvrati magnificus. Pa — nemoj zaboraviti — onda — ante anno ahtundfircik — bili smo svi skupa drugi gazde — pak i Paštrović. Taj još najviše, — a danas upravo on najteže bavi.

— Taj silni imetak — dakako za naše prilike — i sve gotovo ode, — uzdahne Batorić. A nije bio raztrošan Gjuka, — njegova kaputa nije nikada drugi krojač pravio, nego li stari Daša, bivši mu kmet, — ekipaža bome takodjer nije držao pretjerano elegatnih, — al ode — ode svejednako. Dakako — sila nesreće. Svaka neprilika još navalila na njega.

— Nu — sad se nadam, — popravit će se sve! Ja sam Bergera upozorio na Alfonza, kano zgodna supruga za Moniku. I Švabo sasvim za to. Napokon — sujetan je takodjer. Nu — ja lukavo njemu stao pripoviedati, kako će tom ženitbom njegova jedinica postati

[1] Vremena se mienjaju, i mi se mienjamo u njih.

Digitized by Google

gospodjom Kamenice, i to ga sasvim savlada — i on privoli, da se danas stvar uredi.

— Ali — Alfonz ipak nije smio da na taku jednostavnu nadu pusti službu, uleti Batorić Ercigonji u rieč.

— Istina — prenaglio se. Najposlije — kake smo sreće, — može se još sve izjaloviti. Da je samo Gjuka drugi čovjek, — al on bi i ne bi! Takav je od zemana.

— A što je s Klaudijom, hoće l biti što s tim doktorom Luxenom? — upitam ja.

— Valjda, — odvrati Radičević.

— Ali predugo traje već ovaj odnošaj. Napokon — pravih zapreka ne može da bude. On živi upravo briljantno. Tà — kupališni je liečnik; — Toplice uviek su pune, — a hvale ga ljudi, da je vješt.

— Traži on novaca, a odkle toga siromahu Gjuki? Brani se jedva od dugova.

— E — pa što vodi djevojku za nos? — umieša se Batorić.

— Tà — djavo si ga znao, što i kako kani. Meni je Klaudije baš žao. Tako krasna — dobra djevojka! A ne bih rekao ni rieči, da nije imala zgode udati se. Još nedavno prosio ju čestit ugledan čovjek — ali — ona — ni čuti o kome drugome. Škoda, da je tako.

— Najposlije kriv je najviše sam Gjuka, — prekine Radičevića Ercigonja. — Kano u svemu, tako i u tome, prepustio je suviše cielu stvar slučaju. Nije on nikada pomislio, kako će udesiti, da djevojka nadje valjana, druga.

— Takvi jesmo — što ćemo! — rekne Batorić.

— Dà — jesmo većina nas, — istina, — ladjice svoga života ne ravnamo brigom obzirna krmilara; — to je u krvi našoj — pravo veliš, — no u Gjuke još je njeki djavo, — uzme Radičević. — Kad je Klaudiji bilo osamnajst godina, — vidio ju je njegdje divan

Digitized by Google

čovjek — Štefica Grebljanović; — sad je već savjetnik kod ministarstva. Taj ju vidio i zaljubio se — pa kako je čestit čovjek, — odmah je pomislio na ženitbu. I dodje k meni — pa me umoli za pomoć. A znate, što moj Gjuka? — Nije čovjeka ni u kuću uveo. Njemu nije išlo u glavu, da bi on — ko otac — sam „davao djevojci svojoj, da se zaljubi". „Ipsissima verba" našega Gjukice. Što ćete onda? A u isto vrieme nije se ništa brinuo, s kime se djevojka upoznaje, nego je pustio sve sliepu slučaju. I tako dodje, da se je zaljubila u nesretnoga onoga Slavka Perkovčića.

— To je onaj, što od pijanstva poludio — i umro.

— Jest onaj isti. Sav sviet joj uzeo tu ljubav gotovo za zločin, — nu ona si malo glavu trla. A Gjuka se ljutio — bjesnio — a opet dopuštao propalici. da svaki dan dolazi u kuću. Kad ga iz službe otjerali — onda istom Klaudija! Usudih se jednoč, da ju upozorim — nu ona — odmjeri me od glave do pete, prezirno se nasmieši i odvrnuvši se od mene klikne, da bi se stidila pogledati božje nebo, ako bi ga sada u nesreći odhitila. Ponosna i poštena je to duša!

— A kako se tada s Luxenom sastala? — upitam, jer kako me više godina nije bilo kod kuće, nisam poznavao svih zgoda i nezgoda naše okolice.

— Ma Luxen je liečio onoga nesretnika. Tako se upoznali. On je od prvoga dana poludio za krasotom djevojkom. Nije fine finaliter nikakvo čudo. Klaudija se napokon — takodjer zagledala u njega, — pa kako je strastvena, to i ova druga ljubav nije ništa slabija od prve; — poznam ja djevojku — dovrši magnificus.

— O silno ga ljubi. Znam i ja o tome, — uzme Batorić. — Prije dvie il tri godine nasliedila je od svoga ujaka pokojnoga Lukanovića, brata Viržikina, — četiri tisuće gotovine i svu srebrninu. Ja sam bio „testament

Digitized by Google

executor". Najprvo je htjela sve novce dati otcu, a Gjuka ni da bi čuo o tome. I sâm bio sam proti tome. „Ti se kaniš udati, — Luxen treba novaca; — čuvaj u to ime", — rečem joj. Nu ona nije htjela jošte popustiti. „Za udaju nije dosta, — Luxen želi, da budem sve imala — da liepo i udobno živim; — imam li dakle il nemam te četiri tisuće, — jednako je!" — odvrati ona. Nu u to se Luxen sam umieša u stvar. Dodje k meni Klaudija i zatraži novce. Iskrena, kaka je, zatraži tako, da je odmah i rekla, što će s novcima. Luxen da se nalazi u silnoj neprilici, — ukrali mu njekakve kupališne novce, za koje on odgovara, — mora da ih nadomjesti, ako ne će, — jednom rieči — mora da bude novaca iz oka il boka. U početku nisam htio dati. Nu ona — i zapoviedala mi i zaklinjala me. Najzad — punoljetna jest — a vidio sam, da se boji, ne bi li i s Luxenom bilo isto što i sa Slavkom, — i ja dadem novce.

— A je l joj Luxen vratio? —

— Ne znam čime! Klaudija — kakva jest — ni ne misli na to. Takove naravi, ko što je Klaudija, ljube i silno i istinito, — na svaku su žrtvu uviek pripravne.

U to se Klaudija pokaže na vratima. Opaziv nas sustavi se na pragu. Vidio sam joj na licu nješto nemirno — njekako očekivanje. Tad se hitro odvrne, kanda nas nije opazila i pristupi k prozoru u drugoj sobi, odakle je jednako gledala u daljinu.

— Nestrpljiva je — obećao Luxen, da će i on doći, — a nema ga. Pitala me danas njekoliko puta već, da li sam ga vidio, kad sam se provezao toplicami.

To rekav povede nas magnificus opet u dvoranu. Bergerovih takodjer još nije bilo. A jedan sat popodne

Digitized by Google

prošao već. Starac Paštrović postajao zlovoljan. Čisto divljao i nemirno hodao iz jedne sobe u drugu.

— A gdje je taj Kra — taj Berger? — vikao Gjuka nestrpljivo. Alfonz zabrinuto skočio k otcu i uzeo ga miriti

— Nemoj za Boga, — mogao bi čovjek saznati, — pak — sve bi mi se izjalovilo. Doći će, — umiri se, — on je čovjek točan: — posao mu je prvo — zatim tek zabava.

— Ah — pusti me! Takav Kranjac — zovem ga, — a taj daje na sebe čekati. Prije trideset godina nije mi tek jednoč čistio čižme kod grofa Jurice, — a gle — sada — zaboravlja, da ga zovem — ja — Paštrović — bogme pravi gospodin — ne kô on. — Hodi — molim te — skupa sa svojimi osnovami, — plemić — oficir do jučer — pak sada — ah — mogu ti kazati, da nisam zadovoljan. Izgleda to, kano da si se prodao — za novce; — jest — jest — sad se ti ljutio ili ne ljutio! — zaintačio starac sinu upravo pred nama. Javila se u njemu plemenitaška gizda i savjest. Berger je u istinu započeo svoju karijeru kano sobar pokojnoga grofa Jurice L—a, prijatelja Gjukina, koji ga je doveo sa svojih čeških dobara.

— Pusti sada ove tričarije, — odvrati tek za čas Alfonz. — On je danas gospodin kao i nas koji. — Pustiv otca pristupi k nama i uzme se tužiti na njega.

— Znade dobro, da se samo na taj način mogu urediti. Ode inače Kamenica. I nije istina, da bi se ozbiljno protivio. Nu — kakav je uviek i u svemu, da nikad ne zna, što hoće, — takav je i sada, pak ne čini onako, kako je u prilog stvari, nego kako mu mušice nalete u glavu. Što ćemo — danas je takvo vrieme, — i mladi elegantni oficir zamahne rukom po zraku i odvrne se od nas na peticama. Nisam mogao odoljeti, a da ne

Digitized by Google

pomislim, da ni sin ne će znati dosljedno jedriti prema duhu novoga vremena.

Taj čas se vrata prednje sobe širom otvore.

— Ma foi — eto ih, — klikne Alfonz, — ali — gle — tu je još njetko s njima. Per Dio santo — krasne li žene!

U sobu udje Berger, njegova kćerka jedinica Monika i još jedna dama, izvanredno liepa, elegantno i ukusno odjevena s manirami velikoga svieta.

Berger bio čovjek oko petdeset godina. Visoko suho tielo nosio je pognuto, suhonjavo lice bilo mu je zagasite od vjetra i sunca proplanule puti, ravan neobično šiljat nos crvenio se u nosnicah; davno nerezana plava brada bila je riedka, brk je visio u tanku štetinastu struku preko usnica, kosa na glavi još je bila prvobitne plave boje i gustoće kano u kakoga mladića; sitne zeleno-sive očice mirno zaglédale na sve strane. Crno mu odielo tek je onako visjelo na njem, i držanje i čitava kretnja nije mu bila sigurna. Pozdravljao je sakupljene, ne gledajući nikome ravno u lice, nego udilj kano da po podu nješto traži, kod toga laktovima turajući Moniku pred sobom. Djevojka je bila nizka, okrugla, za svojih osamnajst godina predebela. Koraci joj bijahu sitni i cielim se tielom zibala i teturala hodajući. Velika glava sa širokim nezdravo naduhlim licem bljedosive boje sjedjaše na posve kratku vratu, oko kojega se povio debeli zlatni lanac za uru. Oči joj bile iste ko u otca, — jedina kosa bila je svojom pepeljastom bliedoćom i neobičnom bujnošću upravo divna. Odjevena je bila u modru svilu, izkićenu pravim lionskim baršunom.

— Nije baš odabrao najljepšu vjerenicu! — šapne šaljivo magnificus Radičević.

Ako nas nije mogla uznieti Monika, to je naprotiv njezina pratilica sve zadivila. Bila je to visoka stasita žena; pokraj razkošne bujnoće u formah opet je bila

Digitized by Google

sva skladna i gibka. Crna puna kosa bila bez svakoga sjaja, — put lica imala u sebi i nješto od sjaja i gladkoće mramora i nješto od tamne svjetlosti pravoga bronza. Najdivnije su pako bile oči, — krupne sjajne oči jasnosmedje boje — malo ne ko jantar žute, u zjenicah neopredieljeno tamne, u kojih je čas zažario zeleni kries smaragda, čas se zalila crna dubljina ponora; — prave tigarske oči!

Alfonz je prvi priskočio k došljacima. Svečano ko da prima dvoranku najčistije krvi, poklonio se duboko pred Monikom, koja od zabune nije znala, što bi. Stari Berger pomogao si seljačko-ladanjskom krupnošću te je kavalerističnо-aristokratički pruženu finu ruku Alfonzovu čvrsto stisnuo i stresao njekoliko puta njom, potreptao elegantnoga oficira po ramenu i široko razvaljenim ustima smijao se, da se je vidio sav red čvrstih nepokvarenih četverouglastih zubi.

Gjuka Paštrović il je hotice učinio il nije zbilja opazio dolazka Bergerovih, — on se jednako razgovarao dalje sa Veverićem, ne pazeći na znakove, što mu ih Ercigonja davao. Klaudija isto tako nije odmah pohrlila k došljakom. Uprtim očima u vrata ostala je na svome mjestu, i bilo je očito, da još njekoga izčekiva. Trebalo je, da Alfonz posve blizu privede goste. Klaudija se prene i brzim pogledom prodje svu Moniku. Opazio sam, da joj je kod toga proletio licem izražaj njekakva razočaranja — malo ne prezira, da se onda zadivljenim pogledom, punim pcnosna pitanja, zaustavi na bratu.

Čim su prvi pozdravi bili obavljeni, bijahu i Paštrović i Klaudija ljubezni i prijatni s Bergerovimi. Berger se u početku istina mrgodio, pače se pričinjao, kao da ne razumije Ercigonje. Počeo je nješta natucati, da ga „spectabilis“ Paštrović susreće s njekom antipatijom. No najzad, kad ga je uzeo Ercigonja pred samim Paštro-

Digitized by Google

vićem uvjeravati, da se vara, te da ga Paštrović osobito cieni i štuje, i kad je sam Paštrović napomenuo želju svoga sina, da se ženi, tad pristade Berger na sve. Berger dapače uzme do skora duboko se klanjati Paštroviću, premda Gjuka po svojoj naravi nije Bog zna kako kićeno i nježno izjavio želju svoga sina, nego tek rekao: — Ovo tepče — moj sin misli, da mu je došla hora ženitbi, pa dà — no, tako — kako je podjašprišt kazao!

Klaudija se najprvo posvetila poglavito Moniki, — nu videći, da joj ova od smetnje — od česa li — ne daje baš nikakova odgovora, — obrati se k stranjskoj dami Ovu zaboraviše Bergerovi, da ju kod dolazka predstave i nije joj preostalo, nego da sama kaže, da je Alma barunica Nordberg, udova iza pomorskog kapetana i rodjakinja doktora Luxena. S Bergerovimi se upoznala ovih dana u Toplicah, odakle ju ovi odmah k sebi pozvali, a danas je pošla s njima ovamo, „da vidi krasnu Klaudiju!“ — dometne svojoj besjedi i ljubko uhvati djevojku za ruku.

Čim je Klaudija jednom znala, da je barunica rodjakinja Luxenu, podvostruči svoju ljubežljivost.

Barunica isto tako se natjecala u što većoj prijaznosti. Zabava bude taj čas živahna, fina i duhovita. Kod toga nije zaboravila, da sa svojim divnim očima svakoga pojedinoga promatra, i sretoše li se ove oči s pogledima mà koga, tad se oko punih klasično pravilnih usna pokazao miljušni smiešak. Najčešće svraćale joj se oči na Alfonza, koji se silio, da jedino Moniku zabavlja. Ona ga ponajviše šuteći slušala, — nu nije se poput otca joj mrgodila, nego je naprotiv zadovoljstvom sjala i svaki čas pobjedonosnim i gizdavim pogledom prošla po rpi ostalih djevojaka, kanda im želi kazati: — „Eto — za mene se taj otmeni elegantni oficir zanima, — gotovo moj je, — a vi — makar mislite, da

Digitized by Google

ste ljepše. — eto morate se s oženjenom pristarom gospodom zabavljati!“

Barunica je brzo postala središte cielomu družtvu. Pokrenula je razgovor o ljepoti domaćih okolica, nu kod toga joj bilo glavno, da pripovieda o krasotah, što ih je na mnogih i čestih svojih putovanjih vidjela po Švajci, Italiji, Porenskoj i u Španiji. Iztičući pojedinosti bila joj rieč živahna i svakiput sretno izabrana, a oči — oh kako je ona znala kretati ovim očima, — one se čisto kriesile od zanosa i jednako se ustavljale na Alfonzu. Taj je najzad opazio to, — i mà koliko je čvrsto odlučio, da posve občara i predobije Moniku, — sad je svaki čas pustio svoj razgovor s njom i zabavljao se s barunicom. Najzad zapleli se i on i ona u toli živahni zbor, te se činilo, ko da su zaboravili na cielo ostalo družtvo. Ercigonja čisto bliedio od zabrinutosti.

— Gledajte, kaki je lakouman, — želi, da se zaruči danas, uvidja sam, kako bi to dobro za njega bilo, — a sada — kano da je sam nečastivi u njega uljezao. Baš je ko i Gjuka. Ništa promišljeno — sve od časa. Oh — Alfonzo moj — glete — kako je sav u vatru došao, — o — moram ja... — i podjašprišt umieša se u zabavu, sileći Alfonza, da s Monikom započne razgovor. Starac dobričina davao mu dapače znakova očima, što nije barunici izbjeglo te nasmiešiv se jogunasto rekne Alfonzu posve glasno, neka ne zanemaruje svoje dužnosti. Alfonz se tek glupo nasmije.

Tada mu licem zabljesne i ljuti i odporni izraz, te gotovo ko da je hotice samo za barunicu imao oči i uši. Monika je posve zašutila, ne pazeći ništa na Ercigonju U licu je čas bliedila čas se rumenila.

Medju tim kazalo ure dojurilo do blizu brojke II. Gosti jenjali u dojakošnjoj zabavi, na svih se licih opažala nestrpljivost, kojom se izčekuje ručak. Gjuka postao

Digitized by Google

posve nemiran. Svaki bi čas letio u „palaču“, da vidi, je l već gotov ručak. Najzad stao glasno vikati i rogoboriti. Na inoša je navalio tako osorno, da su se gosti, koji ga ne poznavahu pobliže, prestrašili, nije li se što strašno dogodilo. Klaudija se hitro digla i pošla za starcem.

— Ne ljuti se — tatice — ljudi nisu ništa krivi, — reče mu na pragu, — ja sam naložila, da se još čeka.

— A zašto? — upita ju starac, još uviek goropadan u licu i glasu.

— Luxena nema još, — a obećao je, — valjda je morao kojemu bolestniku, — odgovori djevojka mirno i pogleda otcu ravno u lice.

— A tako — pa dobro — bene — bene, — treba samo da znadem, — umireno će i ukroćeno starac. Klaudiji se naime nije nikada usudio da mnogo prigovara i zanovieta, makar je inače bio silan „grubijan“. Dakako — nije to bila energija niti zla ćud, nego tek nemarna navada. Koji su samo malko dulje s njim obćili il imali kakova posla, brzo su ga upoznali s te strane. Zato je mogao ma kako psovati i vikati, zašto se to ovako il onako ne učini, — njegovi ljudi ipak su činili sve onako, kako ih je volja bila, a on — dalje od vike nije dospio.

Napokon bude predugo, da se još čeka s objedom. Klaudija popusti i pozvoni inošu, neka nosi čorbu. Taj čas bane na vrata Luxen. Klaudija veselo pojuri pred njega i srdačno ga pozdravi.

Bio on čovjek oko trideset godina. Kosu je nosio posve ostriženu, lice mu bilo izbrito, tek neobično dugi i debeli brk pod krupnim nosom stršio daleko od lica u zrak, po čemu bijaše nalik na kakoga „sergeanta“ sa mnogimi kapitulacijami. I hod mu bio takov, ko da

Digitized by Google

je sad sjahao s konja. Odjeća mu bijaše dosta elegantna kroja, ali s prljami kloroforma ili kaka hidrokalija — i bez petoga puceta.

Kretnje mu bile živahne — gotovo kazališnih manira. Klaudiji se približio čuvstveno — tronutim glasom, glavu kod toga posve njekako izkrivio, ko da joj duboko u oči hoće da uroni, — i zatim uhvativ ju za obje ruke ostao jedan čas miran, jednako ju ravno u oči gledajuć, — a tada poljubio njekoliko puta redom prstiće i dlan, da se napokon kano silomice i bolno trgne čaru presretna časa, i učini svečani posve salonski naklon. Svršiv prizor s Klaudijom potrči najprvo k gospodjam, da im se duboko nakloni, ruke izljubi — i da svakoj što ugodno i prijatno kaže. — „Živa — živcata slika galanterije salonskoga junaka kakove malogradske talijanske komedijantske družine — !“ — — pomislim u sebi, videći ga upravo taj čas, kako priklanja koljeno pred rpom djevojaka i koketljivo-ljubezno svakoj se smieši. Ja ga dosele nisam poznavao ni po vidu, tek čuo sam, da je u bližnjih toplicah prvi liečnik, — zato sam se sada upravo snebivao od čuda, da je Klaudija toga čovjeka toli strastno zavoljela.

Opazivši Luxen Bergera veselo je zakliktao i praveći pretjerano velike korake poskočio k njemu Tu ga je i častno i „kameratski“ pozdravio, pitajući u šali, kako je zadovoljan sa svojim gostom, s „kugjinom“ Almom. (Luxen bio iz Trsta il Rieke . . .) Berger se sad prviput malko nasmiešio.

A cielomu družtvu odlahnulo, kad je došla Klaudija i umolila, da se ide k stolu.

Barunica nije čekala, dok bi ju tko umolio, da ju povede, nego se odmah ovjesila Alfonzu pod ruku. Kod stola — naravno — dobila je mjesto u pročelju i kad se Alfonz poklonio, da odstupi, onda učini kano ne-

Digitized by Google

zadovoljnu kretnju po zraku i posve glasno rekne: — Ah — da — vi ste domaći — morate niže — baš mi je žao, — što ću ja medju tom pristarom gospodom! —

Alfonz malo te nije zaboravio, da sjedne kraj Monike. Htio je upravo doći naprema barunici. Tu je Ercigonja pritekao tada u pomoć. Doveo je ravno Alfonza k Moniki. Luxen je sjedio s druge strane a pokraj njega Klaudija.

Stol bijaše liepo opremljen, Klaudija je svoju srebrninu dala. Pod trhom svakakih slastica čisto se u sredini svijala daska. Paštrovića kuća od njekada slovila sa izvrstnih objeda. Pa ma kolike bile današnje neprilike, opet nije stari Gjuka u tome ni za dlaku htio popustiti.

Pošto gosti prvi glad utišaju, i natoče po volji „četrdeset kapljica post jusculum“ — ustade Gjuka i počne govoriti:

— Pozdravljam vas, gospodo, kod stola svoga i hvalim vam od srdca, što ste se izvoljeli odazvati skromnom pozivu. Pošto sam ja ostario a nije nas premaleni broj, to mi nedostaje sila, da vas u veselju ravnam. Pa ću s toga po starom zagorskom običaju umoliti prijatelja Lacicu, neka nas ravna on. Živio stola ravnatelj Kuntek!

— Živio — živio! — odazove se cielo družtvo, kucajuć se svi medjusobno i sa kuće domaćinom i stola ravnateljem. Lacica odmah nastupi svoju službu; — najprije nazdravi kuće domaćini, zahvali za izkazanu čast i imenuje „fiškuše“ sa svakog kraja stola, da mu podpomažu u vršenju njegove „odlične ali i težke službe“.

Za čas ustane i uzme glasno kano da stotini govori: — Molim gospodu, da puno do — vrha — natoče čaše. Zdravica, kojoj je sada red, vriedna je svake slave i svakoga poštovanja, — s toga će biti „vanderček“. Gospoda fiškuši neka paze, da se svaka čaša do kraja izpije.

Digitized by Google

„Pisačići ne smiju ostati“. — i Lacica kićenom rieči nazdravi današnjemu godovnjaku Jankici Ercigonji: — Ja pijem i izpijam — eto — te predajem našemu milomu „illustrissimo domino“.

I tako je redom išlo. Kad su fiškuši izviestili, da je zdravica dovršena i red obavljen, onda se Janko dugim govorom zahvalio.

— Posla je mnogo! — reče Lacica i stao nazdravljati po redu gostom, davajući svakome družicu. Njega je — „tertium in ordine“ nazdravio kuće domaćina i dao mu barunicu za družicu.

Dok je došao red, da se Alfonz nazdravi, bio Lacica dobrano već ugrijan i nije baš pazio na rieči. On nazdravi Alfonza s Monikom i dometne, da bi Bog dao svoj blagoslov svezi, koju si oboje mladih ljudi želi. Monika porumeni a i Alfonz trgne se od ljutitosti, nu prikrije svoj gniev u laki smiešak. Jedini stari Berger kimao zadovoljno glavom. Paštrović pako prekine Lacicu i spočitne mu, što bunca ovako u vjetar. Nije kod toga — za cielo — mislio pokazati, da nije sporazuman s nakanom svoga sina, ali Berger valjda je tako shvatio i prestao se smijati, te zadivljeno pogleda na Ercigonju. Ovaj se ljutito i zabrinuto držao,

Kod pečenke naruči Lacica: „bilikum“, jer je bilo tri il četir gosta, koji su prviput u kuću došli. Nakon obavljenih ovih dobrodošlica potvrdio je stola ravnatelj sa svjedoci izvršeni čin. Morao je to učiniti s obzirom na broj od tri, da je izpraznio bilikum. Isto je bio dužan kuće domaćina, nu taj izmoli, da ga Alfonz zamieni. Ovaj to učini, a tek sada se sjeti Lacica, da je i barunica prviput gost u Paštrovića. Ponudi dakle i njoj čašu — dobrodošlicu, spomenuv, da imade pravo izabrati koga od gospode, koji će mjesto nje izpiti veliki peharčić. Ona izabere Alfonza. Taj nije bio naučen na toliko vino, pa

Digitized by Google

ga je prvi bilikum već razigrao a nekmoli ovaj drugi. U zanosnom govoru uzme slaviti ljepotu baruničinu i hvaliti nebesa, što joj može barem tu malu uslugu učiniti, a pripravan da bi bio za nju makar u vatru. Alma mu se ljubezno nasmješkivala, a on tim sve jače uzeo plamtiti. Sirota Monika sjedjela je — posve uništena, i očito je bilo, da se mora siliti, da joj od jada i srama ne navale suze na oči. Kad je još Alfonz u svom zanosu spomenuo, da barunici ravne i jednako vriedne nema više na svietu i pozvao čitavo družtvo, da u čast presvietle gospodje piju svi punu čašu vina, — onda je Monika dugim žalostnim pogledom svrnula oči na otca.

Napokon si pomogne Ercigonja tako, da je umolio Klaudiju, neka digne stol. Nadao se, Alfonz će tako imati zgode popraviti svoju pogrješku i što je htio, da se u salonu medju Paštrovići i Bergeri stvar uredi i zaruke proglase. — „Lacica je previše već razigrao družtvo!“ — rekne mi podjašprišt i pokaže na doljnju stranu stola, gdje su mladi ljudi pod vodstvom Lacice počeli pjevati:

„Na tom mladom ljetu veselimo se!“

Nu Ercigonja se prevari u svome računu. Alfonz, čim je ustao od stola, pohrli k barunici i uvede ju u salon, gdje sjedne u najdalji kutić s njom na uzki kanape, i ondje ostane. Moniki se smilovao Luxen, koji je htio Klaudiju voditi, nu koja mu dade znak, da pozove Moniku. Djevojci su oči suzami orošene bile, i spaziv Alfonza u živoj rieči s barunicom u napolak sakritom kutu, — izadje iz salona i povuče se u treću il četvrtu sobu, gdje sam ju vidio dugo vremena, kako stoji čelom oslonjena na staklo prozora.

Sretniji bio Ercigonja s Gjukom. Poznavao je dobro starca i znao je, da tu ne treba drugo nego izravno Bergera i njega pozvati, da se izjave. — „Kad bude s Bergerom govorio, neće imati više svoje volje!“ — I bilo

Digitized by Google

je tako. Berger i Paštrović uvjeravali se, kako se štuju i napokon — Paštrović rekao, da želi za Alfonza Moniku. Berger „dragovoljno“, i iztičući svoje osjećaje počasti, koje u tome nalazi, — pristane, da se djeca zaruče, ali samo, ako se ljube.

— Samo ih treba zvati! — klikne veselo Ercigonja. Niti Alfonza niti Monike nije bilo u salonu. Podje ih tražiti. Djevojku je prvu našao. Nu — ona plačnim glasom izjavi, da se je prevarila u Alfonzu, da ju on niti ne gleda i — najposlije pade u plač. Starac ju uzeo miriti, uvjeravati ju, kako je Alfonz od prvoga trenutka, što ju je vidio, bio posve občaran, danas da je preveliko družtvo, a da bi se izključivo njom bavio. Najposlije podje mu zbilja za rukom, da umiri siroticu i ona napolak blaženo smijući se, napolak još u suzah privoli, da s Alfonzom stupi pred družtvo kano zaručnica.

— Ajde — podjite sa mnom — da ga nadjemo! — klikne podjašprišt veseo i uhvativ ju za ruku prodje salonom, palačom, još trećom sobom, — ali Alfonza nigdje.

Napokon u četvrtoj sobi nadju ga. Ali kako! — Barunica je sjedila na fotelju, a on — vatren od ljubavi i vina, klečao pred njom.

Monika ciknu i pade u nesviest Luxen odmah dotrči — pruži joj prvu pomoć, — i za pol sata otidjoše Bergerovi i barunica. Berger bio i ljut i uvriedjen, a Monika blieda u licu kano stiena. Luxen im se priključio — veleći, da bolestnice ne može same ostaviti.

— Ode sto hiljada — nevaljanče! — crven od ljutosti navali na Alfonza podjašprišt. — A čestita, dobra djevojka, marljiva izvrstna gazdarica, — stao naricati starac. — Ali takovi ste, — ne znate nigdje svoje lakoumnosti svladati.

Paštrović se takodjer svalio na sina.

*

Digitized by Google

— Ah pustite me — napokon nisam je ljubio — a prodati se — ja sam još uviek Paštrović! — ponosno im odvrati Alfonz.

— Ali — za Boga — za volju te ženitbe kvitirao si službu — a sada — ništa! — vikao Gjuka.

— Sic est in fatis! — okrene se prema meni Batorić.

Taj čas stupi u sobu brzojavni glasonoša i predade brzojavku. Glasila je na Alfonza. Izplativ momka otvori grozničavom hitnjom smotak. Pročitav ga probliedi, baci papir od sebe, uhvati se za čelo i ko lud odjuri iz sobe. Otac podigne brzojavku i pročita: „Beč 27/12 18.... Poručniku Paštroviću itd. Upravo nam dodje viest, da se noćas grof Lužanski ubio; — molimo bezodvlačna pokrića vaših žira na njegovih mjenicah. Banka Beer et Comp.“ Svi se prestravimo — a najviše Klaudija. Njoj je povjerio, da je prijatelju svomu grofu Lužanskomu jamčio na dvadeset hiljada forinti.

U prvi mah bila svih nas briga, da si ne bi i Alfonz učinio kakovo zlo. Klaudija skočila za njim, da ga potraži. Bijahu strašni trenutci, — a iz palače orila vesela pjesma razuzdanih glasova:

„Na tom mladom ljetu svega obilja!“

Još u pravi čas našla je Klaudija Alfonza. Na jadikovke i molbe Klaudijine ponješto se umirio.

Dovede ga k nama. Bili smo još uviek u istoj sobi. Miris baruničina parfima još se zrakom točio. Svi smo šutili, kad je Alfonz stupio u sobu. Batorić, Ercigonja i Radičević stajali oko Gjuke, bojeći se, da ga ne savlada bies. Nu — za čudo — on posve mirno upita sina, što je u stvari.

— Tä — dao sam svoj žiro, — kako ne bi? Moj najbolji prijatelj — a bogat, — otac mu milijunar.

— Ali na tako ogromnu svotu?

Digitized by Google

— Malih svota nije trebao Lužanski. Na nesreću — posvadio se s otcem, — otac takodjer izgubio gotovo sve u Stroussbergovih spekulacijah, — i tako — što će — ubio se siromah. Išao je zajedno sa mnom prije božića kući, da uredi te poslove, — al valjda izjalovilo mu se ko i meni — danas sa Bergerom.

— A što sada kaniš?

— E — platit! — Lužanski je za mene tako jednoč platio, — moram sad ja. Napokon — podpisao sam. Tiče se moga poštenja kao i njegova.

— No — per amorem Dei, domini nostri, — čime platit? Ja nemam, da porez izplatim, — štale su mi prazne, — nemam volova, koliko je za obradjivanje od potrebe. Platit — kako platiti?

— Tiče se imena — pa ćemo platiti, — makar Kamenicu prodali. Eto — Veverić . . . —

Gjuka je tek pobliedio i niti jedne rieči nije mogao odgovoriti. Alfonz pako podje u palaču po Veverića. Iz palače jednako orila vesela pjesma: . . . „Još nijedan Zagorac . . .“; — dok je Alfonz vrata otvarao, zašumili u sobu glasovi jače i burnije.

Veverić dodje a s njim takodjer mladi odvjetnik. Ovaj uzme tumačiti, da nije absolutno nuždno pokriti mjenice.

— Mä — oficir niste više, — imetak stoji na ime otčevo a ne na vaše, — ne mogu vam ništa. Pustite, — neka si obrišu nos — ludjaci, koji vam novaca dadoše.

I Gjuka i Alfonz graknuše na taj savjet. Radičević Batorić, Ercigonja svi se uzprotiviše odvjetniku.

— Ime je — ime, — bio jedan glas. I Batorić, koji se je prije podne toli žestoko opirao parcelaciji, sada ju je sam preporučao.

Digitized by Google

— Ali tako ne dodjoste do pokrića u potrebno vrieme. Radi se tu na dane — rekne odvjetnik.

— Istina — malodušno reče Radičević.

— Da nisi Bergera uvriedio — — uzme Ercigonja.

— Ah — što to! Evo — ja ću ti mjenice dati, — na moj žiro — dobit ćeš u gradu žiro od koga hoćeš, — rekne Batorić. Klaudija je morala donieti iz otčeva sekretara bjelice, — i Batorić je učinio, kako je rekao. Radičević isto tako. Klaudija na to donese svu svoju srebrninu, — Gjuka zapovjedi, da se i domaća donese, — da se bar djelomično najkritičnije mjenice izplate. A vani u palači družtvo jednako bučno i veselo, prozori sve se tresu od obiestnih razigranih grla mladih ljudi.

— „Haj Bog zna, je l k ljetu budemo na svietu", — zamnievala dugozvuka pjesma, a Gjuka, slušajući Alfonzov dogovor s Veverićem glede parcelacije, — onako star zapade u grčeviti — glasni plač, jecajući ko nejako diete.

Nismo mislili, da će se ove godine Januševo toli žalostno svršiti.

* * *

Što bi duljio? Parcelacija Kamenice se obavila, postigla se liepa svota i dvor sa nuzgrednimi zemljami ostao još Paštroviću. Starac Gjuka se napokon primirio i bio zadovoljan. „Ne moram se barem mučiti s gospodarstvom!" — hvalio se pred nama. Doista mučio se nije ni prije, jer sav njegov gospodarski rad sastojao je u tome, da je cieli dan po bašči hodao i pazio, da vrabci ne jedu graška.

Neprilike nastadoše tek, kada je došao prvi rok seljakom, da plate. Ni jedan ga nije obdržao, jer ga obdržati nije mogao. A bila sila, pošto su hipotekarni vjerovnici tjerali, da se plati. Medju njima bio je i Berger. Kod drugoga roka bilo ko i kod prvoga. Hipotekarni vjerovnici zaiskaše ovrhu, — i Kamenica dodje

Digitized by Google

na dražbi Bergeru u ruke. Seljaci i Paštrović ostali su praznih ruku!

Bijaše strašan to dan. I u isti čas, kad je stigla viest o prodaji Kamenice, dodje i viest, da se je dr. Luxen zaručio s gospodjicom Monikom Bergerovom. Na nesreću bio sam upravo taj čas kod Klaudije. Kad je čula za posljedak dražbe, prkosno se potresla i rekla, da će ona znati otca hraniti, a kad je pročitala debeli elegantni karton zaručni, — izpao joj papir iz ruke i kano okamanjena ostala usred sobe. Ja ne znam, jesam li u svom vieku vidio u jednom licu i u jedan isti čas toliko tuge, očajnosti, ljubavi i mržnje — sve u jedanput, kano što sada u tom divnom licu Klaudijinom, — u onom kano mramor bliedom i kano mramor ukočenom licu —!

Zato me nije dva tjedna kasnije nimalo iznenadila viest, da je Klaudija poludila. Nije me iznenadila — ali plakao — gorko plakao — jesam.

* * *

Koji su posljednjih godina prolazili cestom, što vodi iz Zagorja u Zagreb, mogli su u seljačkoj jednoj kući višeputa čuti čudnovata smijanja i veselih i tužnih napjeva, pjevanih od krasna ženskog grla, a svaki čas prekidanih od luda hohota il od jecanja i naricanja, toliko bolno, da je čovjeka čisto u srdcu zazeblo. I ako su pod dojmom ove čudne pjevanke stali i koji čas gledali na siromašnu zadimljenu kuću, tad su više puta mogli vidjeti, kako k prozoru dolazi liepa — izvanredno liepa ženska i sklopljenima rukama zuri bez smisla u nebo. Da je koji prolaznik upitao kojega seljaka, tko li je ta nesretnica, — pogledao bi ga ovaj u čudu, a tada odgovorio s njekim malouvaženjem: — „Ah — to su luda frajla iz Kamenice!“ — Dà — bila je to Klaudija.

Digitized by Google

Ondje u tome selu živio je Alfonz pl. Paštrović kano dnevničar kod općinskoga poglavarstva. Svojom slabom zaslugom od osamdeset novčića na dan hranio je sebe, sliepoga i od kapi udarenoga otca i ludu si nesretnu sestru.

A Batorića nije bilo više, da ga podpomaže!

Digitized by Google

Mlin kod ceste.

Umene bila stara jedna tetka, otmena, u mirisu „eau de Cologne-a“ izdišuća dama. Pokazivala se jednako, kanda ju sve zanima, što oko nje napredno i moderno biva, mučila dapače svoj ostarjeli iznemogli mozak čitanjem svih mogućih novina, knjiga i brošira, a ono u istinu nije nju zanimalo na cieloj zemaljskoj kruglji ništa ino nego njezin stari „King-Charles“-pas, po imenu Harold, koji je jur bio posve iznemogao i vas dan čučio na jastučiću na fotelju, i kojemu je po hrbtu i po repu sva dlaka već izpala bila. Starica dakako gledala ga sveudilj njegdašnjim očima i posve ozbiljno pokazivala na jednu englezku sliku, na kojoj je ljepušno psetance take bagre bilo naslikano, te je govorila, da je to prava pravcata slika i prilika njezinoga Harolda. O tome bijaše podpuno uvjerena, i ni za što ne bi trpjela, da joj se protivno kaže. Ali — ona je takodjer tvrdila, da je liberalka; — Madame Roland vrzla joj se po glavi kano ideal, — u istinu pak nije mogla podnositi domaćega sudca jedino s toga, što ju je nazivao: „milostivna gospodjo“, a nije joj rekao: „Euer Gnaden“ il barem: „Ergnan“. — „Mon Dieu — ja nisam ohola — ti znadeš — ja sam liberalna, — ali — kako može kazati tek: „milostivna gospodjo“, — isto, što se veli i svakoj drugoj, — fiškalki, židovki — komu hoćeš — dan danas! Ja sam naučena, da mi se veli, kako se

Digitized by Google

pristoji!“ — Tako se svaki put na sudca iztužila preda mnom. Sa svojim župnikom pako vodila je višegodišnju pravdu. Tužila ga na sve strane, jer joj je iz crkve izbacio njezinu posebnu klupu, koja je odieljeno od puka, neposredno kraj oltara, bila prije namještena. Najviše zamjerili bi joj se ljudi, ako su kod dolazka ili odlazka zaboravili, da joj poljube ruku. I tako je sav njezin liberalizam sastojao u tome, što nije ni jednoj grofici il barunici dopuštala, da je što više od nje. Medjutim je tražila ipak najradje njihovo družtvo.

U mladosti svojoj — sredinom dvadesetih godina ovoga stoljeća — bila je na glasu ljepota. Litografije Kriehuberove, na broju najmanje deset ih, i jedan portret Amerlingov posvjedočavali su istinitost tradicije. U starosti gotovo nije ni traga ostalo toj ljepoti, nu još posve pod konac života držala se ravno i sigurno. Korzet joj rabio do pred smrt, i na susjedne vlastelinke nije možebiti radi ničesa toliko s prezirom gledala, nego što se zapuštaju i hodaju po kući u rekljah. U toaleti se strogo držala mode, tek kada je htjela, da bude sentimentalna, onda bi se ogrnula u koju od svojih njegdašnjih „robes de chambre“, i držeći u ruci svezak Chamissovih il Bürgerovih pjesama, uljuljala se u „bolno-sladka“ spominjanja na liepe mlade dane Nisu joj prošli u izprazno. — Kako su kod nas struje zapadnoga svieta uviek njekoliko decenija kasnije u cvietu, tako je i lakoumnost osamnajstoga vieka kod nas u doba tetkino jošte svojih žrtava iziskivala, pa je liepa mlada gospodja uz mnogo starijega muža, za koga bješe pošla samo poradi velika njegova imetka, — bila takodjer veoma galantna gospodja. Starija generacija — njeni vršnjaci — mnogo su toga pripoviedali o njoj. Dakako liepe žene uviek su izvrgnute nepogodi ogovora, nu — to je javna tajna bila, da ju sa krasnim grofom V-om spajahu vezovi najužega prija-

Digitized by Google

teljstva tečajem godina. O njem je često govorila, nazivajuć ga kod toga: mon bon ami comte Gustave, — i brišući si vlažnim od odkolonja rubčićem tobožnje suze. Inače je šutila o svojih triumfih, — tek bi se zadovoljno — ponosno smiešila na šale, kojimi bi ju dražio. Jedino za srbskoga kneževića Obrenovića rado je pripoviedala, da je jedne sezone u Rogatcu vječno bio uz nju. O njemu je mnogo bajala i naravno hvalila ga — ne entuzijastično — nego s njekom — aristokratsko-milostivom i ljubežljivom blagosti. Kod toga bi — Bog zna zašto — uviek padala u francuzke rieči. — „Vraiment, — le prince — c' etait — un très charmant seigneur — dakako — entre nous dit — un peu trop national — et — en fin — pourquoi non dire? — višeputa — pourquoi le nier? — il lui manquait des manières d' un grand seigneur". — Nu — sačuvao me Bog, — ne ću da budem nepravedna. Bio je divan čovjek, — izuzmeš li, da je htio postati hrvatski kralj, — dà — dà — ne gledaj tako, — i ja sam mu to jednoč u šali rekla. A on mi sa smiehom odvrati: — „L' avancement est toujours à mon aise — madame — mais en ce cas encore — glavno je, da bi imao podanicu tako krasnu i umnu, ko što ste vi". Dà — ovo mi je rekao.

Kad je ljepota prošla, postala je starica veoma stroga „endroit à tous égarements du coeur". — Tako bi ona nazivala ljubav i ljubakanje, te se hvalila, da je pošla zamuž nezaljubljena, a opet bila kraj toga sretna. Tom svojom strogosti za cielo da je htjela dostignuti uzorak, što si ga je odabrala u markizici Maintenon. Nju je vječno slavila, — ne slažući se ipak s bogomoljstvom markizičinim. Tu je starica ostala dosljedna — pred svietom barem, jer ni pod živu glavu ne bi mogla podnieti, da se luči od mladjega svieta. Dapače post na badnjak i na veliki petak mislila je, da mora izpričati.

Digitized by Google

— „Činim to radi ljudi — poradi služinčadi i seljaka. Što se moje osobe tiče — ah — ja znadem, da naš dobri starac gore na nebu malo haje, da li ja na taj dan jedem mesa il ga ne jedem. Dä — dä — ali — radi ljudi. Renanova odkrića napokon su samo za *nas* od vriednosti. Ja ga shvatam".

Ona ga nije do kraja pročitala, premda nije htjela da to prizna. Nu — ona je u obće govorila i pokazivala, kano da ju moderne knjige posvema udovoljuju. Njezin knjižar u Beču morao joj šiljati svaku novu knjigu Dumas-filsa, Sainte-Beuve-a, Boz-Dickensa; hvalila se, da „podnosi" Balzac-a, — u istinu pak čitala je s pravom nasladom samo Platena, ljubila Scribe-a, i u Beču najvoljela gledati Kotzebueove komade. Tako je takodjer govorila, da jedino u „Burgtheater" rado ide, a ono — odala ju jednoč njezina suputnica, da je najčešće išla Nestroya slušati. Samo u slikarstvu i muzici nije se pritajivala. Tu je akademika Davida i svu akademičku školu na sva usta slavila. Od romantika mogla je ponjekle još Arry Scheffer-a podnositi, dok joj je Delacroix bio upravo strašan, — a svi ostali još strašniji. Smjelo njihovo romantično — realistično slikanje čisto joj živce sjeklo, te bi jadikovala za pravilnošću odličnih Davidovih linija. — „Kod njega znadem barem, da je slika — on je shvatio vječnost forma umjetnosti, ali ovi: — oponašanje prirode, niekanje svih pravila, — sliepo izvadjanje svake domisli razvrućene im fantazije. Nema ništa odlično u njihovih radnjah. Još bi bolje bilo, da kao Nizozemci tek stave na platno, što oči im vide, al ne — tu se mora izabrati najužasniji motiv".

Imanje njezino Jakuševac bilo tek slab sat vožnje dalje od Brezovice. Nu i godine su višeputa prošle, da se stari ljudi ne vidješe. Nit je on nje, nit ona njega voljela. Illustrissimus ju nazivao svojimi kojiput krupnim na-

Digitized by Google

činom: „ludom babetinom“, koja se vječno prenavlja i govorio, da niti kihnuti ne može naravno. Ona pak znala bi glasom punim prezirna sažaljenja kazati o njem: — „Dobri ńaš Kornel — il est trop commun, — napokon — morao bi ipak pred očima imati, da je „supremuš komeš“, — a on se druži ako hoćeš i sa školnici i s kapelani. Ako danas pošaljem kasnara k njemu, on će ga za cielo uzeti k sebi k stolu. Onda takov čovjek misli, da ga to patri — pa se tuži, da nije svagdje tako. Kod mene — ne! I tako: es macht böses Blut. — Ja i moj pokojni Josephus uviek smo bili u tih stvarih oprezni, — pak — au fin — ce n' etait jamais à mon goût“.

Dalje mu nije mogla oprostiti, što ne napreduje s duhom vremena. Spočitne mu to jednoč u lice. — „Ah — moj dragi „Ergnan“ — kud ćete — star sam. Zar da pravim take saltomortale ko vi?“ — „Što mislite — moj obrgšpan — time?“ — „Tà — što ću Vam na dugo? Eto — iz našega Radičevića — učiniste vi prijatelja četvrte dimenzije, — kod vas naučio čovjek one komedije sa stolovi, — a danas mu se rugate. Danas naime nije to više u modi, — a onda sve pomahnitalo za tim, pak kad sam se svima morao smijati, — upravo mi vi — dragi „Ergnan“ — spočitnuste, da ne pojmim ništa novo, — ništa, što duh vremena donosi!“ — Teta se namrgodi na ovaj odgovor i pusti daljnje prepiranje, tek kroz zube izmrmlja nješto francuzki. A ta francuština silno ljutila starca. — „Da barem znade, ne bih još ništa rekao, — ali — mà da je njekoč ko rodjena Parižanka govorila, morala bi ovdje zaboraviti, a nekmoli, kad nije nikada pravo znala!“

Ova suprotivština izmedju Batorića i nje nije se u prvi mah tim više mogla razumjeti, što im inače bijahu nazori i tradicije iste. Njezin pokojni Josephus bio poput

Digitized by Google

Batorića jedan od najvjernijih pristaša Josipovića, Briglevića i Bedekovića. A u tom pogledu sliedila je teta strogo nazore svoga muža. Odgojena posvema u tudjem duhu, odrasla u vrieme najtvrdjega sna Hrvatâ, nije absolutno imala niti mogla imati smisla za narodni pokret. Ne samo da joj se sve ovo naprezanje učinilo griešnim, nego je nalazila u njemu silu smiešnosti i psovala je još više — još nepravednije Gaja i Jelačića nego li moj illustrissimus. Gaju je rado prišivala, gdje je što mogla. „Mon Dieu — tä — prosti apotekarski sin — i taj — eto — u jedared da će on učiti nas Hrvate govoriti. Da bude velik gospodin!“ — Literatura domaća još bi gore prošla. Čitala dakako nije nikada ništa, — ali njoj je dosta bilo, da se hrvatski piše, a da ne može dobro biti. — „Što to može da bude — molim te — tä — onaj naš kapelan — sad sam mu zaboravila već ime — davno je tome, — taj nije znao čestito u sobu unići, — moj pokojni Josephus smijao se uviek, kako je jednoč taj siroček kod biskupa bio na objedu i puhao na sladoled, misleći, da je vruć, — dakle takav je bio, — i taj — u jedared ja čujem, da je to ilirski literat, — dapače, da Ilirci silno hvale njegove pjesme. No — liepe li mi književnosti, gdje su taki literati!“

Govorila je medjutim rado hrvatski i s njekom je gizdom izticala, da je dobra „Horvatica“, što ju u ostalom nije priečilo, da psuje Hrvate, gdje je samo zgode bilo. Glavni razlog, da nije Batorića trpjela, bijaše taj, što bi ju bio imao on uzeti njekoč za ženu, — a zaljubio se u drugu, te za nju nije mario. Sam Batorić nije o tome nikada govorio. Teta se naprotiv nije ugibala tome. Dakako — još sada pršilo je iz njenih rieči, kano da žali toga nesretnika, koji je nije umio cieniti. Jednom navalice svedem rieč na ovo.

Digitized by Google

— Htjela to moja mati, — meni je svejednako bilo, — ja se nisam istom tako odmah podavala i zaljubljivala, — no — hvala Bogu — nije mi žao, što je tako došlo! Ne bi mi danaske bilo ovako. Batorić nije znao gospodariti, a moj Josephus — to je bio čovjek gospodar bez premca. Iz ništa je stvorio taj imetak. — Baš me je njeka viša sila obranila, — a ja sam joj zahvalna.

— A kako je došlo, da ga nisi uzela? — usudim se dalje pitati, želeći, da potanje saznam o stvari.

— Ah — to ti je duga pripoviest, — što bi o tome? A ja sam gotovo u njoj kano Poncio Pilat u „vjerovanju", — jer — meni je baš malo bilo do njega. A on se zaljubio u jednu prijateljicu moju, koja opet njega nije htjela, nego je voljela s drugim pobjeći.

— Zar nije bio pristao mladić?

— Što da kažem? Meni se neznatan pričinjao; — bio je naš Kornel i plah i miran, — a meni se nisu taki ljudi svidjali. Ali — mnoge djevojke i gospodje držale su, da je liep; — istina je — krasne je oči imao — i liepu kosu, — dà — dà, — može se reći, nije bio ružan. A sada — posve se zapustio.

— Nije ne tako, tetice! — prekinem ju.

— Ah — nemoj ti meni! Svi su naši Hrvati takvi — i žene hrvatske. Kako prevale prvu mladost, onda misle, da nisu dužni više, da paze na svoju vanjštinu. Smiešna im je dapače takova briga.

I ona prekine razgovor ovaj i uzme pripoviedati o svome pokojnome „gospodinu". Silno ga slavila i hvalila. Josip Marušević pl. od sv. Ivana, suprug tete Antonije rodjene pl. Pačulaj, bio je u istinu izvanredan čovjek. Sin seljačke plemenitaške kuće započeo je tako, da ga je kanonik ujak iz milosrdja uzeo k sebi, a kad je umro, ostavio je imetak vriedan njekoliko stotina tisuća forinti. Djece nije bilo, pa je sve pripalo teti. Rodjakom svojim

Digitized by Google

tek je poklonio u oporuci obveznice njihove, koje su mu njekoč izdali za predujmljene zajmove.

Prve godine udovičtva otišla je teta živjeti u tudjinu, ali naučena od prve mladosti, da živi na veliku i gospodsku, a ne imajući toga u stranih velikih gradovih, — povrati se skoro u Jakuševac, gdje je imala ogroman gospodski dom, divan prostran perivoj, jednom rieči, gdje je sve bilo na boljarsku uredjeno. Tu je odsele živjela, kako se pristoji bogatoj odličnoj vlastelinki. Držala je kod sebe jednu „gospodičnu za družtvo", po dvie sobarice, sokača i kuharicu, ključaricu sa njekoliko pripomoćnih dvorskih djevojaka, i dva inoša, koji su imali livreju francuzkoga kroja, jer naša hrvatska pandurska mondura bila je za nju: „une horreur" i „prostoga seljačkoga izgleda".

Pred nju — izim seljaka i svećenika — nije mogao nitko doći, a da se prije ne najavi. Bili su dapače opredieljeni dani i sati primanja. Batorić joj se poradi toga i rugao i ljutio se. — „Kako do biesa može podnieti takih ludorija! To je za „Kranjce" možda dobro — ali ne za nas Hrvate."

Kod seljaka i svećenika pravila je iznimku, jer joj se to „aristokratskim" pričinjalo, i jer je time htjela još uviek podržavati oblik njegdanje sveze gospoštine i podaničtva. — „Ja sam napokon — njihova bivša zemaljska gospodja, — valja dakle da im je pristup k meni olakšan. Što se pako svećenstva tiče — e — to je tako: — svaki u istinu naobražen čovjek — i zato sav otmeni sviet — ovomu stališu izkazuje najviše počasti, — a glavno — s ljudmi ove vrsti moraš uviek gledati da se dobro pogadjaš!" — i starica se zlobno nasmieši.

Najbliže svoje rodjake, djecu pokojne joj sestre, udate za njekoga generala, nije rado gledala oko sebe. Siromaštvo bijaše u obće u njenim očima pogrješka, koju

Digitized by Google

je najteže u koga podnosila, — ona je znala reći, da siromašni ljudi zaudaraju posebnim vonjem. Istom pako siromaštvo svojih ljudi — ono joj bijaše upravo strahota. — „Siromašni rodjaci najkukavnija su inštitucija ovoga svieta, osobito, ako se nadaju nasljedstvu!“ — rekla bi uviek, kad bih ju upitao za koju od njenih nećakinja, veoma ljubeznih i naobraženih djevojaka. I nije se njeno obćenje s njima dalje protezalo, nego da bi im šiljala svoje odložene odjeće i šešire.

Ja sam morao često dolaziti u Jakuševac. Makar je imala pet odvjetnika, opet je i mene svaki čas zvala, da ju u čemu svjetujem. Bila je naime strašno sumnjičave duše; nikomu nije ništa vjerovala. Za svaku sitnicu dogovarala se barem s deset ljudi, a na koncu konca učinila svakiput posve protivno onome, što joj se savjetovalo. Pitajući savjeta uviek je to činila njekim tužaljivim, nemoćnim glasom. — „Sirote udovice — istom pako kad su stare — sav sviet ih progoni. Pak ovi užasni novi zakoni, tä to je strašno, kako su žene po njih vezane. Naš je Verböczy bio za cielo galantniji naprema nam nemoćnicam! — Najposlije — imade mnogo za sebe emancipacija žena. Pa i kršćanstvo shvatilo je opravdanost, da se ženam dade — no dä — barem za udovice govori liepo u sv. pismu. Ti znaš — ja sam — podpuno „éclairée“ — ali — što se toga tiče, stojim uz crkvu!“ — Ovako je dovršio malo ne svaki dogovor ili posavjetovanje.

Zadnjih godina svoga života dade me opet jednom zvati. Kasnar je naznačio u pismu, neka čim prije dodjem, jer „Njihova milost“ hoće da puknu od ljutine. Odmah se spremim na put.

Došav onamo odvede me inoš Štefić ravno u kabinet stare gospodje. Čekala me je nestrpljivo. Nije kao drugda sjedila pred stolićem i kaku ručnu radnju radila il si

Digitized by Google

pasijanse slagala, nego je nemirno po sobi hodala. Kad ja udjem u sobu, sustavi za čas korake, nu odmah poslije njekoliko rieči nastavi iz nova svoju grozničavu šetnju.

Imala je na sebi elegantnu nu po staromodnu kroju sašitu jutarnju haljinu à la Recamier. Glavu joj pokrivala biela kapica iz dragocjenih čipaka.

— Bon jour — mon enfant, — hvala ti, da si odmah došao. To je strahota, kako siromašnu ženu, koja nema nigdje nikoga, — svak plieni, gdje može. Zbilja se sviet izopačio. Ne znam već, što da radim. Eto — dojavi mi danas špan iz Radosalja, da je tik moga mlina — podigao njekaki seljak novi mlin. Tobože jer je mjesto njekoč spadalo grofu Kruševiću, pa da ima pravo! Ali znam ja zakone, — mene se mora pitati prije. Momu je mlinu odatle šteta. Kazao već mlinar, da mu skinem barem stotinu od zakupnine. — Dä — još šta — kanda ja nemam silnih potreboća! Budi dakle tako dobar, — odvezi se onamo i pogledaj, što je na stvari. Vrati se onda k meni, pa ćeš kod mene biti kod diner-a. Moraš me svjetovati, što ću. Daj — daj dakle, — vidiš da sam sama — ostavljena na svietu!

Prije no što sam otišao, morao sam doručkovati. Objed bijaše u Jakuševcu tek u šest sati s večera. Ovu uredbu uvela je teta Antonija tek nakon svoga boravka tudjini. I u tome nije bilo druge svrhe, van što ju je vodila želja, da bude napredna i jednaka aristokratskome svietu.

Dok sam ja doručavao, dotle je ona davala „audijencije". — „Dopustit ćeš, da to obavim radje pred tobom", reče mi i odmah zapovjedi Štefici, neka redom uvodi. Ovajput bijaše prvi domaći učitelj. Došao je moliti malu pripomoć za školu, da može nabaviti tako zvanu rusku spravu za brojenje.

Starica malo da nije na uznak pala. Odkada je naime u četrdesetosmoj godini pokojni joj suprug pao u

Digitized by Google

sumnju, da pristaje uz Magjare, od onda je svakom zgodom nastojala, da naglasi svoju lojalnost i bojala se svega, i u svemu mislila naći revolucijone težnje. Rieč „ruska“ sprava bijaše dakle u svakom smislu dostatna, da se starica smuti.

— Moj — najštovaniji — vi, — kako se vi usudjujete k meni po take stvari? — odvrati i strogo i gizdavo učitelju. — Što vi mislite — zar ću ja podupirati tudji narod, koji ima svoga cara, a ja svoga?

— Vaša visokorodna milost nije me razumjela, — to je učilo, potrebito i od vlade preporučeno.

— Molim vas, dobro ja razumijem. Rusko — rusko učilo, — to je dosta. Ha — Georges Dandin, nous te connaissons, — to znači — znamo mi, što je to rusko; — a žalibože, vi mladi ljudi, a osobito seminaristi, juristi i preparandisti, — vi svi ste puni tih Gajevih i Bog zna kakih ideja.

I trebalo je, da se ja zauzmem za nesretno rusko učilo.

— Parlez français, s' il vous plait — ! — uleti mi u rieč. kad sam počeo hrvatski. — Nije htjela, da učitelj razumije, što se sa mnom razgovara.

Čim sam ju umirio, da u toj ruskoj spravi nema nikake demonstracije ili agitacije proti Austriji, počela se stiditi; — bilo joj strašno, da će taj mladić o njoj misliti, kako ne ima o modernom svietu ni pojma. U toj zabuni dade učitelju veću svotu, nego je taj ikada mislio, — i još mu sama ponudi jednu livadu na uživanje, za koju ju je dosele uzalud molio.

Poslije učitelja došao jedan seljak, moleći pašu po imenicih (— neizorana ledina na kraju njive); za ovim jedan momak s molbom, da dobije voz drva iz šume; poslije ovoga došle redom seljakinje, donoseći tobože iz ljubavi male darove u kućanstvo, koje je starica trostru-

*

Digitized by Google

kom vriednosti plaćala, — i napokon se narivaju djeca s gljivami, s raci i s poljskim cviećem. Svakome je podielila dar u novcu i još k tome suhih kolačića. Starica nije istom štogod držala do ovih seljačkih pohoda. U jednu ruku ponosila se, da ju „njezin narod“ ljubi, a u drugu ruku bijahu joj ovi pohodi potrebni i zgodni relief za gospoštinu ladanjske odlične dame.

Kad se doručak svršio, pozvoni teta sobarici, da ide praviti toaletu, a mene još jednoč umoli, neka za Boga ne zaboravim na mlin.

Za dva sata bio sam na opredieljenu mjestu. Izpitav stvar, brzo sam se osvjedočio, da moja draga teta nije u pravu, i da je novi mlin posve ovlašteno podignut na mjestu, na kojem je od njekada stajao bio mlin; tek ovo zadnjih godina stajalo je kućište pusto. Dakako — mlinu tetinu bila velika šteta. Stajao je niže, te mu je gornji mlin mogao po volji vodu priečiti, a što je glavno, novi mlin bio tik uz cestu, a do tetina mlina moralo se ići poljskim putem. Nu — novi mlinar pokazao mi je svoja pisma, po kojih je nedvojbeno bilo, da mu je prijašnja vlastnica iste nekretnine, njegdašnja vlastelinka u Lugarevcu, grofica Krušević, sva svoja prava prodala.

Htio sam već da skočim u kočiju, kad mi seljak mlinar spomene, da mogu i groficu samu pitati, jer je ona kod njega.

— Grofica kod vas? Zar nije u — Parizu — u tudjini? — upitam sav u čudu, znajući, da je grofica Krušević davno sav svoj posjed ovdje prodala i da boravi najmanje kojih trideset godina izvan zemlje.

— Ovdje su — ovdje! — uzdahne seljak. — Ima već preko godinu dana, što su kod mene. Što ću ja, — nemaju k nikome drugome ići, a bili su mojoj pokojnoj materi veoma dobri, — i ovu zemlju, na kojoj mlin

Digitized by Google

stoji, poklonili su nam, da istinu kažem, — što ću dakle, — uzeo sam ih k sebi.

— Al — čovječe — ja te ne razumijem — što govoriš, — zar grofica, — je l — zar joj je tako zlo?

— Mä jest — vaše gospodstvo! — i uzme tiše, načiniv znak, da mora paziti, jer se čuje u sobu. — Došli su — ah — ne mogu kazati kako, — pješice su došli, — strahota — nisu imali ni novčića kod sebe. A onda su pripoviedali, da su sav imetak izgubili, da moraju ovdje njeko vrieme biti, jer da imaju još par stotina dobiti od činženjaka il gornjaka; — k gospodi ne će ići, — valjda ih je stid — pak su mene molili, da budu ovdje. Sirota — htjela mi je dati zadnji zlatni komad, što je još imala, — njekaki križić ko u biskupa, al ja sam odbio.

— Što ti to govoriš! —

— Eh — ali su i čudni. Odkada su ovdje, dobili su od tih svojih činženjaka preko sto petdeset forinti. A sve to morao sam na poštu odnesti. Poštar mi reče, da novci daleko idu na njekoga gospodina. To ipak nije pravo, — mogli su sebi što opravila kupiti, — a i meni barem nješto dati.

— Ali kako može da bude kod tebe? Gdje prebiva — kako živi, — tä koliko soba ima u tebe?

— Imam samo jednu, — ono kraj nje je komorica. Ha — spavaju grofica s nama. Žena moja priredi im na stolu svaku večer, — da im je bolje.

— Bože — Bože! — kliknem sjećajući se, da sam njekoč u djetinstvu slušao o elegantnoj, divnoj grofinji Beati Kruševićevoj, udatoj njegdje vani u tudjini. Znao sam doista, da joj dugo već ne ide najbolje, ali opet — čuvši ovo, ja sam se snebivao i žalostio.

I opet htjedoh da uljezem u kočiju; gotovo težko mi je bilo, da mä za trenutak tek oduljim, i bojao sam

Digitized by Google

se. da ne bi nesretnice sreo. Nu u taj čas razdade se iz mlina cilik gusala. — dugi plačni akord. — i za njim jošte jedan. još drugi — treći. svaki silniji od prijašnjega. I makar su svi akordi bili bez sveze. i glasili kano — rek bi raztrgnuto. bez melodije. to je opet u njih bilo nješto moćno. nješto puno duše i čuvstva. — te sam morao i proti volji slieditі im drhtave titraje. ne mičući se s mjesta.

Iz pojedinih akorda složi se za malo melodija — i slušao sam Chopinov: „Nocturno". izvadjan toli demonskom silom. toli velikim umjetničkim razumievanjem. da dosele nisam tako šta doživio ni kod najčuvenijih koncertista. Kano ukopan ostao sam jednako na istom mjestu. posvema občaran od divote glasova. koji se bujnim snažnim vrutkom iz sobe točili u svietli jasni zrak svibanjskoga jutra. U jedared prestanu gusle. a ja se još nisam mogao razstati. sveudilj čekajući. ne će li iznova početi.

— Tako nadje čovjek i u ovoj zabiti zahvalno slušateljstvo, — začujem za sobom slab nu ugodan glas. Brzo se okrenem k onoj strani. Stajala je tu stara gospodja u iznošenoj staromodnoj reklji i jednostavnoj takodjer trošnoj suknji. Bliedo lice gledalo je mirnim izražajem preda se; oko punih još usnica lebdio dobri smiešak. Posve sieda podrezana kosa bila je jošte bujna i u valovitih se strukovih kuštravo spuštala do ledja. U modrim je očima sievao neobični za taka ljeta žar. Odmah sam pogodio, da je to grofica. Skinem naglo šešir, te se duboko poklonim.

— Dobar dan, mladi gospodine? Poznajete li me? Ah — odakle? — Mene već tako dugo nije bilo ovdje, — nu ime moje neće vam biti strano. Ja sam rodjena grofica Krušević, udata Wallheim.

Kad je čula moje ime, očito se razveseli.

Digitized by Google

— Poznajem sve vaše, — kano djevojka nisam tek jedanput bila kod vas u Suhodincih. I baš mi je milo, da vas upoznadoh, — o, sada vam nema pomoći, — morate mi potanko za sve vaše pripoviedati, kako su, — i stane me izpitivati redom za sav moj rod.

— Pa što mi tu na suncu stojimo — ? — prekine zabavu. — A i prijatelji moji — glete ih — kako su dosadni! — i pokaže liepom nu suhom požutjelom rukom na dvoje krmadi, što se pitomo plelo oko nje i turkalo ju gubicama u koljena. — Hranim ih — te gursuze — pa trče za mnom ko psi! — raztumači mi, a tad me pozove, da udjem u sobu.

— Moj salon istina nješto jest neobičan i posvema u opreci sa običajnimi pojmovi o takih odajah, — ali — ja sam sva njekako izašla iz kolotečine! — nastavi ljubkom ironijom o sebi samoj.

Unidjemo u sobu. Tu su bila dva tri kreveta, ogromna peć, opasana drvenom klupom, dalje u kutu stol, ukopan u pod; po stieni njekoliko svetačkih slika s glavami, nalik na cvjetove tulipana. Po gredah sušili se hljebci sira i strukovi raznih trava za sjeme. U svakom je kutu bila nasadjena po jedna kvočka. Zrak je vonjao mirisom kuhana zelena luka, — prašina brašna lebdila je posvuda. Mlinarica, debela seljakinja nješto mrka lica, htjede izaći kod našega dolazka, nu grofica ju zadrži.

— Vi ćete dopustiti, — obrati se k meni, — naša je Kata marljiva gazdarica — a djece hvala Bogu dosta, — pa je uviek posla. Dajte — sjednite — evo — doista je tek drvena klupa — ali poželite idilu, — pa ste tako barem usred nje.

I kano da sjedimo u najelegantnijem salonu, uzme grofica sigurnim, zanimivim i duhovitim načinom voditi konverzaciju, gotovo pravu causeriju, kako je to pre-

Digitized by Google

djašnja generacija umjela, a današnja joj posvema nevješta.

Tečajem razgovora dodje rieč i na Batorića. S pravim entuzijazmom govorila je o njem.

— Aj — aj — koli je to dobar čovjek bio! On je veoma mnogo zalazio u kuću mojih roditelja. Pokojni grof, — moj otac, — silno ga je ljubio. Koli divno doba! Nu — što hasni — otišlo je! Za cielo, da se i on mene sjeća, — da li rado — drugo je pitanje! Ja sam veliki krivac pred njim, — ah — što ću vam o tome? — Bio je divan čovjek. On nije previše ljubio stihova izuzev dakako svoje latinske, — Viktor Hugo bio mu pravim užasom; — ja opet nisam mogla razumjeti ljepote njegova Vergila, za Hugonom pako gotovo sam ludovala. Osobito njegovi: „Orientales" silno me zanesli. Što će dakle — moj Kornel? Eto njega jednoga dana, i donese mi krasno vezani album, pun izvadaka — iz Hugona. Sve je bilo pisano liepim rukopisom Kornelovim. Onda je naime bilo u modi ovako pisanje albuma. Namučio se siromah meni za volju, — a nije podnosio Hugona!

Morao sam joj dugo o Batoriću pripoviedati. Kad sam joj na sva moguća već pitanja odgovorio, umoli me, neka za Boga ne kažem staromu gospodinu, da sam je vidio.

— To mi učinite za ljubav! — rekne tako gorljivim glasom, da nisam smio sumnjati o istinitosti želje. Za tetku Antoniju takodjer me upita.

— Bile smo njekoč zajedno u samostanu. I sprijateljene smo bile. Davno je tomu. Da li dobro izgleda? Je li još uviek „à quatre épingles?" Njekoč se rado cifrala, — i bila je malko gizdava. Ali — što je pravo, — bijaše i umna i duhovita, a krasna, da joj nije bilo

Digitized by Google

tako skoro ravne. Svakome slikaru mogla je služiti za ideal. Izvanredno odlična ljepota! Doista — nješto hladna.

Dodje rieč i na muziku.

— To je sve, što još imam — i pokazav na violinu rekne: — Eto jedini preostatak iz boljih dana. Nu — vjeran prijatelj! — i prihvati ju s kreveta te ne čekajući moje molbe uzme odmah opet svirati. Sad sam istom bio iznenadjen.

Bila je to božanstvena melodija, koja se sada i tresla i kidala i lomila od struna. Čas drhtali sitno slabi jedva zamjetljivi titraji, — čisto uzdasi duše, — čas se duboki moll-glasovi prebacivali snažno i gromorno kano burni valovi na uzbibanoj vodi ili kano šum podzemnih strahota prije svoje provale, da u ljubku šaptu malo po malo jenjaju i zašušte oko uha kano mekani talasi proljetna vjetrića. A najčešće su ovi zvuci govorili ciele melodije, jadikovali, klicali i opet od čeznuća plakali, posve kano da su eto nä u tome pocrnjelu ormariću starodavnog glazbala utisnuta i sapeta sva srdca ljudska, kojih se domogoše čama, bieda i strast. I tada moćnim neposrednim akordom zaniemi melodija, — baš kano od nemoći pred ogromnošću biede.

— Grofice, što je to? — kliknem sav poražen i občaran. — A starica kanda nije odmah čula moga pitanja; oči joj bludile dugim ukočenim pogledom u modru daljinu nebesku, koja je na širom otvoreno okno na nas gledala.

— Vi me pitaste nješto? — Oprostite, — trgne se sama iz snatrenja.

— Ako dopuštate, kakova je to bila melodija? — Nikada je nisam čuo, — od koga je?

— To — ah — to je bez naslova; što ću da vam kažem — to je moj život, — il ne — to je ista melodija, za koju sam sve — i roditeljsku kuću — i zaručnika

Digitized by Google

— i domovinu — i imetak — sve — sve žrtvovala, — i makar me s toga bieda i nevolja užasno bije, ja ipak nisam jošte niti jedanput požalila. Ova kompozicija sve mi nadomješćuje, — i ima u sebi snagu utjehe i okrepe, baš kano molitva.

— Dakle vaša je kompozicija?

— Tek konac — ali ostalo sve jest od moga — moga supruga Wallheima.

— Ah — grofice — to je divna stvar! Je l barem izišla na sviet, i gdje?

— Ne — ne u najvećoj nevolji nismo toga htjeli, napokon — stvar je posve subjektivna; — kako da joj profani sviet udje ljepotam u trag?

— Zar ne vidjeste kod mene — eto sada?

— O nemojte — vi poznajete moju obitelj, — o meni ste čuli — mi smo stari znanci! — i ljubezno mi pruži ruku.

Naklonim se i za njekoliko trenutaka vozio sam se natrag.

Jednako sam mislio na nesretnu groficu. Težki razmišljaji kljucali mi mozak, — bilo mi je upravo gorko, pomišljajući, da joj se tako život zaigrao.

Tetu sam našao u perivoju kod peradi. Imala je naime posebni odio, u kome je nasljedujući nadbiskupa Haulika držala samu bielu mladinu. Purani bili bieli, tako i kokoši, golubovi, pauni i napokon biele krimske guske.

Pitoma perad vrzla joj se oko nogu i bilo je vidjeti, kanda ju to zabavlja. U istinu pako samo je pazila na Harolda, koga je djevojka držala na rukû.

Kad se vratim, posve je već jenjala razigranost poradi mlina. Čisto da i nije više mislila na cielu nepriliku.

Digitized by Google

— Ah — dakle si bio! — Mille graces — mon enfant, — a sada se pripravi za „diner“, — neka te Štefić odvede gore — u modru sobu. Ja ću s toaletom taj čas biti gotova. Onda ćeš mi izviestiti, — sada, molim te, nemoj!

Niti kod ručka nisam smio početi o mlinu. Makar nije bilo nikoga gosta osim mene, morao je inoš ipak dvoriti u svečanoj livreji sa čarapami i s bielimi rukavicami na rukû. Mislila je time, da mi izkazuje osobitu čast.

Poslije ručka odosmo u njezin kabinet, kamo donesoše likere i stroj za crnu kavu, koju je „gospodična za družtvo“ pred nama kuhala.

Kabinet bio elegantno uredjena uzka sobica, tonući u polumraku. Zelene tapete zidova nisu se pred mnogimi litografijami i slikami pravo ni vidjele. Litografije bili su portreti znanaca i prijateljica. Bilo ih je najmanje petdeset. Slike su bile kopije Davidovih djela. Nad konzolom visio je njezin portret iz atelier-a Amerlingova, a nad nizkim pisaćim stolićem, stila Louis XIV., bio je smješten portret „dobroga prijatelja“ grofa Gustela.

Teta napolak na uznak sjedne na balzak i zapuši cigaretu. Vidjela je naime nedavno kod mlade barunice, što se vratila iz Pariza, da su sve dame ondje pušile. Od onda se i ona podvrgla tome običaju. Uvjeravala me, da to čini radi probave, i da joj prudi ovo pušenje, — nu ja sam skoro vidio, da se muči starica.

Kad sam joj rekao, što je s mlinom, pogleda me najprvo sa strane, pogledom, za koji nisam mogao sumnjati, da je pun nepovjerenja. No čuvši za groficu, zaboravi taj čas na mlin i uzpraviv se na mjestu, skuči se posve blizu do moga fotelja i morao sam joj sve potanko izkazati.

Digitized by Google

— Strašno! — uzme tada u istinu tronuta. — Svi su joj proricali takav konac. Tà — dati se u ruke čovjeku, za koga ne znaš, nego da je guslač. Oh — lakoumna li stvora — a uz to pretjerana, da joj se Bog smiluje!

Malo zatim počela mi je na molbu moju pripoviedati o grofici.

— Beata i ja poznajemo se jošte od djetinstva. Bile smo skupa u samostanu kod uršulinka u Varaždinu. Tečajem šest godina bile smo uviek zajedno. Beata bijaše izvanredno dobra srdca. Baš zato nije gotovo ništa držala na svoje grofovstvo. Ja sam joj često spočitnula, da bi ipak više trebala misliti na to, da je grofinja Krušević. Tako je n. pr. uzko bila sprijateljena s jednom laik-sestrom, a kada smo došle u više razrede, te si po običaju izmedju mladjih djevojaka izabrale svaka svoje mezimče, to jest mi starije bile smo matere, a mladje naša djeca, — to je Beata uviek bila majka onih, koje su bile štipendistice, — najsiromašnije djevojčice. A morala bi izabrati po običaju koju sebi ravnu. Nu ona baš naprotiv.

— Mà to je znak plemenitosti! — prihvatim ja.

— Jest — jest, — ali je pretjerano. A taka je bila i u drugih stvarih. Mi ostale na primjer učile smo glasovir, — ona nije htjela glasovira nego gusle. Ženska glava — pak gusle! U ono doba bijaše to nješto nečuveno. Ali njoj govoriti, bilo je bob u stienu bacati. I tu nisu hasnile nikakve kazne. „Oberica“ joj davala „karencije“; kad to nije hasnilo, morala je po stoputa prepisati škale, litanije, čitave „chapitres-e“ iz knjige — kako ono — dà — dà: „La demoissele élégante par madame de Beaumont“.

Kada i to nije njena prkosa satrlo, onda je morala kroz osam dana kod objeda, gdje su i male i velike

Digitized by Google

djevojke bile, stajati na uzvišenu mjestu, okrenuta s ledjima stolovom, a na ledjih visio ogroman jezik od papira. Nu — i ovo je bilo utaman.

Napokon popuste opatice i dodje učitelj guslanja, u kojega se do mala toli strastveno zaljubi, da je oboljela. A bilo joj tek trinajst godina. Učitelj bio čovjek ni više mlad ni liep; — a bio je oženjen. Ne mogavši njemu odkriti svoga srdca, mučila je mene svaku večer s izljevi svoga prepuna čuvstva.

Iz samostana smo izašle kano odrasle djevojke. Meni je bilo sedamnajst, — njoj osamnajst. (Ovaj račun moje drage tetice medjutim nije stajao, nu ona se je i sada još u visokoj starosti rado mladja kazivala.) — U to vrieme došao je kući i Batorić. Bio već davno namješten kod dvorske kancelarije. Moja je majka zaželjela, da ga ja uzmem.

Udesi dakle, da je Kornel često morao k nama u Radosalje dolaziti. Nu — ovamo je i moja prijateljica malo ne svaki dan dojahala. Beatini roditelji živjeli su onda u Lugarevcu, što je odmah kraj Radosalja. Ja sam bila mirna djevojka, mnogi su mi rekli, da sam i gizdava; — jednom rieči nisam se mogla odmah na prvi mah sprijateljiti ni s kim. Beata naprotiv bila je živahna i imala je onaj strahotni dar, da je svakomu obiknula kod prvoga susreta. I tako dodje, da se je Batorić više bližio Beati, nego li meni, — a osim toga išla je ona i u lov, a Batorić bio strastven lovac, — ele čovjek se zaljubi u nju. Beata mi sve priznala, molila me za oprost, plakala preda mnom, zaklinjala se, da će meni za volju žrtvovati ljubav, — nu ja sam joj se nasmijala u lice, a za četrnajst dana zaručila sam se sa svojim Josephusom.

— A je l Beata bila liepa?

Digitized by Google

— Kako kome. — Gospodjam se nije svidjala, nu zato gospodi. Imala je u sebi „quelque chose de diablotin", — to pako vole mužke glave.

Medju tim, što da ti opisujem, — eno tamo gore — njezine pastel-slike, — ona ondje medju baronesom Minom i Viržikom Paštrovićkom, tä — ondje — baš pod Batorićevom litografijom.

Pogledam na zid. Pobliedjela sličica u baršunastu okviru pokazivala je mladu djevojku, nježnu u tielu, a milovidna lica. Dugi plavi uvojci padahu sa svake strane obraza. Krupne modre oči gledahu sanljivim pogledom na prozor k bliedome nebosklonu, po kojem je umjetnik povukao sitne zarudjene oblačke. Djevojci do koljena stajaše englezki crno-bieli lovački pas. Jedna ruka počivala je psetu na glavi, a druga se podbočila na prozor.

Slika je odisala poezijom mladosti i njezinih sanja, — krila je u sebi ona mnoga pitanja mlade duše, štono ih nevino neznanje pita sav svoj okoliš kod prvih svojih koraka u sviet, — ah — i meni je munula živa spomen na današnji susret s groficom, i ja sam se bolno pitao, je l joj u vrieme ove naslikane mladosti najcrnja slutnja najokorjelijega pesimiste mogla proreći, da će joj se život tako jošte odgonetnuti, te će u visokoj starosti živjeti o milosti svoga kmeta?

I meni je pala sada na um ona indijska priča o biedniku čovjeku, koga goni požar šume i biesna životinja, te se nesretnik pred sigurnom propasti misli spasiti skokom u bunar, gdje se ovjesi o slab prut, što no ga dan po dan izjeda miš i gdje se hrani kapljicami otrova, što mu u usta kapaju s visine bunara, a koje ga omamljuju, te zaboravlja, da je prut gotovo već progrizen, i da na njega čeka bezdan bunara.

— Ovaj pas kraj nje — nastavi starica — i to je portret. Dao joj ga Kornel.

Digitized by Google

— A je l ona ljubila Batorića?

— Ah — mislila je, — da ga ljubi, — barem je bilo medju njima gotovo, da će se uzeti. Ja doista nisam nikada pravo vjerovala u tu ljubav. Ona strastvena, — bez mjere, — prava Georges Sand, koju je i najvoljela čitati; on pako čovjek miran, poglavito za svoj posao zauzet. Nu ipak je oboje mislilo, da se ljube; docnije došlo drugčije.

— Razvrglo se, nuder kako?

— Dä — razvrglo se. U jedared se dogodilo. Bili smo u Zagrebu preko zime, i njezini i moji roditelji. Poklade bijahu osobito vesele. Ban Vlašić davao sjajnih zabava, u kazinu se priredjivao ples za plesom, u kazalištu se držale redute, — a najljepše je bilo kod biskupa Alagovića. Još pod konac sezone pozove biskup k sebi u biskupski dvor veliko družtvo. Došli čak iz Slavonije grofovi Pejačevići, Jankovići, baruni Prandau-i, — i drugi mnogi. Uz ples je bio odredjen takodjer koncert, na kojem će njeki strani umjetnik — glasoviti guslač, — izvoditi njekoje komade.

Beata i ja malo smo mislile na taj koncert, — plesale smo neprekidno od prvoga časa, što u dvoranu stupismo. Batorića nije bilo, — morao je u naglom poslu u Požun. U vrieme odmora poslije souper-a, odosmo u manju dvoranu, gdje je imao umjetnik svirati. Taj je već na svom mjestu stajao i čekao tek, da se slušatelji smjeste. Vanjština mu nije bila ugodna. Duga kudrava kosa crveno-smedje boje visjela mu do ramena, u licu bijaše blied i neizrečeno nemiran, — samo oči bijahu krasne, nu izvanredno liepe blage oči, žalobna neobična izraza. A onda bijasmo donjekle svi — romantici, pa smo se svi ovim očima divili i naslućivali nješto tajanstveno u njima. I Beata i ja priznasmo si to. Ona se dapače čisto lecnula, kad ju je po-

Digitized by Google

gledao i nješto dulje ostao pogledom na njoj. Istom pako, kad je počeo guditi! U jedan mah bude cielo družtvo zatravljeno. Beata — takodjer izvrstna guslačica — uzdrhtala je sa svakim titrajem struna, svakim je časom bivala bljedja. Jednako upirala oči u njega, nije se ni trenom maknula. Svršiv u programu naznačeni komad uzme na burno povladjivanje svirati na pamet. Ja nisam nikada previše imala razumievanja za gusle, — ali sada budem i ja posvema poražena. Bijaše njegova vlatita kompozicija — njeka vrst fantazije. Beata je najviše od svih podlegla silnome čaru, kojim su nas zvukovi muzike savladali.

I davno je umjetnik već prestao bio, kad je ona još uviek oči upirala u prazno mjesto. Morala sam ju čisto kano probuditi, da je pošla u plesnu dvoranu. Nu plesati nije više htjela ili nije mogla. Ne pitajući roditeljâ za dopuštenje podje k umjetniku i pozove ga, da bi sutradan kod nje igrao. Cielu večer dalje prosjedila je uz njega u najodaljenijem kutu dvorane. Ja sam bila ko na iglah, jer sam znala, da će joj ljudi strašno zamjeriti takovo ponašanje. Žalibože njeni roditelji — pokojni grof Aleksandar i grofica Elizabeta — bili su previše slabi.

Drugi dan je u istinu bila zabava kod Kruševićevih. Umjetnik Wallheim svirao je još više nego kod biskupa. Za volju njegovu pristala je i Beata, te je uzela gusle u ruke i odigrala težki njeki komad. Nikada je nisam čula tako divno izvoditi. Wallheim sam bio je silno zanesen i umolio ju, da ga prati. Sada bude, kano da je za njih dvoje sve ostalo družtvo izčezlo, — oni si u guslah kazivahu, pjevahu, — jednom rieči, — svi smo ih zapanjeni i začarani slušali.

Digitized by Google

Po svršetku dueta bila je Beata sasvim iznemogla, — i kad smo poslije uzeli plesati, ona se je opet povukla u kut i zabavljala samo s Wallheimom.

Od sada je Wallheim svaki dan bivao u kući grofovoj, — a za osam dana pronio se gradom glas, da je grofinja Beata pobjegla s njim.

Dugo se nije ništa čulo, — srdžba roditelja minula već davno pred željom, da bi svoju dragu Beatu vidjeli. Nu od nje — ni traga ni glasa. Tek poslije smrti roditeljâ došao njezin punomoćnik odnjekale iz Španije il Švajcarske, uredio imovinske stvari, poslije još jedanput došao i prodao sve, — a od nje same nikada ni glasa ni traga. Pripoviedalo se, da strada, — da je sav imetak potrošila, — govorili ljudi, da nije s Wallheimom vjenčana i tako više toga. Tko bi pravo znao, — bilo kako mu drago, ja nisam ipak mislila, da će baš tako strašno svršiti!

— Sirota!

— Jest — jest — treba ju žaliti. I nješto se mora učiniti. Ja ću još danas k njoj.

— Kud ćeš danas, — tä prekasno je. — Dok onamo dodješ, bit će osam sati.

— Istina je, — al sutra! Nu — ja ne bih rado, da bi izgledalo to „comme un importun“, — a opet rado bih da joj pomognem; pozvat ću ju ovamo k sebi, neka kod mene bude. Hvala Bogu — meni ne će biti na teret; — i starica se posvema uznesla u daljnjem sliedu ove namisli.

Ja sam joj morao obećati, da ću s njome ići. Zato sam preko noći ostao u Jakuševcu.

Proti svojoj navadi sutradan je teta još uviek jednakim žarom ostala kod svoje nakane, da ide po groficu. Odredi, da se ne upregnu elegantna kola nego marovska,

Digitized by Google

koja su redovito samo kasnaru rabila; isto tako morala joj je sobarica prirediti najjednostavniju i najstariju odjeću.

— Ne bi bilo liepo — dapače „contre tous bons sens", — da se čovjek pred takom nesretnicom koči i širi elegancijom i bogatstvom. U takome slučaju mora čovjek izgledati čim jednostavniji; — raztumači preda mnom svoje odredbe, a ja sam se divio toj nježnosti

Došavši k mlinu nismo grofice našli kod kuće, nu tetka pošalje mlinareva momčića, da ju podje tražiti. Dobra pol sata proteče, dok se je grofica vratila.

Susret staricâ bio je u prvi mah očito zbunjen, jedna se je bojala, da ne uvriedi druge svojim tronućem, a druga opet nije pravo znala, kako da si tumači tetinu prijaznost. Nu — najposlije izbije snaga njegdašnjega prijateljstva i one se zagrliše.

— Kako mi je drago, da te vidim još tako čilu! — poče grofica.

— Ah — trpim kraj sve te čilosti silno na reumi. Nu — pripoviedaj mi radje, jesi li ti zdrava, kako —? — i teta zbunjeno prestade.

— Ja sam zdrava, — dobri Bog dao mi sretnu narav, — ali inače zlo. Moj Wallheim odavna je oglušio, — a to znaš, što je taka nesreća za glazbenika.

— Strašno — siromah, — al inače — kako mu je?

— Hvala ti. da pitaš, — i grofica zahvalno stisne ruku tetinu, — nije zdrav, bilo mi je težko, da sam ga ostavila, ali moralo je biti. On sâm mogao je naći jedva utočište kod njekoga svoga prijatelja mogućnika, — ja sam dakle otišla. Ti valjda znadeš, da sam imetak izgubila?

— Nisam ništa pravo čula.

— E — dugo je već tomu, — nismo znali gospodariti ni Wallheim ni ja, — k tome dali smo se zavesti, da sav novac, što smo još nakon našega putovanja po

Digitized by Google

svoj Evropi imali, — da taj novac uložimo u papire. A papiri padnu. — Nu — sve je bilo dobro, dok je Wallheim mogao koncertovati, — ali nesrećom ogluši — i tako nam sva sredstva presahnu.

— A zašto niste vi koncertovali, grofice?

Teta me prestrašeno i uvriedjeno pogleda, a grofica se bolno nasmieši i pokaže svoju bielu kosu.

— Moj gospodine — kad je čovjek star — neliep, — osobito ženska glava, onda mu više ne cvatu ruže na putu zemaljskom, — osobito na putu umjetničkom. Od nevolje jednoč sam pokušala, pa jedva što sam se na pozornici pokazala, udari sav sviet u grohotan smieh.

Napokon iznese teta svoj predlog.

Grofica bude silno ganuta. U očima joj zasjaju suze, nu ona odbije. Na ponovne molbe i pozive obeća tek, da će na njekoliko dana doći.

— Ali zašto se ne bi preselila k meni, dok možeš opet k Wallheimu?

— Ne — ne! Ne bi liepo bilo naprema ovim ljudem, — a znadeš, stare smo žene — svaka ima svojih osobinâ, — nije to ništa. Nisu tvoji živci tako jaki, da bi podnosili moje gusle! — završi u šali.

Teta je malko bila „pikirana“, kako mi je poslije priznala, nu brzo je svladala svaki gniev.

— Dà — draga Beato, — radi glavnoga što dodjoh, — a malo da nisam zaboravila. Ja sam našla u računih svoga pokojnoga muža, da je on otcu tvojemu dugovao pet stotina forinti. Evo — doniela sam ovaj novac, — oprosti, što to sada istom činim, nu — nisam znala tvoje adrese.

Ja sam se divio i nježnosti i domišljatosti i dobroti svoje tete. „Kako se divno to izmislila!“ — ponavljao sam njekoliko puta u sebi. Grofica ju najprvo u čudu gledala, zatim se nevjerovano nasmijala, — a najposlije

*

Digitized by Google

videći banke, — učinila, kano da je istina, što teta govori. Siromaštvo — ah — ono je najveći protivnik ljudskome ponosu!

Nu — napokon — pade u plač i gorko jecajući ovjesi se teti oko vrata i zahvali joj se toplimi riečmi.

Teta nije više izdržala u sobi mlina, nego se naglo digne i uzme se od grofice praštati. U taj čas dodje mlinar i umoli tetu, da bi njemu dala u zakup svoj mlin, jer će dosadašnji zakupnik i onako otići. Teta ne odvrati ništa, nu onda joj grofica preporuči molbu mlinarevu.

— Ja sam već mislila na to, — ali onaj mlin — našla sam to u pismih — onaj mlin spada više evo gospodji grofici nego li meni, — zato — ako vam grofica dadu u zakup — onda je mlin vaš, — i plaćat ćete grofici.

Ja opet istom što nisam teti pao oko vrata. Grofica pako učinila je i to.

Teta je bila izvanredno zadovoljna sa svojim pohodom. Za vrieme vožnje kući čisto joj lice sjajilo od radosti, da je nješto dobra učinila.

— Ovako će mlinar biti bolji s njom, — imat će bolju dvorbu — i sve! — radovala se starica svojoj domisli.

Prošlo je više dana prije nego sam se usudio starcu Batoriću govoriti o Beati. Bio sam naumio, da mu ne ću odmah odkriti njezino prebivanje u mlinu.

Jednom smo sjedjeli pod lipom u brezovičkom vrtu. Počeo ja od šale, da sam bio kod njegove nesudjene — moje tete. Starac je bio dobre volje pa se široko nasmijao.

— Ah — nije ona bila prava! Ja sam se zaljubio bio u drugu!

— Znadem i za tu — moj illustrissime!

Digitized by Google

— Dakle ti je izbrbljala ona blebetuša; — oprosti, da tvoju tetu tako zovem, — ali istina je, — ona je morala o tome . . . Pa šta ti je pripoviedala? Nije li možda od mene učinila čitavoga Werthera ili barem Penelopina prosca?

— Nije, — pripoviedala tek, kako je bilo, da si se zaljubio u Beatu Kruševićevu.

Starac je za čas zamuknuo. Tek jedan trenutak proletio mu licem žalobni bljesak.

— Zaljubio — zaljubio, — uzme tada, — ali nisam ja nikada bio nikaki romantik. Mi Hrvati nismo za take komedije. Beata je bila divna, vesela, dobra djevojka, — a Antoaneta — ko kip od mramora; — pa se ja zaljubio u nju — u Beatu. A nisam joj to na koljenima odkrio, — možda sam baš u tome pogriešio. — Beata je bila malko natepena romanima, — ja sam rekao njezinu otcu — i njoj jednoč u lovu, kad se prepirasmo, je l ona il ja ubio zeca. Ona mi se najprije nasmijala i nije mi vjerovala, — a kad sam se razljutio, onda mi je pala oko vrata. I bili bi se uzeli, da nije onaj prokleti muzikant došao. A to je njezina nesreća bila.

— Valjda je i tebe boljelo — !

— Gle ga — kako on mene „inkvirira!“ Dä — bome nije mi bilo lako, — ali kose si nisam čupao, — uvidio sam tek, da se ne razumijem u ženske. I nisam više mislio na ženitbu, — ali — vjeruj mi — ne iz očaja, nego što sam imao silno posla!

Nisam mogao vjerovati sasvim u taj mir starčev, jer sam znao, da imade nježno srdce. I ja zaboravim na obećanje, što sam ga grofici dao, i izpripoviedam mu sve.

On me je slušao pozorno, gotovo ne mičući se. Kad sam svršio, htjede i on poput tete taj čas po nju. Upu-

Digitized by Google

im i njega, da to ne ide. Nu ciele večeri dalje bio je čas smrknut, čas zamišljen, čas posve raztresen.

Kad se kasno — tek nješto prije pônoći — razidjemo. uzme u jedared: — Ej — Vladko — kako bi bilo, da ju uzmem za ženu?

Malo da nisam na uznak pao.

— Koga — zar Beatu?

— Mà — tako velim tek od šale! Ha — ha — ha — no istina je, — što da se sirota muči kod mlinara, a makar sam star, — nema lica, da ovako k meni dodje stanovati.

— Ali — illustrissime — ona je udata; — Wallheim živi.

— Djavola je udata! Wallheim je bio oženjen, kad je s njim pobjegla, — inače ne bi bili bježali; — e — moj dragi — ja sam Beatu sav viek pratio — sve ja znam!

I tako mi se starac odao, da je Beata jednako još mnogo vriedna njegovu srdcu.

Sutradan imali smo k mlinu ići. Nu — starcu pozlilo i nije mogao četrnajst dana izaći. Kad je ozdravio, prvo nam bilo, da smo išli k Beati. Cielim putem bio starac uzrujan.

— Napokon — fine finaliter — ne bi smjeli ići — ne će joj biti ugodno; — da sam joj prije pisao?

— A mà ti si illustrissime — kano primorac kaki. Gle — gle!

Bila je zabrinutost starčeva uzalud. Beate nismo više našli. S novcem, što ga je dobila od tete, odputovala je k svojemu Wallheimu.

Da nismo učinili put badava i bez svrhe — pustismo se kraj vode za patkami. Moj illustrissimus nije taj dan ni jedanput pogodio.

Digitized by Google

Dva il tri mjeseca kasnije čitali smo u novinah, da je: Beata grofinja Krušević, mnogogodišnja prijateljica njekoč slavljenoga umjetnika Wallheima umrla u najvećoj biedi u Parizu!

I teta moja i Batorić dali su za nju u svojih patronatskih crkvah služiti opielo.

Na starom licu moga illustrissima vidio sam kadagodj kanuti po dvie krupne suze, — a kada je svećenik uzdigao bolni: — Miserere, — složio se starac iznemogao u klupu i sakrio lice u obje ruke.

Digitized by Google

SADRŽAJ.

Pod starimi krovovi: Strana

Illustrissimus Battorych 9
Diljem Brezovice. Spomen-listak 35
Roman portreta (1616.) 52
Na badnjak 78
Na groblju 97
Plemenitaši i plemići 108
Na Januševo 138
Mlin kod ceste 169

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

891.83 G539p
3 5556 008 707 085

891.83
G539p

846632

Digitized by Google

Digitized by Google